

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

Dette værk er downloadet fra

Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie

www.genealogi.dk

Bemærk, at hjemmesiden indeholder værker, som er omfattet af ophavsret. For ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan PDF-filen frit downloades og anvendes.

For værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun må benyttes til rent personligt brug. Distribution og publicering af PDF-filen er ulovlig.

Personalthistorisk Tidsskrift

Vi Frederik den Siette

af Guds Naade Konge til Danmark, de Vender og Gøtternes,
Herlug i Slesvig, Høftun, Stormars, Tilsærstien, Slesvig,
Lerg og Oldenborg, Gien. Vidensk. at de bli med afsigt af
gde samme Maaned til Vor fjerde minde, allemaalige, saa
Lafat, at saa til Vor Læringskift for al forlæg. Os, paragraf
af Samaltum sine feriede Læggelien fjernd. Herthe Fritte
rune. Kæfted, Læggelien staug med Udfindte, og der for
gien, tilvarmt Danmark, saa ville bli god samme Vor,
Læringskift med fjernd til Vor fjerde minde,
for gien Lafat, vidensk. Lafat, allemaalige, saa
Læggelien. Herthe Fritte Kæfted sin staug
der med staug Læringskift af 11. October 1746. Saa. 3. Klasse
er 3. Læringskift med fjernd der i Læringskift
er medent om Læringskift, er Læggelien,
Læggelien bli og saa ville, at fjernd, i Videt for fjernd,
til for Læringskift, Saa tilvarmt Danmark, fjernd,
at fjernd fjernd Læringskift Læringskift Herthe Fritte
rune Danmark, samt fjernd Læringskift allemaalige
Læringskift i alle de staugfjernd og fjernd fjernd staugfjernd
afte Læringskift, men medte fjernd Læringskift
Læringskift der staug Læringskift og fjernd fjernd fjernd
Læringskift Læringskift 3. Klasse Læringskift Læringskift

Årgang
102
1982: 2

Samfundet for dansk genealogi og Personalthistorie

Indhold

<i>Fhv. landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen:</i>	
En kongelig familiehistorie. Frederik VI og Frederikke Dannemand	129
<i>Fhv. kommunaldirektør, cand.polit. Gregers Hansen:</i>	
Familien von Mandern	155
Tyske begravelser i Danmark ved <i>Helle Linde</i>	162
<i>Overarkivar, dr.phil. Vello Helk:</i>	
Studerende fra Danmark-Norge og Slesvig-Holsten i Geneve 1559–1878	163
Stambøger fra tiden før 1800 ved <i>Vello Helk</i>	178
<i>Fhv. handelsoverlærer, stud.mag. Jens Lampe:</i>	
Urmagere og ure i Faaborg	179
<i>Statsautoriseret revisor H. Erik Olesen:</i>	
I. C. Christensen og hans 32 aner	187
Tilføjelser til Agnes Henningsens anetavle ved <i>Gregers Hansen</i>	201
<i>Universitetslektor, dr.phil. Leo Tandrup:</i>	
Om historikeren, uoplevelsen og historien eller om, hvad en 5-krone kan betyde for skabelsen af en historisk biografi	203
Jens Engbergs oldeforældre eller slægtshistorie og Danmarkshistorie ved <i>Knud Prange</i>	213
<i>Anmeldelser:</i>	
Erik Nørr: Latinskolenes religionslærere (<i>Jørgen Peder Clausager</i>)	215
J. Dencker: Nekrologer og biografier over officerer o.l. (<i>Finn Andersen</i>)	216
Godsarkiver. Registraturer, Krenkerup og Lerchenborg godser (<i>Jørgen Peder Clausager</i>)	216
Fynske godsarkiver. Registraturer	218
Juridisk økonomisk stat 1981 (<i>Finn H. Blædel</i>)	218
Palle Lauring: Dronninger og andre kvinder i Danmarkshistorien (<i>Sv. Cedergreen Bech</i>)	219
Martin Berg: Et billede (<i>Valdemar Dan-Jensen</i>)	220
Dansk biografisk leksikon, 3. udg. (<i>Finn Andersen</i>)	220
Gregers Hansen: Bispen og betleren (<i>Hans H. Worsøe</i>)	222
Guelfo Guelfi Camajani: Genealogy in Italy (<i>Hans H. Worsøe</i>)	223
Birthe Børgesen: Carsten Petersen, klokker ved Trinitatis kirke, lærer ved søetatens underofficerskole. Samme: Klokker Carsten Petersen og provst H. F. Petersen (<i>Hans H. Worsøe</i>)	224
<i>Orientering:</i>	
Generalforsamling 1982 og bestyrelsens beretning	225
Nordisk slægtsforskerkonference	228

På omslaget gengives den første side af kgl. bestilling af 10. december 1829 for Bente Friderikke Ravsted til at have rang med oberstinder og til at føre navnet Dannemand, jfr. s. 143.

En kongelig familiehistorie Frederik VI og Frederikke Dannemand

Af

Harald Jørgensen

I 1916 udgav den flittige historiker, slotsforvalter Bering Liisberg en bog med titlen »Kvinder i dansk historie«, hvori han på s. 49–112 udførligt behandlede Frederik VI's kærlighedsforhold til en ung nyboderpige, senere kendt under navnet oberstinde Dannemand. Forfatterens hovedkilde til skildringen, der standser brat i 1818, var en samling breve og dokumenter, som idag er indlemmet i kongehusets arkiv, og som sammen med andre optegnelser afleveredes til rigsarkivet i 1929 efter forfatterens død. Af omslaget på disse dokumenter fremgår det, at den nedenfor omtalte auktionsdirektør J. C. Fick udlånte disse dokumenter til museumsinspektør Ludvig Læssøe på Rosenborg, som gav dem videre til slotsforvalter Carl Andersen, der i sommeren 1883 overdrog dem til Bering Liisberg. Da denne havde skrevet sin bog, tilbød han rigsarkivet, at det kunne overtage samlingen mod en genydelse (Leonore Christines ansøgning til Christian V). Rigsarkivaren mente ikke at kunne gå ind på denne byttehandel, og papirerne blev liggende hos Bering Liisberg, indtil enken frivilligt afleverede dem i 1929. I rigsarkivet er samlingen indordnet i en pakke i Frederik VI's arkiv (kongehusets arkiv) sammen med andre breve og dokumenter vedr. fru Dannemand og hendes børn.¹

I denne pakke ligger bl.a. 84 originalbreve fra Frederik VI til fru Dannemand fra årene 1809–16. Det først bevarede brev er dateret 1. okt. 1809 og er et svar på et brev fra fru Dannemand, dat. 26. september. Kongens brev er skrevet i Korsør, da han var på vej til Kiel. Bekendtskabet mellem dem må altså være indtruffet senest i eftersommeren 1809. Det er en meget forelsket konge, der skriver. Han kalder adressaten »Bedste Engel«, og han fortsætter: »Jeg elsker Dig over al beskrivelse og længes usigelig efter Dig. Gud give, at jeg snart kunne se Dig igen og trykke Dig til mit hjerte, jeg kysser Dine hænder i tankerne, indtil at jeg er så lykkelig at kunne gøre det i virkelighed . . . Ewig Din tro ven F.« Kun i ganske få breve benytter kongen sit fulde navn. Normalt nøjes han med et stort F.

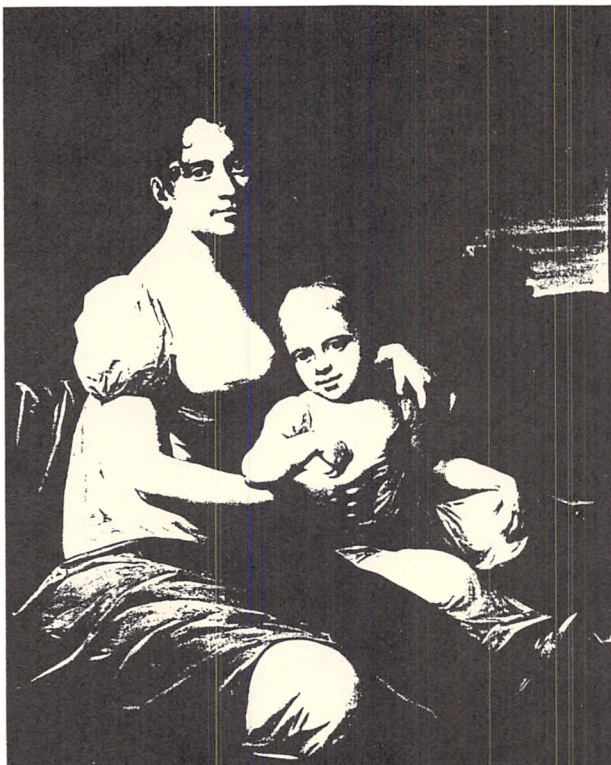
Man er henvist til at gætte, hvornår og under hvilke omstændigheder den godt 40-årige konge første gang har truffet nyboderpigens. Hun var født i København 6. aug. 1790 og fik i dåben navnene Frederikke Benedicte Rafsted, og hun var datter af borer ved Holmen Morten Andersen Rafsted og hustru Malene Gregersdatter. Flere memoireforfattere har beskæftiget sig med spørgsmålet og fremsat forskellige forklaringer. Kabinetssekretær Trap mener, at det var

kongens nære ven general F. C. C. Friboe, der havde bragt dem sammen, medens memoireforfatterinden Pauline Svendsen kan fortælle, at forældrene havde fået den unge pige anbragt ved teatrets syngeskole, og at hun skulle have mødt kongen under en audiens, hvor hun ønskede at overrække et bønsskrift.² Så meget er imidlertid sikkert, at kongen blev heftigt forelsket i den ca. 19-årige pige, og at hun 16. april 1810 på Fødselsstiftelsen fødte en pige, hvis fader var Frederik VI.³

Den unge moder benyttede sig af sin ret til at føde hemmeligt, og forældrerubrikken har ingen tilførsler. Barnet blev døbt 29. april 1810 og fik i dåben navnene Louise Frederikke Dannemand. Det er første gang, vi møder navnet Dannemand, ofte også skrevet Dannemann. Men hvem har fundet på det navn? I første omgang vil man vel nok tænke på kongen, som i hvert fald må have godkendt navnet. Han kaldte selv sin lille veninde for Rikke, men benyttede hun også et kælenavn til sin kongelig ven, fx. »min lille Dannemand«?

Kongen var overmåde lykkelig ved den nyfødtes ankomst. Da han havde fået besked om, at fødselen var overstået, skrev han på selve dagen et brev, der begynder således: »Evig elskede R. Jeg mangler ord til at beskrive Dig min glæde, Gud give jeg kunne favne Dig og vor Glut. Kan Du se, at jeg sagde Dig rigtig, at Du fik en pige, jeg er glad, at alt er overstået og længes blot at slutte Dig og vor lille i mine arme. Nu beder jeg Dig blot at skåne Dig og for alt, hvad helligt er, ei at skrive mig i de første dage, da dette kunne skade Dine øjne og give Dig hovedpine.

Den kval og angst jeg har udstået for Dig, kan Du ej tro, men Gud ske lov, at alt er overstået. Guldbjerg (ansat hos Rikke), der berettede mig dette glade budskab idag, var jeg ej istand til at takke ret, hun må have anset mig for komfus i hovedet, men dette kom blot af min overgang fra angst til glæde. Gud velsigne Dig min guddommelige R. Gud velsigne den lille *Frederikke Dannemand*. Jeg kysser tusindgange Dine hænder i tankerne«.⁴ 27. april følger et nyt overrømmende brev, hvori det bl.a. hedder: »Guddommelige pige, Jeg tæller dagene, at vi skal favnes igen, og at jeg kan trykke Dig til mit bryst og tusenkysse Dine hænder, min skønne R. O hvilken glæde at se Dig og vort fælles pant. Jeg kan ikke beskrive Dig min glæde og inderlige kærlighed for Dig, søde bedste pige, hvor skal jeg blive lykkelig ved at kaste mig i Dine arme og trykke Dig til mit bryst, Du dejligste, sødeste veninde . . .«.⁵ Hvis man ikke kendte afsenderen, ville man vel gætte på, at det var en forelsket yngling, der lod munden løbe over med, hvad hjertet var fuldt af. Det var imidlertid den 42-årige Frederik VI, der på det tidspunkt havde levet i et 20-årigt ægteskab med prinsesse Marie af Hessen-Kassel. Kongen bestilte ret omgående et maleri af den unge moder med den førstefødte på skødet. Det blev malet i 1812 af den dengang meget anerkendte kunstmaler Hans Hansen. Den unge moder er iført en lang fodsid kjole med korte pufærmer efter datidens mode. Maleriet hang i mange år på Toldbodvejen.

Bente Frederikke Rafsted med datteren Louise Frederikke, født 16. april 1810. Maleri af Hans Hansen. 1812. Original i Frederiksborg Museet.

Der gik ikke så lang tid, førend Rikke atter blev gravid, og 24. jan. 1812 fødte hun påny på Fødselsstiftelsen en lille pige, der fik navnene Caroline Augusta Dannemand. Dennegang ville moderen ikke skjule forældrenes identitet, og i forælderubrikken er opført: kaptajn ved den danske armé Frederik Dannemann og fru Frederikke Julie Benedicte Dannemann. Påny forløb ca. 18 måneder, og for 3. gang søgte Rikke Fødselsstiftelsen, hvor hun 20. juli 1813 fødte en dreng, der døbttes Frederik Vilhelm Dannemann. Dennegang lod Rikke forælderubrikken tilføre den overraskende meddelelse, at faderen var afdøde kaptajn Frederik Dannemann og moderen efterlevende enke fru Frederikke Julie Dannemann. På lidt over 3 år havde Rikke bragt 3 børn til verden, og kongen havde fået en ny familie ved siden af den, han i forvejen havde på Amalienborg.

Et af de mange spørgsmål, man kan stille, men ikke få oplyst, er spørgsmålet, hvor kongen fik anbragt den unge pige, således at han let og ubesværet kunne besøge hende. For den tidligste periode kan dette ikke besvares, men for tiden efter hendes første nedkomst, altså i foråret 1810, kan man have en formodning om, at hun var anbragt i en lejlighed i det hus, der i Amaliegade lå direkte op til

det såkaldte »Gule palæ«. I dette hus havde kongens nære ven, general Frantz Bülow boet til leje, men i 1810 var han ifølge Københavns vejviser at finde i »palæet bag slottet«. Hermed menes vel det »Gule palæ«, som kongen just havde fået tilskødet 8. jan. 1810, men måske dækker betegnelsen »Prinsens palæ« (det nuværende nationalmuseum), som ellers i datiden benævnes »palæet i Kalleboderne«. Hvorpå bygges nu formodningen om, at Rikke var installeret i general Bülows tidligere lejlighed? For at besvare dette spørgsmål, er det nødvendigt at præsentere tegnelærer J. C. Fick, hvem vi skylder en beskrivelse af Rikke og hendes daglige omgivelser.

J. C. Fick var født i København i 1788 som søn af nålemager Christoffer B. Fick og Ane Cathrine From. Han blev student i 1804 og tog i 1809 dansk juridisk eksamen. Fra 1810–13 havde han en underordnet stilling i rentekammeret, og i 1813 blev han kancellist i generalstabens bureau, og fra 1815–16 virkede han som kancellisekretær her. Han afskedigedes fra denne stilling 1. marts 1816. Fick har efterladt sig nogle erindringsblade, åbenbart skrevet omkring 1810, som bl.a. fortæller om hans første møde med Rikke.⁶

Kongen var interesseret i, at hans lille yndling fik lært noget mere. Hendes bevarede breve vidner om, at hun talte udpræget nybodersk, og hendes skriftlige formuleringsevne var ret primitiv. På dette punkt stod hun nu ikke meget tilbage for sin kongelige ven, der aldrig lærte at bogstavere korrekt. En landflygtig svensker – Cronhjelm – var blevet engageret til at undervise hende i fransk, og hun lærte også at ride. Hun har tilsyneladende haft interesse for tegning, og Fick, der i sine unge dage supplerede sine sparsomme indtægter ved at give undervisning i tegning, blev ved Cronhjelms mellemkomst ansat som tegnelærer. Han fik ikke at vide, hvem eleven var, og en morgen ringede han på hendes dør. Desværre oplyser han ikke, hvad det var for en dør. Hun lukkede selv op, og den første time blev givet engang i efteråret 1809. Af den unge pige har han givet følgende skildring: »Hun var klædt i en ret elegant, dog ingenlunde stødende dragt, der meget forhøjede hendes legemes skønhed. Et rask henkastet blik af hendes store, mørkeblå øjne, kunne jeg ikke tåle. Den hvide hud på den blottede hals og halvbedækkede barm kunne jeg ikke noksom beundre, men kjolens korte ærmer lod mig, da shawlet var hængt over stoleryggen, se de dejligste arme, der endte sig i et par hænder, der stedse tiltrak sig min mere og mere stigende beundring, og ved hvilke jeg egentlig dvælede, så at jeg stundom glemte alt andet derover«. Der var altså også andre end kongen, der fandt den unge pige attraktiv.

Fick skildrer også i detaljer den lejlighed, hun disponerede over. Der var et soveværelse med en bred mahogniseng med et hvidt fint omhæng. Endvidere var der et værelse, som han kaldte »salen«, og en dagligstue. Den eneste vægudsmykning herinde var et slet stukket portræt af Frederik VI i en ægte forgyldt ramme. Det hang over klaveret. »Jeg havde også bemærket, at samme persons gipsbuste var opstillet på chatollet i salen«.

Allerede under det første møde oplevede Fick, at der pludselig kom »en høj, før mand med en mine, som han beherskede den halve jord«, ind i stuen og gjorde sig et ærinde ud i køkkenet. Fick troede i første omgang, at det var den unge piges fader, selv om hun viste stor ligegyldighed over for ham. Han kom igen under senere besøg, og Fick fandt efterhånden ud af, at det var general Bülow. Lidt efter lidt gik det også op for ham, hvem den unge pige var.

Efterhånden som der kom flere børn, fandt kongen det nødvendigt at skaffe en større og mere repræsentativ bolig for familien. På kongens vegne fik general Bülow 11. maj 1812 skøde på en gård på Toldbodvejen (matr. nr. 289). Sælgeren var kammerråd Chr. Nerenst. Der havde tidligere været drevet brændevinsbrænderi i ejendommen, og til huset hørte desuden en stor have. Købesummen var 60.000 rdl.⁷ Desværre er chatolkasseregnskaberne fra Frederik VI's tid som konge ikke bevaret, idet man herigennem sandsynligvis ville have kunnet dokumentere de udgifter, som kongen påtog sig ved etablering af den nye bolig og i det hele taget den daglige husholdning. En gennemgang af partikulærkasseregnskaberne for nævnte periode viser imidlertid, at kongen personlig har krævet en engangsudbetaling på 12.000 rdl. 8. dec. 1811, hvilket er ganske ekstraordinært. Det vil være fristende at sætte denne udbetaling, for hvilken kongen personligt kvitterede, i forbindelse med det forestående ejendoms køb.⁸ Familien synes at være flyttet ind til oktober flyttedag 1812, og muligvis er Fick ved samme lejlighed avanceret fra tegnelærer til hushovmester. Han synes samtidig at have fået en slægtning – formodentlig en tante – Sophie Margrete From knyttet til husstanden. Hun var født omkring 1769, og hun forblev en trofast ældre veninde til Rikke lige til sin død 1839.

Kongen drog naturligvis også omsorg for, at ejendommen blev passende udstyret med alt, hvad der hørte til en fornem husholdning. I kongehusets arkiv opbevares en inventarieliste, forfattet 10. nov. 1816, som i de mindste detaljer opregner alt vedr. møbler, gang- og sengklæder, linned, køkkentøj m.m. Fortegnelsen omfatter godt 20 foliosider.

I stueetagen lå mod gaden et stort tre-fags soveværelse, hvor vi kan nikke genkendende til den store mahogniseng, der i henhold til fortegnelsen var vel udstyret med madrasser og edderdunsdyner. Her fandtes også Louises og Carolines senge samt Frederiks kurvevugge. Ud til gaden lå desuden to to-fagsstuer, kaldet henholdsvis den grønne og den gule stue. Mod gården lå køkkenet og den store 3-fags spisestue. På 1. salen havde man ud mod gaden et lille et-fags kabinet, kaldet det røde, samt en stor tre-fags sal og to mindre to-fags lokaler, kaldet den lille og den grønne sal. Mod gården fandtes endnu et køkken, en tre-fags strygestue og hushovmester Ficks lille et-fagsværelse. I de fleste opholdsrum fandtes de i datiden uundværlige spyttebakker, der her forekommer både i mahogny- og birketræ. Der nævnes ikke mange kunstgenstande. I den grønne stue i stueetagen er opstillet en gipsbuste af Sokrates, og i rubrikken

malerier og kobberne opføres kun to numre, nemlig »et stort familiestykke malet i olie af Hansen i forgyldt ramme« og »kongens portræt efter Grøger af Graff«.

Kongen oprådte med stor diskretion med hensyn til alt, hvad der vedrørte familien på Toldbodvej, men naturligvis kunne det intime forhold til Rikke ikke holdes hemmeligt, og der blev sladret meget i København. På Sanderumgård på Fyn sad gamle Johan Bülow, der i en årrække havde stået den unge kronprins Frederik meget nær. Han havde en ukendt korrespondent i København, der regelmæssigt holdt ham underrettet om, hvad der skete i hovedstaden og på den politiske scene. Fra 1812 og i årene fremefter optræder Rikke og hendes familie ofte i brevvekslingen, og det er ikke få ondskabsfuldheder, der bringes til torvs.⁹ Han kan bl.a. fortælle, at Rikke har lært at ride, og at hun ofte ses med sin berider i gaderne. Hun har anskaffet sig en karet, der er forsynet med krone. »Hun kaldes den lille dronning«, og hun »skal være ærgerlig over, at hun kuns har fået piger. Hendes frænder skaffer hun penge og foræringer og roses for nedladdenhed og godgørenhed«. I et senere, men udateret brev, ligeledes fra 1812, hedder det: »Om fru Dannemand tales i selskaber med ringeagt og latter. Således hørte jeg i går, at hun en søndag var i Dyrehaven ridende, men stod af og spadserede med de hvidhårede børn, hvoraf den sidste, som hun i egen person giver die, blev båren af goldammen. Nu begyndte pøbelen og andre folk af middelstanden i deres enfoldighed og uhøviske sprog at opholde dem over hende og børn, at lade falde et og andet uartigt skældsord, at sige højt: Her skal vi pines med de grusomste og mest blodsuede skatter og byrder for, at sådan en . . . kan stadse med sine . . . unger, køre i karet, ride etc.«. Og endnu en meddelelse: »Man taler højt om, at når kongen daglig med sin datter spadserer forbi fru Dannemand, kysser han på fingeren og hilser til hende, hvilket umuligt kan undgå datterens opmærksomhed, som altså ventelig ikke er uvidende om hemmeligheden, som nu enhver gadedreng ved«.

Kongen har sikkert ikke været uvidende om, hvorledes der blev snakket i hovedstaden, og Rikke har nok også fortalt ham, hvilke ubehageligheder hun af og til kom ud for. Det er derfor meget forståeligt, at kongen var ængstelig for, hvad der skulle ske, da han i slutningen af 1813 på grund af den meget truende udenrigspolitiske situation så sig nødsaget til at begive sig til hæren i Holsten. Umiddelbart før sin afrejse fra hovedstaden skrev han et brev til fætterten prins Ferdinand, hans senere svigersøn, der efter kongens bortrejse ville være det ældste mandlige medlem af kongeslægten, der blev tilbage i København. Prinsens ældre broder prins Christian Frederik var jo i Norge. Brevet bør gengives fuldstændigt, da det tydeligt afslører både kongens ængstelse for familien på Toldbodvejen og sit mørke syn på sin egen og rigets nærmeste fremtid.¹⁰ Det lyder således: »I det øjeblik jeg forlader København, beder jeg meget, at min bedste cousin vil tillade mig min sidste bøn, nemlig at anbefale Dem forsørgelsen af en familie, som fortjener fuldkommen ikke alene min agtelse, men min

kærlighed. Det er fru Danneman med hendes 3 børn Wilhelm Frederik Danneman samt de to døtre.

Mit sidste ønske er, at hun selv på livstid må erholde en pension af 2.000 rbd. sølvværdi samt hver af børnene på deres levetid 1.000 rbd. sølvværdi i pension, uanset hvorledes den øvrige stilling bliver. Ligeledes beder jeg, at navnet Danneman må tillægges familien, og at fru Danneman får den lykke at kunne få døtrene indskrevet i et kloster, samt at sønnen må antages som militær kostkadet i det kgl landkadetkorps her.

Gud velsigne Dig, min bedste ven og give Dig lykkeligere dage for landets vel, end jeg har haft.

København, 28. december 1813. Din ven og cousin Frederik R.«

De følgende uger har nok været de tungeste at gennemleve for Frederik VI. Den fjendtlige invasion i hertugdømmerne og kravet om Norges afståelse (Kielerfreden) tyngede hårdt på ham. I disse kritiske dage gik hans tanker ofte til familien på Toldbodvejen og fra kongens ophold på Hindsgavl i januar 1814 stammer breve til Rikke (8/1, 9/1 og 14/1), der alle afslører, at han i sin betrængte situation fandt en vis trøst i at tænke på Rikke og hendes 3 børn. »Thi Gud ved, mine glæder er ellers ikke mange, får vi fred, så kommer jeg snart, men Gud hvilken fred, hvilket øjeblik, og da vil jeg alene kunne finde trøst hos Dig og i Dine favntag glemme min kummer. Du alene kan oplive mig, men jeg vil ikke kunne ellers bedrøve Dig nu ved at tale om sligt . . . Jeg omfavner Dig tusindgange i tankerne og har Dig dag og nat for øjnene; jeg kysser Dine dejlige hænder i tankerne. Lev vel ædle, bedste, skønne Rikke, min tilbedte gudinde. Din ven og evig elskende F. Hindsgavl den 14. januar 1814. Hils meget Caroline, Louise, Frederik og giv dem hver et kys fra mig. Jeg ser, at jeg har gjort en stor fejl i ej at nævne Louise først«. Datteren Louise var, som omtalt foran, det førstfødte barn og burde følgelig nævnes først.

Kongen kom lykkeligt tilbage til sin hovedstad og sin familie og har formodentlig straks genoptaget sine regelmæssige besøg hos Rikke og hendes børn.

Det store skisma mellem kongen og Rikke 1815–18

I efteråret 1814 måtte kongen imidlertid ud på en ny, lang rejse. Efter Napoleons fald indkaldtes til en stor fyrstekongres i Wien, og kongen drog afsted i september 1814, bl.a. ledsaget af sin udenrigsminister Niels Rosenkrantz og af sin svoger prins Wilhelm, fra hvem der eksisterer en række værdifulde breve fra Wien til hans og kongens fælles svigerfader, den gamle landgreve Carl af Hessen. I kongens følge var også general Bülow. Opholdet i Wien varede ca. 8 måneder, og kongen var først tilbage i København i maj 1815.

Under opholdet i Wien indledte kongen et forhold til en ung skuespillerinde Caroline Seufert. Det synes dog ikke at have fået følger for den unge dame, og ved afrejsen tilstod kongen hende en rigelig årpenge, som hans efterfølgere på

tronen troligt betalte, indtil hun som en meget gammel dame døde i slutningen af århundredet. Under opholdet i Wien lod kongen miniaturemaleren K. Agricola fremstille en miniature, som viser en mørkkrøllet ung dame med et par udtryksfulde øjne, men iøvrigt af en ret barnlig fremtoning.

Om Frederik VI's forhold til Caroline Seufert vides så godt som intet, men meget tyder på, at det slet ikke kan sammenlignes med forholdet til Rikke. I kongehusets arkiv findes enkelte breve fra Caroline Seufert til Frederik VI, der bl.a. viser, at kongen også efter hjemkomsten har brevvekslet med hende. I brevene kalder hun ham fx »Mein lieber guter teurer Friedrich«, og det ældst bevarede brev fra 22/6 1818 slutter således: »ich drücke Dich mit inniger Liebe und Achtung an mein Herz. Caroline Seufert«. Der er ofte hilsener til kongen fra hendes moder og søstre, og der fortælles om dagligdags begivenheder indenfor familien. Der er bevaret 3 breve fra 1816, 2 fra 1817 og 1 fra 1818. I flere af brevene udtaler hun forhåbning om engang igen at mødes med »mein Friedrich«, og hun havde faktisk leget med den tanke at sætte ham stævne i Gottorp, når kongeparret skulle deltage i landgreve Carl af Hessens guldbryllup. Hun var imidlertid kommet i tanker om, »dass die gute Königin dir dahin folgen wird« og herefter ladet ønsket falde. Det sidst bevarede brev fra hende stammer fra 1826 og er stilet til »Eure Majestät« og underskrevet »Ewig Ihre dankbare Susanna und Caroline Seufert«. Det er en nytårshilsen med et udpræget religiøst indhold. Efter 1826 synes der ikke at være efterladt vidnesbyrd om en fortsat forbindelse med Caroline Seufert.

Samtidig med at kongen »dyrkede« Caroline Seufert, vedblev han med at skrive sine sædvanlige glødende elskovsbreve til den fjerne Rikke. Fra Wieneropholdet er bevaret ialt 14 af den slags breve. Med brevene fulgte af og til indkøbte smågaver til de fraværende, og kongen fortalte også lidt om livet i Wien, om ballerne hos de høje herskaber og også om et besøg på slagmarken ved Wagram. Det sidst bevarede brev er dateret Wien den 26. april 1815. Kongen længes meget efter et brev fra Rikke, og han afslutter brevet med den sædvanlige kærlighedserklæring og hilsen til børnene. Underskriften lyder: »Ewig Din F«. Fra slutningen af april og indtil slutningen af oktober 1815 er der ikke bevaret breve fra kongen til Rikke.

Om livet hos familien på Toldbodvejen under kongens ophold i Wien vides så godt som intet. Rikkens breve til kongen i denne periode eksisterer ikke mere. Dog fremgår det af kongens breve til hende, at han fra tid til anden på hendes anmodning har anvist hende større og mindre pengebeløb. I april 1815 synes der at være hændt et eller andet på Toldbodvejen, der foranledige hushovmester Fick til at forespørge general Bülow, om han ikke skulle rejse til Wien. I sit svarbrev, der er dateret Wien d. 16. april, meddeler Bülow, at kongen ikke mener, at der er grund for Fick til at begive sig på rejse, da kongen efter al sandsynlighed kan tiltræde rejsen hjem, inden Fick kan nå at komme til Wien.¹¹ I Ficks brev til Bülow var indlagt to breve fra Rikke til kongen, for hvil-

ke kongen takker i et brev fra 15/4. Det fremgår heraf, at Rikke må have fortalt kongen, at hun har følt sig generet af folkesnakken, men det skal hun ikke bekymre sig om, meddeler kongen, og desuden regner han med, at han vil være hjemme i næste måned. Når man ved, hvad Rikke i hvert fald i de følgende måneder indlod sig på, kan man ikke tilbageholde en formodning om, at Fick har villet forberede kongen på, hvad der kunne ventes af ubehageligheder ved hans hjemkomst.

Forholdet var nemlig det, at Rikke havde truffet en svensk købmand fra Landsrona ved navn William Åbjørnson. Hun var blevet heftigt forelsket i ham, og hun ville giftes med ham. Fra slutningen af juli 1815 var det endvidere klart, at hun ventede et barn med ham. Da det tidspunkt nærmede sig, at hendes tilstand ikke kunne holdes skjult for omverdenen, forlod hun i hemmelighed København sammen med jomfru From. De to damer har tilsyneladende opholdt sig nogen tid i Sorø, men de slog sig i hvert fald fra november 1815 ned i Christiansfeld.

Efter Rikkens bortrejse fra København foreligger der fra 23. okt. 1815 til 30. jan. 1816 påny en række breve fra kongen, ialt 28 breve. Det fremgår af disse, at også Rikke har skrevet til kongen, men ingen af disse breve er bevaret. Alle kongens breve strømmer over med kærlighedserklæringer til den bortrejste. »Gode bedste Rikke« eller »Gode bedste Engel« er titulaturen, og der sluttes af med »Jeg elsker Dig uafsladelig. Evig Din F«. Af brevene fremgår endvidere, at kongen ofte er på Toldbodvejen for at se til sine børn, og også disse hilser på det kærligste den fraværende moder. Det forekommer utænkeligt, at kongen ikke skulle have vidst, hvorledes det stod til med Rikke. Han må imidlertid have elsket hende så højt og følt savnet af hende så dybt, at han i sit hjerte havde tilgivet hende hendes eskapade og kun ønskede een ting, at hun når fødselen var overstået, ville vende tilbage til ham og børnene.

Også hushovmester Fick var yderst pikeret over, at Rikke og jomfru From hemmeligt havde forladt København. Der er bevaret flere breve fra Fick til de fraværende fra efteråret 1815 og deres breve til ham. Han har sikkert været ganske klar over årsagen til rejsen, men udadtil spillede han indtil videre ganske uvidende, også om deres opholdssted. Ved flere lejligheder tilkendegav han sit ubehag ved ikke at kunne give ordentlig besked, når han blev spurgt. Til sin store ærgrelse erfarede han også, at Rikke under et kortvarigt besøg i København 7. okt. 1815 havde lånt 5.000 rbd. af en hr. L. Ballin og lovet at betale dem tilbage i januar 1816. Fick kendte Rikkets letsindighed i økonomiske anliggender. 22. nov. 1815 fik Fick et brev fra Rikke, hvori hun prøvede at bilde ham ind, at hun havde begivet sig på rejse for at se sig om og »for mit humørskyld«. Hun synes at være noget interesseret i at vide, hvad der skete på Toldbodvejen, og hvorledes det går med hendes heste. Til børnene spørger hun ikke. Hun meddeler også i samme brev, at hun korresponderer med kongen, og at hun har meddelt ham, at hun bor i Kolding, og at hun rejser under navnet

fru Andersen. I et af kongens breve til Rikke, udtaler han sin forundring over, at hun befinder sig i Kolding, der efter hans opfattelse er et meget »kedeligt« sted. Fick var imidlertid yderst utilfreds med, at Rikke havde taget ophold i Christiansfeld, og han bebrejdede hende, at hun ikke var rejst til enten Hamborg eller Lübeck, hvor der var mindre udsigt til, at nogen skulle genkende hende. Han var endvidere ilde tilpas ved, at Rikke stadig gjorde gæld. Han havde også besvær med Rikkes broder Andreas Gregersen Ravsted, der åbenbart var en noget vidtløftig person.¹² Det fremgår endvidere af korrespondancen med de fraværende damer, at Fick løbende holdt kongen orienteret om deres ophold i Nordslesvig, og at han modtog ordrer fra kongen om husholdningen på Toldbodvejen. Disse ordrer er sandsynligvis givet mundtligt, da kongen ofte kom på besøg hos børnene.

Fra de første måneder af det afgørende år 1816 findes der ingen breve bevaret fra nogle af de implicerede personer, og der kan derfor ikke gives nogen forklaring på, hvorfor kongen ved udgangen af januar pludselig standsede sin brevsveksling med Rikke. Man kan måske formode, at hun har meddelt ham, at hun ikke agtede at vende tilbage til ham, og at hun ønskede at gifte sig med Åbjørnson.

27. marts 1816 fødte Rikke en søn. Barnet blev døbt i Tyrstrup kirke 9. august og fik navnet William Christian Andersen. Moderen kaldte sig ved den lejlighed Frederikke Andersen, f. Ravsted og som fader angaves en afdød københavnsk borger ved navn Chr. Andersen.¹³ Rikke var også ved denne lejlighed ikke bleg for at opgive falske oplysninger til kirkebogen. Om barnet har en senere præst ved Tyrstrup kirke, nemlig pastor F. C. Carstens (præst i Tyrstrup 1854–64), i kirkebogen givet følgende oplysninger: »William Christian Andersen, uægte barn af Frederik VI's frille fru Dannemand og en svensk officer, avlet medens kongen var på kongressen i Aachen. Han blev opdraget af en søster Frederiksen på Christiansfeld, tog juridisk eksamen i Kiel, nød 400 rdl. af den danske regering og var temmelig compromitteret i oprøret 1848–50, blev 1854 ansat som auditor i preussisk tjeneste«. Notitsen indeholder forskellige forkerte meddelelser, men det synes at stå fast, at Rikke ved sin endelige afrejse fra Christiansfeld har overladt barnet til Søsterhuset i Christiansfeld.

Det ligger også klart, at Rikke endnu i sommeren 1816 var indstillet på at gifte sig med Åbjørnson. Da han var uden økonomiske midler, forsøgte hun at udnytte sit tidligere forhold til kongen, idet hun prøvede på at få ham til at udbetale sig en større sum penge, således at han kunne starte en forretning. Det var kongen imidlertid ikke indstillet på. I et brev til Fick 4. juni 1816 siger kongen rent ud, »at jeg ingen kapitaler har at skænke, at hun kan leve, hvor hun vil, gift eller ugift, blot ej i Sjælland. I pension anviser jeg hende 1.000 rbd. sølvværdi, enten hun gifter sig eller ej, vil hun ikke have dem, så får det være det samme. Videre ved jeg ikke at sige herom, hvad jeg derimod tænker er noget andet. Måske var det klogest, at R. etablerede sig enten gift eller ugift i Jylland.

Der kunne hun leve for sig, ubemærket; mange af hendes overflødigheder kunne hun sælge, thi Gud ved, hvortil hun vil bruge sligt nu. Jeg beklager Dem, at De er kommen midt ind i dette kaos. Lev vel, gid det hele var afgjort«. Underskrevet »F«. Dette meget ligefremme brev fortæller ikke så lidt både om kongens daværende sindstilstand i forholdet til Rikke, men også om medfølelse og tillid til Fick, som uforvarende var blevet rodet ind i alle disse forviklinger. Dette brev krydsede et brev fra Fick til kongen, dateret 5. juni 1816. Han havde begivet sig til Christiansfeld for om muligt at bringe brylluppet istand. På kongens vegne havde han afholdt de udgifter, som Rikke havde pådraget sig under opholdet i Christiansfeld og den overståede fødsel, og han afgiver iøvrigt følgende rapport: »Fruen er i et rædsomt humør, da hun ikke ser noget af de ønsker opfyldt, hvorved hun tror at kunne komme til at leve tålelig lykkeligt, således udtrykker hun sig. Når hun, hedder det, ej kan erholde en 50.000 à 100.000 rbd. sølvværdi for derved at bringe Åbjørnson i vej, så kan hun ej ægte ham, og uden det kan hun ej leve lykkelig. Jeg har talt desangående til Åbjørnson og ytret omtrent de samme tanker for ham og får altid til svar, at uden en sum penge til at begynde med, kan han ej hjælpes, og derpå græder han. Således er begge personerne i en elendig forfatning, hvilket jeg herved efter pligt kortelig har anmeldt«. Formodentlig for endnu at gøre et forsøg på at overtale kongen drog begge damerne og Åbjørnson til København og tog ind på et hotel på Kongens Nytorv. 15. juli 1816 indfandt kongens foged sig på hotellet og præsenterede en fordring fra grosserer Wulff på 4.296 rbd. navneværdi, som Åbjørnson ikke havde betalt rettidigt. Fick kom til stede og erklærede sig villig til at indfri lånet inden 4 uger, og forretningen blev hermed afsluttet. Åbjørnson var imidlertid ikke at træffe. Hotellet oplyste, at han var rejst for 3 dage siden. Herefter hører man ikke mere om ham.

Sammen med jomfru From tog Rikke tilbage til Christiansfeld og fik sin lille dreng døbt og overgivet til Søsterhuset. Hun tog formodentlig herefter tilbage til Sorø, hvor hun skal have boet i den følgende tid hos tidligere overpræsident Urne. Spørgsmålet var nu, hvor hun varigt skulle have ophold. I et brev fra kongen til Fick 15. juni 1816 havde kongen udtalt, at hun under ingen omstændigheder måtte komme »i huset«, altså på Toldbodvejen, og heller ikke på besøg. Kongen så hende helst anbragt i Jylland, og det blev overdraget Fick at finde en fremtidig bopæl for hende. I 1817 forhandlede han på kongens vegne med ejeren af de to jyske godser Stenalt og Løvenholm om at leje hende ind her, men Rikke var yderst utilfreds med at blive forvist til dette fjerne sted. Kongen kunne åbenbart ikke bære over sit hjerte at trumfe sin vilje igennem, men til København ville han ikke have hende. I juni 1817 meddelte Rikke kongen, at hun var indforstået med at forblive i Sorø, og hun anmodede om, at der for hendes livstid måtte blive anvist hende en bestemt sum »tilstrækkelig til et liv fri for næringsсорger«. Kongen tilstod hende herefter 1.200 speciedaler om året.

Af de i kongehusarkivet bevarede regnskaber over hendes ophold i Sorø synes

det at fremgå, at man indkøbte to ejendomme i Søgade til hendes disposition, nemlig oberst Bibows gård og drejer Bernbaums hus. Eksisterende regnskabsoversigter fra 1817–18 fra husholdningen i Sorø viser ret anselige underskud.

Om Rikke efter sit elskovseventyr med Åbjørnson har næret synderlig varme følelser overfor kongen er vanskeligt at udtale sig om. Hendes breve til kongen tyder ikke meget derpå, og det er også meget talende, at hun aldrig hentyder til sine børn eller spørger til deres befindende. Hendes bevarede breve drejer sig udelukkende om sikring af hendes økonomiske fremtid. Omvendt indeholder kongens breve til Fick flere vidnesbyrd om, at han ikke alene var rede til fortsat at betale, hvad hendes eskapader havde ført med sig, men også at drage omsorg for, at hun kunne leve en tålelig tilværelse. Der synes imidlertid ikke at være tvivl om, at han faktisk savnede hende. I et brev til Fick fra 19. nov. 1816 hedder det således: »Jeg venter med længsel efter at høre fra Dem, og hvorledes det går med den ulykkelige, for hvilken jeg aldrig kan ophøre at interessere mig«, og i et senere brev fra 20. maj 1817 skriver han: »At De behandler hende med den mildhed og medlidenhed, hvormed jeg selv har behandlet hende, og viser hende den artighed, jeg behandler hende med, derom er Deres hjerte, gode hensigt og bekendtskab til hende borgen for«. Rikke var utvivlsomt stadig i hans tanker, og han længtes efter hende. Adskillelsen skulle imidlertid vare endnu et år, men i sommeren 1818 vendte hun tilbage til kongen og til Toldbodvejen. De sidst bevarede breve fra kongen til Fick stammer fra maj-juni 1818. I disse giver kongen Fick forskellige ordrer med hensyn til at forberede »huset« på hendes tilbagekomst, bl.a. skal maleriet af hende atter hænges op. 6. juni får Fick endelig besked om, at Rikke »kommer til byen i aften«, og at han naturligvis må drage omsorg for, »at fru'en ikke taler til nogen«.

Med Rikkens tilbagekomst ophørte formodentlig Ficks ophold på Toldbodvejen og i det hele taget hans virksomhed som hovmester. Han var 13. maj 1818 blevet udnævnt til auktionsdirektør i København, og 13. okt. 1818 giftede han sig. I forbindelse med brylluppet tilsagde kongen ham et lån på 2.000 rbd. rede sølv (ikke papirpenge), for hvilket han personligt takkede i en skrivelse af 17. nov. 1818: »Jeg har kun det ønske«, udtalte Fick, »at dersom Deres Majestæt er tilfreds med den hidtil gjorte anvendelse af mine ringe evner, mig da også i fremtiden måtte blive given lejlighed til at vise min skyldige erkendtlighed«. Lånet blev givet af partikulærkassens midler.

I marts 1822 modtog Fick endvidere fuld decharge for aflagte regnskaber for årene 1813–21 »for alle de ham af Os eller Vor ordre allernådigst befalede pengesager og andre forretninger«. Kongen havde utvivlsomt været yderst tilfreds med den måde, hvorpå Fick havde varetaget sine mange delikate hverv. Kongens breve indledtes normalt med: »Min kære Fick« og kunne være underskrevet: »Deres hengivne Frederik«.

Kgl. skuespillerinde Pauline Clausen, i 1832 gift med den senere pastor Henrik Petersen ved Kastelskirken, har i sit memoireværk en rørende fortælling

om et kongeligt besøg på Toldbodvejen. Kongen var kommet for at spørge sin ældste datter Louise, der fyldte 8 år d. 16. april 1818, hvad hun ønskede sig i fødselsdagsgave. Barnet skal have svaret: »at min moder måtte komme hjem til os«. ¹⁴ Historien er muligvis opdigtet, men kan også være sand. Rikke kom i hvert fald tilbage, og efter henved 3 års smertefuldt savn fandt kongen sig endelig forenet med hende, og på rekordtid nedkom Rikke 6. jan. 1819 på Fødselsstiftelsen med en søn. I dåben fik han navnene Frederik Waldemar Dannemand, og den lykkelige moder oplyste til forældrerubrikken, at faderen var major af af arméen hr. Frederik Dannemand og moderen fru Frederikke Dannemand, f. Ravsted. Når man erindrer sig, at faderen til hendes 3. barn var anført som afdøde kaptajn Frederik Dannemand, må man vist indrømme, at den brave barselskone var lidt af en spøgefugl. Ikke alene var faderen til hendes barn genopstået fra de døde, men ovenikøbet avanceret.

Familien Dannemand 1818–39

I årene efter 1818 var Rikke det naturlige midtpunkt for den kongelige familie på Toldbodvejen. Den bevarede folketælling fra 1834 giver os mulighed for et lille kig inden døre. ¹⁵ Det viser sig, at Rikke sammen med sin husstand boede alene i den herskabelige ejendom Toldbodvejen nr. 289. Foruden hende selv opregnes de 4 børn, og om sønnen Frederik (20 år) oplyses det, at han er løjtnant i husarregimentet. På listen opføres desuden ikke mindre end 10 tjenestefolk, hvilket tyder på, at der er holdt stort hus. Ældst i gårde var Sophie Margrethe From (65 år). Desuden omfattede det tjenende personale et gift par, foruden 3 mandlige og 4 kvindelige personer i alderen fra 26–47 år.

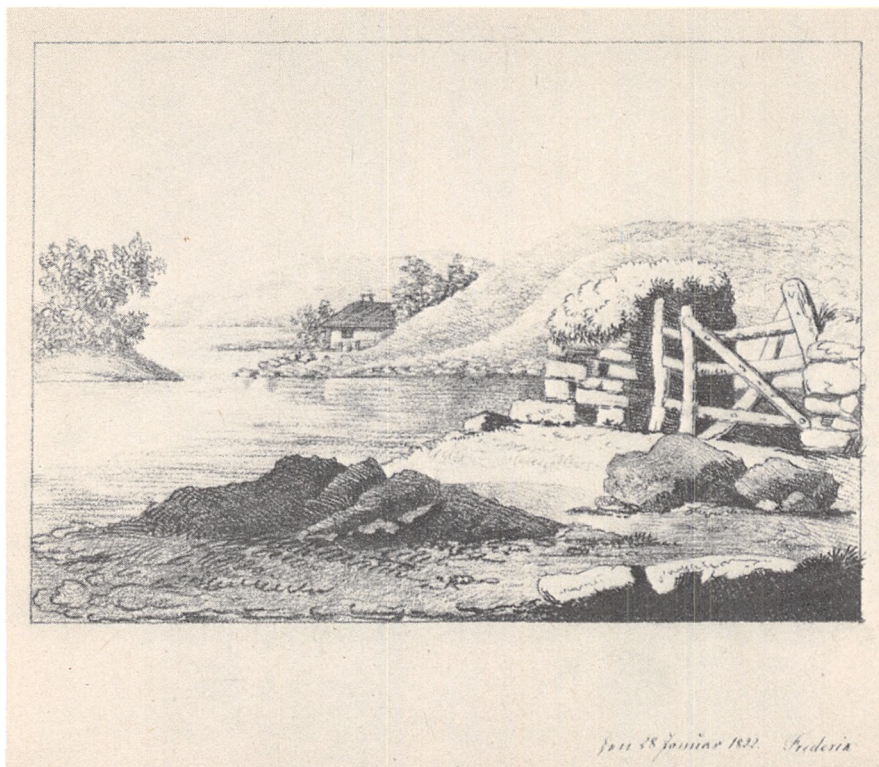
I 1836 overdrog general Bülow huset på Toldbodvejen til oberstinde Dannemand (Rikke), og skødet blev tinglæst 8. febr. 1836. Ved denne lejlighed erklærede Bülow, at han var fuldkommen fyldestgjort i henhold til købekontrakten af 2. jan. 1836. Salgssummen lød på 20.000 rbd., men det kan kun være et rent fiktivt beløb, da kongen var den reelle ejer af huset. Samme dag, som tinglæsningen af skødet på nr. 289 skete, erhvervede Rikke også naboejendommen nr. 288. 11. nov. 1835 havde hofbygmester Jørgen Hansen Kock ved en auktion, der pudsigt nok lededes af Auktionsdirektør Fick, fået overdraget denne ejendom, der tidligere havde tilhørt søkrigskommisær N. F. Sletting, for 16.000 rbd. Af konditionerne fremgik det, at køberen straks kunne disponere over 1. salen, medens han var forpligtet til at respektere de øvrige lejemaal i ejendommen, herunder et bryggeri i gården. Ved et overladelsesdokument af 17. dec. 1835 overdrog Kock ejendommen til fru Dannemand på de samme vilkår, som han havde modtaget den. ¹⁶ Fru Dannemand erhvervede ejendommen i den hensigt at lade den indrette til bolig for sine døtre. Selv blev hun indtil videre boende i nr. 289.

Om kongens forhold til familien på Toldbodvejen eksisterer kun få samtidige

kilder, men både kabinetssekretær Trap og pastorinde Petersen kan fortælle, at kongen ofte aflagde besøg hos sin familie, og at han havde stor fornøjelse af at lege med børnene under deres opvækst.¹⁷ Han drog endvidere omsorg for deres undervisning, og hertil benyttedes bl.a. pastor Petersen ved Kastelskirken. Præsteparret kom ofte på Toldbodvejen, og fru Petersen kan fortælle, at mange af hoffets embedsmænd og folk uden for hoffet også kom i hjemmet, heriblandt mange officerer. Sønnen Frederik var optaget på kadetakademiet og steg langsomt i de militære grader. På kongens rejse til Jylland i juni 1834 var løjtnant Dannemand at finde i kongens følge.¹⁸ Børnene kom også på besøg i præsteboligen i Kastellet. Det samme var tilfældet med Rikkes adoptivdatter (om hende mere nedenfor). Hun legede med præstens børn og lærte her at lege »Tampen brænder«. Rikke kunne senere fortælle præstefruen, at kongen også havde måttet lege »Tampen brænder«, indtil han havde løbet sig ganske træt.¹⁹

Forholdet mellem kongen og Rikke synes efter genforeningen i 1818–19 at være fuldt retableret. Han kom regelmæssigt på Toldbodvejen, når han opholdt sig på Amalienborg, og han forsøgte heller ikke familien, når han havde opslået sin residens på Frederiksberg slot. Var han på rejse i provinserne korresponderede han flittigt med Rikke, men fra denne periode er hans breve ikke bevaret. Derimod kendes flere breve fra Rikke til kongen. I midten af 1820'erne opholdt familien sig i sommermånederne på Skovgården i Ordrup, og der er fra 1824–25 bevaret 7 breve fra fru Dannemand og et enkelt brev fra 1831, da hele familien var på rejse til Hamborg. Rikkes breve fortæller løst og fast om børnenes færd i Ordrup med besøg på Dyrehavsbakken og med badning i Øresund. Børnene havde deres lærere med, og også Rikke deltog i undervisningen, bl.a. i fransk. Derimod var hun ikke glad ved latinen. Skal man tage hende på ordet – og det er der vel ingen grund til ikke at gøre – var hendes forelskelse i kongen genvånet til nyt liv. Hun strømmer over af glæde, hver gang hun modtager et brev fra kongen. Hun titulerer ham: »Min elskede og tilbedte F«, sender tusinder af kys og glæder sig usigeligt til atter at blive favnet af ham. Også børnene skriver til Deres elskede og søde fader og undertegner sig »Din egen Lovise« og »Din egen Caroline«. Fra en senere periode er bevaret flere fødselsdagsbreve, også fra drengene. Til at begynde med skriver de på dansk, senere er brevene skrevet både på tysk og på fransk. For at glæde deres fader fremsender de flere nette tegninger til hans fødselsdag. Interessen for tegning var åbenbart en mødrearv. Alt tyder således på, at det var en lykkelig familie, der boede på Toldbodvejen.

For at illustrere forholdet mellem fader og børn kan man fx. citere et brev fra den 23-årige Louise i anledning af kongens fødselsdag i 1833: »Min inderlig elskede fader. Mange hjertelige ønsker for Dit vel opstiger til den Algede, men ingen varmere end de bønner, jeg opsender til den himmelske Fader på denne Din kære fødselsdag, at Han vil lønne Dig for den uendelige kærlighed, ømhed og overbærelse, Du bestandig fra min spædste barndom har vist mig. Hvor

Originaltegning af sønnen Frederik Dannemand, født 20. juli 1813. Tegningen er signeret Frederik og bærer datoen 28. jan. 1822, der var Frederik VI.s fødselsdag. Original i kongehusets arkiv.

gerne ønskede jeg iegode fader at bevidne Dig min inderlige taknemmelighed og kærlighed, men jeg formår kun at bede den gode Gud at fjerne al kummer fra Dit kærlige hjerte og gøre Dig så lykkelig, som Du elskede fader fortjener. Din Lovise«.

Efterhånden som årene gik, begyndte kongen at tænke på, hvordan han kunne sikre familiens fremtid, når han ikke selv mere var til.

9. dec. 1829 modtog kancellipræsident Poul Chr. Stemann en kgl. ordre, hvorefter han ønskede sig forelagt en bestalling for Rikke som oberstinde i rangforordningens 3. klasse nr. 3, og at hun herefter skulle kaldes »Oberstinde Bente Frederikke Dannemand«. ²⁰ Bestallingen skulle kun være parafet af Stemann, ikke af det samlede kancellikollegium. Bestallingen af 10. dec. 1829 gav fru Dannemand del i alle rettigheder og friheder, der var tillagt rangspersoner, og den fritog hende fra at føre navnet Ravsted. Af hensyn til den offentlige mening, der ikke altid havde været Rikke nådig, har kongen nok tænkt, at

Originaltegning af sønnen Waldemar Dannemand, født 6. jan. 1819, død 4. marts 1835. Tegningen er signeret Waldemar Frederik og bærer datoen 28. jan. 1833. Original i kongehusets arkiv. Der findes sammesteds tegninger fra de to døtre.

han ikke kunne gøre mere for hende personligt end udnævne hende til oberstinde.

Derimod var han indstillet på at ophøje sine børn i adelsstanden. Det skete kort efter ved et patent af 4. febr. 1830. Som våben fik de et rødt skjold med guldrand.²¹ I skjoldet var et kors af sølv, belagt med et gult hjerteskjold, hvori to krydslagte og guldskæftede kårder gennemskar en krans af grønne laurbærgrene. Skjoldet var desuden udstyret med en hjelm med krone.

Et par år i forvejen havde kongen været inde på den tanke i forbindelse med børnenes ophøjelse i adelsstanden at oprette et greveligt stamhus for de to sønner. Det fremgår af de bevarede dokumenter i kongehusets arkiv, at kongen forhandlede denne sag med kancellipræsident Stemann, der foretog visse undersøgelser om egnede godser, der kunne danne det økonomiske grundlag for en sådan disposition. Undersøgelserne startedes omkring 1828, og man koncentrerede sig om de fynske godser Frederiksgave og Flenstofte, som etatsråd J.

C. Ryberg af økonomiske grunde havde måttet overlade staten i 1824. Foreløbig realiseredes planen ikke, og Frederiksgave blev som bekendt i 1841 indrettet som kronprins Frederiks sommerresidens, da han var blevet udnævnt til guvernør over Fyn.

Kongen havde imidlertid ikke opgivet stamhusplanerne, og nogle måneder før sin død traf han visse beslutninger, som først måtte offentliggøres efter hans død. Politidirektør Kierulff, hvem kongen havde overdraget at varetage familien Dannemands tarv, udarbejdede de fornødne dokumenter. Disse bestod af et reskript af 3. okt. 1839 til ritmester Frederik Dannemand, hvori kongen ophøjede ham i lensgrevestanden og samtidig pålagde ham at oprette et greveligt forlods på 120.000 rbd., hvoraf han af sin egen formue skulle tilskyde 70.000 rbd. i rentebærende statspapirer og love at betale det resterende beløb af sin mødrene arv. Pengene skulle anvendes til indkøb af passende jordegods. Kierulff fik dette reskript overdraget med pålæg om ikke at omtale det, men tilstille modtageren det efter kongens død. Samtidig afgik et forseglet og hemmeligt reskript til kancelliet ang. den af kongen foretagne beslutning og pålæg om at udføre de fornødne udfærdigelser. Det havde en påskrift om, at det ikke måtte åbnes før efter kongens død, og Stemann fik besked om at varetage det videre fornødne. Efter kongens død har Kierulff formodentlig tilsendt ritmester Dannemand meddelelsen om ophøjelse i grevestanden, men et egentligt grevepatent synes ikke at være udfærdiget. Muligvis har grev Dannemand slet ikke ansøgt om et sådant, da han jo havde modtaget det kgl. reskript. Om oprettelsen af det grevelige forlods se videre s. 150. Hvad der har bevæget kongen til at kræve udnævnelsen til lensgreve hemmeligholdt indtil efter hans død, kan man kun gisne om. De bevarede kilder indeholder ingen antydninger herom.

Efter tronskiftet i 1848 indsendte grev Dannemand et andragende til justitsministeriet om at få grevepatentet tilstillet. Justitsminister Bardenfleth forelagde sagen i statsrådet 9. febr. 1849. Et par af ministrene var indstillet på at opfylde ønsket, men majoriteten afviste kravet under henvisning til det forelagte grundlovsudkast. Man ville ikke fratage ham titlen af lensgreve, men man fandt det ikke betimeligt på daværende tidspunkt at udfærdige et patent.²²

Man må gå ud fra, at kongen gennem de mange år troligt har betalt, hvad det kostede at underholde familien på Toldbodvejen. Som en god familiefader begyndte han på et vist tidspunkt at opkøbe statspapirer. Ved en egenhændig skrivelse konciperet af Kierulff af 2. marts 1837 meddelte han fru Dannemand, at han havde tilvejebragt en kapital på 325.986 rbd.²³ Med skrivelserne fulgte en fortegnelse over de opkøbte rentebærende statspapirer, som fylder ikke mindre end 4½ folioside. Formuen skulle efter kongens ønske fordeles således, at fru Dannemand skulle have 194.824 rbd. og den på det tidspunkt ugifte datter og sønnen Frederik 131.162 rbd. til deling. Så længe kongen anviste fru Dannemand og de to børn andre midler til deres underhold, måtte kapitalen ikke røres, og forfaldne renter skulle tillægges denne. Når Caroline Dannemand

giftede sig, og sønnen blev fuldmyndig eller opnåede fast stilling, skulle de have deres andel i kapitalen udbetalt til fri afbenyttelse. Med hensyn til den gifte datter (fru Zachariæ) havde kongen ladet indsætte et tilsvarende beløb i overformynderiet. I henhold til en kgl. resolution af 5. aug. 1836 kunne hun kun hæve renterne af denne kapital, og hun skulle ikke have lod eller del i den formue, der nu udleveredes hendes moder, men naturligvis var hun på linie med sine søskende arveberettiget i moderens bo. Skrivelsen sluttede med, at fru Dannemand nu skulle modtage de nævnte 325.986 rbd., og at skrivelsen skulle tjene som vidnesbyrd om hendes retmæssige adkomst til de indkøbte statspapi-rer.

I skrivelsen af 2. marts 1837 omtales kun tre af børnene. Dette hænger sammen med, at den yngste søn var død 4. marts 1835. Om sønnen Valdemar skriver Pauline Petersen: »Valdemar lignede kongen, men som et meget forynget og forskønnet portræt, også havde han et stærkt og kraftigt legeme, derfor kom det ganske uventet, da han pludselig blev dødelig syg. »Kan han frelses, så frels ham«, bad kongen lægerne med tårer i øjnene. Han sad hele timer ved drengens seng og fortalte ham alt muligt for at få ham til at glemme smerterne; men da alt håb var forbi, var kongen dybt rystet, og i dødsstunden lå han knælende på gulvet henstrakt over sig yndlings afsjælede skikkelse«. ²⁴ Han blev begravet på Garnisons kirkegård, hvor et muret gravkammer rummer andre af den Dannemandske familie. Også af de to døtre har fru Petersen givet en skildring. Den ældste, Louise, skal have lignet kongen påfaldende, medens den yngste, Caroline, var »udmærket smuk og lignede ikke så lidt sin oldemoder dronning Louise, Frederik V's fromme dronning«, og om begge søstre skriver fru Petersen, at de »havde små, men nydelige figurer og næsten lige så hvidt hår, som kongen havde af naturen, og som glinsede som sølv«. De havde egen loge i det gamle kgl. teater og sad på første bæk, medens moderen sad bag ved dem. Først når tæppet gik op, flyttede hun frem mellem døtrene. ²⁵

Omkring midten af 1830'erne var døtrene ved at komme i den giftefærdige alder, og begge forelskede sig i unge officerer. 21. aug. 1836 fik premierløjtnant Vilhelm Zachariæ (1807–71) kongens tilladelse til at gifte sig med den ældste datter Louise, og brylluppet fandt sted 5. november 1836 (Garnisons kirkebog). Parret havde fået tilladelse til bryllup udenfor kirken, og vielsen kan være foretaget på Toldbodvejen. Som vidner ved brylluppet fungerede kongens nære ven, politidirektør A. C. Kierulff og professor C. E. F. Weyse. Kongen skal have været noget utilfreds med, at datteren havde valgt en ægtefælle af borgerlig herkomst. ²⁶ I ægteskabet fødtes 6 børn. I 1837 fik ægteparret dødsfødte tvillinger (dreng). I sommeren 1839 fik de datteren Caroline Marie Frederikke (1839–1910). Frederik VI havde således glæden af at opleve et barnebarns fødsel. Efter 1840 fødtes endnu en datter og to sønner.

I 1837 fik premierløjtnant ved husarregimentet Frederik Adolf Schack v. Brockdorff tilladelse til at ægte datteren Caroline. Også i dette tilfælde var der

givet bevilling til vielse udenfor kirken, og som vidner optrådte påny politidirektør Kierulff og desuden chefen for ingeniørkorpset, generalmajor Rasmus v. Kragh. I ægteskabet fødtes efter kongens død en dreng og en pige, men Caroline døde allerede i 1844 og blev begravet på Garnisons kirkegård.

Begge døtre havde således efter 1837 fået eget hjem og havde snart også småbørn at passe. De boede ganske vist dør om dør med deres moder, men der var alligevel blevet tomt i hendes store hus. Også sønnen Frederik var ofte på rejse i udlandet. Fru Dannemand følte sig ensom, og med henvisning hertil ansøgte hun kancelliet om at måtte tage en lille pige til sig som sin adoptivdatter.²⁷ Man har på fornemmelsen, at pigebarnet har opholdt sig nogen tid i huset på Toldbodvejen, inden ansøgningen om adoption blev indgivet. Pigen var født 5. sept. 1832 af ugift Marie Christensen, der senere giftede sig med strømpevæversvend Rasmus Nielsen. »Da jeg har fattet megen kærlighed for dette barn og ønsker at virke, hvad jeg formår, til dets fremtidige vel, ønsker jeg at adoptere hende som min datter, således at hun bærer navnet Dannemand«. I dåben havde hun fået navnene Frederikke Kiredorf. Ansøgerinden var klar over, at adoptivdatteren ikke kunne arve hende, og hun slutter sin ansøgning med at meddele, »at jeg efter omstændighederne ei ser mig istand til at fremlægge bevis fra barnets nærmeste pårørende om, at der intet er til hinder fra deres side i adoptionen, men jeg forsikrer, at dette virkelig er tilfældet«. Kancelliet udfærdigede omgående 3. febr. 1839 den ønskede adoptionsbevilling. Pauline Petersen mener at kunne meddele, at den omtalte lille pige var en datter af Frederik Dannemand og altså hendes barnebarn.²⁸ Hvis det er rigtigt, kan man måske nok forstå fru Dannemands ulyst til at »fremlægge bevis fra barnets nærmeste pårørende«. Adoptivbevillingen var alene underskrevet af kancelliets embedsmænd, men kongen var dog vidende om adoptionen og formodentlig også om faderskabet. Som omtalt foran s. 14 morede kongen sig udmærket med den lille pige, når han var på Toldbodvejen. Er fru Petersens oplysning rigtig, var det jo faktisk kongens første barnebarn.

Endnu en begunstigelse tilgik fru Dannemand, inden den gamle konge døde. 11. nov. 1839 – altså kun 3 uger før kongens død – modtog hun et formelt kgl. reskript stilet til »Os elskelige fru v. Dannemand«.²⁹ Der var nemlig opstået tvivl, om hun var berettiget til at bruge det adelige våben, som kongen i 1830 havde fastsat for sine børn. Efter kongens mening havde hun erhvervet ret hertil, men for at sprede eventuel tvivl »bemyndiger Vi Dig herved udtrykkeligt til at føre det approberede våben, og da det af Dig ifølge Vor allerhøjeste bevilling af 5/2 1839 adopterede pigebarn med undtagelse af arveret efter Dig, ganske er at betragte som Din egen datter, så ville Vi i ovennævnte henseende også have hende tillagt samme bemyndigelse som Dig. Befalende Dig Gud«. Det fremgår af reskriptet, at dette var foranlediget af et direkte for kongen fremsat ønske fra fru Dannemand. Lige til det sidste var Frederik VI indstillet på at opfylde sin elskede Rikkens ønsker.

3. dec. 1839 døde kongen. Gennem hoffurerens protokol: » Hvad der skete ved hoffet« kan man dag for dag følge kongens tilstand.³⁰ 15. november noteres det, at kongen var generet af hoste og måtte holde sig inden døre. Fra da af gik det langsomt tilbage med hans helbred. I den sidste uges tid måtte han opgive at give sædvanlig audiens og at holde statsråd. Pauline Petersen fortæller, at fru Dannemand var hos kongen om formiddagen d. 2. december og kom igen om aftenen for at læse højt for kongen.³¹ Hun skal have forladt Amalienborg omkring kl. 1 om natten. Om fru Dannemand findes intet ord i hoffurerens protokol, hvad man naturligvis heller ikke kan vente. Ifølge hoffurerens protokol blev der først på aftenen d. 2. dec. anbragt en såkaldt »spansk flue« på kongens bryst, som skulle aftages næste morgen, og herefter hedder det: »H. M. gik først i seng kl. 10¹/₂, som han plejede, heller ikke ville han have nogen måtte være til stede inde hos ham i gemakket. Kammertjener Westergaard opholdt sig i parolgemakket. Livkirurg Fenger og Müllertz (hans assistent) i garderoben og den tjenstgørende lakaj i forgemakket«. Under datoen 3. dec. 1839 står følgende: »H. M. sovet mellem kl. 12 og 2, hvorhos mellem kl. 7 og 8 om morgenen. Lidt efter den tid badede H. M. sine øjne med mælk, som han ellers plejede og lod kalde Müllertz for at aftage fluen. Kammertjeneren havde imidlertid næppe opknapet trøjen og lægen berørte plasteret, førend den nu forevigelede drog et dybt suk og var ikke mere. Klokkeren var da omtrent 8¹/₄. Saxtorf og Fenger (Kongens læger) var imidlertid kommet til. Den første underrettede dronningen. Da hun kom ned, styrtede hun sig i halv bevidstløs tilstand over den afsjælede leje i den tanke, at Allerhøjstsamme endnu ikke sov for evigt, men ikkun slumrede. I denne stilling forblev Hendes Majestæt næsten en halv time, indtil hun på Brandis' (hendes livlæge) indstændige begæring endelig bekvemmede sig til at forlade gemakket«. Fru Dannemand har naturligvis omgående fået besked om kongens død. Med hvilke følelser, hun modtog budskabet, ved man intet om. Hendes søn Frederik fik meddelelsen i Hamborg, hvor han da opholdt sig.³²

Inden dette afsnit afsluttes vil der være grund til at gengive den skildring, som Pauline Petersen har givet af fru Dannemand, og som det kan være interessant at sammenligne med den foran s. 4 gengivne nærmest forelskede skildring af den unge tegnelærer Fick, da han første gang mødte Rikke Ravsted.³³ Fru Petersen skriver: »Med en lille figur forbandt fru Dannemand dog megen anstand, og hun havde et smukt karakteristiskt ansigt. Hendes hår var brunt, panden høj, ansigtsformen oval, en temmelig stor romersk næse, en veldannet lille mund; men hendes største skønhed var dog hendes øjne, de var mageløs skønne, og hun var dog alt en aldrende kone, da jeg så hende; de besad en vidunderlig glans, men lovede egentlig mere, end de kunne, thi de talte om høj ånd og vid, men strålede kun fra en god naturlig forstand og et mildt og kærligt hjerte. Hun skal være bleven smukkere som ældre, end hun var i ungdommen, da hendes figur var mere kantet og hendes manerer mindre heldige, ligesom

hun også skal have været mindre beskeden«. Med denne skildring som baggrund er det interessant at betragte det maleri af fru Dannemand, som blev malet af Georg Raedel i 1838.³⁴ Hun fremstilles her siddende i en stol med en stor tækkelig kyse på hovedet og et fornemt sjal, sammenholdt med en stor brosche på brystet, over den sorte kjole. Man fornemmer at stå ansigt til ansigt med en typisk repræsentant for det velhavende københavnske borgerskab, og det må man vel sige, at hun havde udviklet sig til. Maleren har også på udmærket måde fået gengivet hendes elegante hænder med de lange, slanke fingre.

Oberstinde Dannemands »enkestand«

Fru Dannemand kom til at overleve Frederik VI i godt 23 år. Der er sikkert blevet mere stille omkring hende, nu da hendes kgl. velynder var gået bort, og den tid nærmede sig, da hun af økonomiske grunde måtte indskrænke sig. Indtil videre blev hun boende i sit store hus, og i nabohuset residerede hendes to døtre med deres børn.

I stueetagen i nr. 288 boede kaptajn Schack-Brockdorff med kone og to børn samt et tjenerskab på 4.³⁵ Hans hustru Caroline døde som foran omtalt i 1844, men han blev indtil videre boende i stuelejligheden. Da han i 1854 blev udnævnt til chef for livgarden til hest, flyttede familien til tjenesteboligen i Frederiksholms Kanal nr. 245. Brockdorff døde imidlertid allerede i 1859, og de to forældreløse børn kom herefter i huset hos deres mormor.³⁶

På 1. salen i nr. 288 boede familien Zachariæ med deres 4 børn og 3 tjenende ånder. De blev boende her, så længe fru Dannemand levede. Fra 1841–56 ejede de gården »Jægerslyst«, der lå øst for den gamle Bagsværd kro. De købte den af kaptajn C. H. Thalbitzer, der ligesom Zachariæ havde gjort tjeneste i jægerkorpset, heraf formodentlig husets navn. Ejendommen var et 7-fags hus med en bred 3-fags kvist, og den er sandsynligvis benyttet som sommerbolig.³⁷ Man kan forestille sig, at også fru Dannemand fra tid til anden har forladt byen for at nyde sommeren i mere landlige omgivelser.

Indtil 1847–48 boede fru Dannemand i sit gamle hus sammen med adoptivdatteren. Endnu i 1840 havde hun et ret stort tjenerskab, men allerede i 1845 var dette indskrænket til en enkelt tjenestepige. Af folketællingslisten fra 1845 fremgår endvidere, at hun havde sin ugifte broder Andreas Ravsted boende hos sig. I stillingsrubrikken opføres han som »fuldmægtig på vartpenge«. Det var utvivlsomt i økonomisk henseende gået tilbage for hende, efter at kongen var død. Hun havde nu heller aldrig været nogen god økonom. En medvirkende årsag til hendes vanskeligheder kan være hendes ønske om at hjælpe sønnen Frederik Dannemand, der nogle år boede hjemme hos moderen, til at få tilvejebragt det grevelige forlods, som var en betingelse for, at han kunne modtage

lensgrevepatentet. Kort efter tronskiftet i 1839 ansøgte hun Christian VIII om at måtte udbetale sønnen et arveforskud på 50.000 rbd. 27. april 1840 reskriberede kongen politidirektør A. C. Kierulff, at han tillod, at denne disposition blev foretaget.³⁸ Samtidig bevilgede kongen, at det rentetab, som fru Dannemand herved kom til at lide, erstattedes med en årlig udbetaling på 2.000 rbd. af partikulærkassen. Når hun var død, skulle sønnen modtage de 2.000 rbd. og hans eventuelle enke 1.000 rbd. Det hed udtrykkeligt i reskriptet, at også »Vore efterfølgere på tronen« skulle respektere denne ordre. Man må konstatere, at danske konger med stor liberalitet vedgik arv og gæld efter deres forgængere på tronen. Reskriptet afsluttedes med en ordre til Kierulff om at bringe dets indhold til de interesseredes kendskab.

I 1840 giftede lensgreve Frederik Dannemand sig med Francisca v. Scholten, og i 1842 købte han hovedgården Åstrup i Kirke-Såby sogn i Holbæk amt af grev S. V. Raben for 195.000 rbd. Hans hustru døde allerede i 1844, og året efter ægtede han komtesse Louise Christiane Schulin, der var født i 1815 og døde i 1884. Nogle måneder efter dette dødsfald giftede han sig med den borgerligt fødte Regine Vilhelmine Margrethe Laursen (1840–86). Hun havde tidligere været gift to gange. Også denne ægtefælle overlevede han, idet han selv først døde 12. marts 1888 på Åstrup og blev begravet på Soderup kirkegård. Han overlevedes nogle måneder af sin søster Louise Zachariæ, der døde 28. dec. 1888. Lensgreven var den sidste bærer af navnet Dannemand, idet hans 3 ægteskaber var barnløse.

I løbet af 1840'erne forringedes fru Dannemands økonomiske stilling yderligere, og i samråd med sin lavværge, politidirektør Cosmos Bræstrup så hun sig nødsaget til 27. maj 1849 at anmode justitsministeriet om, at der måtte udpeges en »arrangementskommission«, der kunne overtage bestyrelsen af hendes pengesager og desuden tilvejebringe en oversigt over, hvad hun faktisk ejede, når alle udestående fordringer var blevet betalt. Til at sidde i denne kommission foreslog hun sin søn lensgreven, politidirektør Bræstrup og kontorchef under brandkommissionen kancelliråd Wolff.³⁹ I anledning af andragendet udbad ministeriet sig yderligere oplysninger, da man ikke mente, at hun kunne erklæres umyndig og sættes ud af rådighed over sine midler. I en ny skrivelse henviste hun til, at hendes afdøde kgl. velgører havde ønsket, at hun skulle have et rimeligt udkomme, så længe hun levede, og at hun kunne overlade sine børn som arv den formue, som hun ejede, da kongen døde. Erfaringen havde imidlertid overbevist hende om, »at jeg som fruentimmer ikke besad tilstrækkelig indsigt i forholdene til altid med den til de anførte øjemeds opnåelse fornødne forsigtighed og forudseenhed at styre mit pengevæsen«. Uden at blive sat i almindelig umyndighedstilstand ville hun derfor bede om en kommissions nedsættelse bestående af mænd, hvis råd og samtykke hun kunne indhente, »så længe indtil alt var fuldkommen ordnet«. 26. juni 1849 udvirkede justitsministeriet en kgl. resolution, hvorefter det befaledes de 3 nævnte herrer »at sam-

mentræde for at ordne hendes private pengeanliggender med det deraf flydende«.

Det første, kommissionen tilrådede, var, at fru Dannemand solgte ejendommen Toldbodvej nr. 289. Ved et skøde af 17. dec. 1849 fik lensgreve Dannemand ejendommen overdraget for 47.500 rbd. Han beholdt ejendommen indtil 1859, da han med en betydelig fortjeneste videresolgte den til grossererrenken Ida Sommer.⁴⁰ Hun solgte i 1863 huset til senere konsejlspræsident grev Frijs-Frijsenborg, der i 1884 afhændede ejendommen til konsejlspræsident J. B. S. Estrup. Det var i porten til denne ejendom, at typograf Rasmussen i sin tid forsøgte at skyde Estrup. I 1895 solgte Estrup huset til »Samfundet og Hjemmet for Vanføre«, som helt op til nutiden havde hovedkontor og værksteder i fru Dannemands tidligere hus.⁴¹ I dag ejes huset af staten, og Konservatorskolen er rykket ind i lokalerne.

Allerede inden ejendommen var blevet solgt i 1849, var fru Dannemand flyttet over i stueetagen i naboejendommen, hvor hun formodentlig har overtaget husholdningen hos familien Brockdorff efter datterens død, og her levede hun sammen med adoptivdatteren og de to forældreløse børnebørn indtil sin død, der indtraf 23. dec. 1862. Hendes kiste blev anbragt i den murede gravhvelving på Garnisons kirkegård. 30. dec. 1862 mødtes eksekutorerne i boet, overretsprøkurator F.d'Auchamp og assistent Edvard Wolff med arvingerne på afdødes bopæl, og skifteforretningen kunne begynde.⁴² Boet afsluttedes 11. febr. 1865 med en kontant beholdning på 86.279 rdl. der deltes ligeligt mellem den ældste datter Louise Zachariæ og den yngste datter Caroline Brockdorffs to børn. Der blev ingen penge til lensgreven, da han som nævnt foran s. 150 i 1840 havde fået et arveforskud på 50.000 rbd.

Til rettesnor for skifteforvalterne forelå et testamente af 18. okt. 1860, der afløste et ældre testamente fra juli 1847. Det indeholdt bestemmelser om forskellige gaver. Således fik den tro tjenestepige Oline Lier 1.000 rdl., og også de andre tjenestefolk var betænkt. Adoptivdatteren skulle modtage en kapital på 25.000 rdl., der indsattes som hendes særeje i overformyndieriet. Hun tog efter fru Dannemands død ophold hos faderen på Åstrup, hvor hun døde ugift 24. sept. 1869, 37 år gammel. Hun blev begravet på Soderup kirkegård. I kirkebogen anføres hendes navn som »Frederikke Kerude Dannemand«. Af andre gaver kan nævnes 1.000 rdl. til Cosmus Bræstrup og 400 rdl. til justitsråd N. Wolff som anerkendelse for, at de uden vederlag havde bestyret hendes pengesager siden 1849.

Der var endvidere i testamentet afsat beløb til vedligeholdelse af de forskellige familiegravsteder. Nikolaj kirke i Svendborg fik 500 rdl. til vedligeholdelse af »Ravsteds begravelse«. Fru Dannemands fader var begravet her. Til Assistens kirkegård i København blev der ligeledes skænket 500 rdl. til vedligeholdelse af det gravsted, der i 1830 var indkøbt af fru Dannemand, og hvor hendes moder og jomfru From var blevet begravet. Endelig skænkedes 2.500 rdl. til Garnisons

kirke. Renterne af denne kapital skulle anvendes til den Dannemandske begravelse, og 50 år efter at den sidste begravelse havde fundet sted, kunne adgangen tilføres og vedligeholdelsen ophøre. Kapitalen kunne herefter anvendes af præsten til et eller andet veldædigt formål. Værdien af indboet blev opgjort til 2.920 rdl. incl. 200 rdl. for gangklæder. Disse tilfaldt iøvrigt adoptivdatteren. Der blev også optaget vurdering af 225 flasker forskellig vin og enkelte indboenstande, bl.a. forefandtes 21 kobberstik i forgyldte rammer, der vurderedes til 100 rdl.

Ved testamentet fik fru Louise Zachariæ tilbudt, at hun på visse betingelser kunne overtage huset på Toldbodvejen. Det ønskede hun imidlertid ikke, og ejendommen nr. 288 blev herefter stillet til auktion. Der afholdtes ikke mindre end 5 auktioner, inden der kunne gives hammerslag til overauditør Julius Skrike, der købte ejendommen for 29.010 rdl. Auktionen fandt sted 12. maj 1863 og fraflytning skulle ske til oktober flyttedag. Familien Zachariæ, der havde boet i huset siden 1837, flyttede til en ny bolig på Gammel Kongevej på Frederiksberg.

I henhold til et testamente af 20. juli 1857 mellem lensgreve Dannemand og hustru, født komtesse Schulin, oprettedes af godset Åstrup og avlsgården Ny-rupgård i Sonnerup sogn det grevelige »Dannemandske stift« (Åstrup kloster). Da hustruen var død i 1884, forsøgte grev Dannemand at sælge Åstrup til sin slægtning godsejer Fr. Brockdorff, men en højesteretsdom af 1890 kendte salget ugyldigt. Fra 1891 overtog justitsministeriet administrationen af ejendommen, der var meget forgældet. Først i 1928 trådte fundatsen for Åstrup kloster i kraft. Klosteret er bestemt for en priorinde og 5 frøkener, som får frit ophold og hævning, samt for 4 enker og 4 frøkener med hævning. Adgang til klosteret har uformuende kvindelige slægtninge af stifteren og hans tre hustruer samt uformuende døtre af danske officerer.

I anledning af 100-året for oprettelsen af det grevelige Dannemandske stift offentliggjordes i Danmarks Adelsårbog 1957 en oversigt over Frederik VI's og fru Dannemands børn og deres efterslægt. I henhold til denne kan ikke mindre end 118 personer hævde, at de nedstammer direkte fra Frederik VI. Tallet er sikkert væsentligt forøget i tiden efter 1957. Blandt efterkommerne er flere med navnene Scheel, Grevenop-Castenskiold og Lüttichau. Der findes også personer, der er endt som farmere i Kalifornien og i Arizona. Et kvindeligt medlem af slægten Grevenop-Castenskiold giftede sig i 1935 med greve Gudenus til Waidhofen, i hvilket ægteskab der var ikke mindre end 8 børn. Ikke alle efterkommere kan påberåbe sig adelig herkomst. Det store flertal af Frederik VI's efterkommere har imidlertid boet og virket i Danmark.

Fru Dannemands død og begravelse foregik uden, at den store offentlighed fik underretning herom. De førende københavnske aviser såsom »Dagbladet« og »Berlingske Tidende« optog ingen meddelelser herom. Hoffet blev naturligvis underrettet, og kabinetssekretær Trap noterede i sine optegnelser, at fru

Dannemand var død. »Hun levede i sine sidste år et stille liv i hendes gård på Toldbodvejen, gjorde meget godt, men havde også meget dårlige finanser«. ⁴³ Som påvist ovenfor var hun ved sin død ikke ganske uformuende, selv om hun ikke var istand til ganske at leve op til, hvad hendes kongelige velgører i sin tid havde ønsket.

I biografiske opslagsværker benævnes fru Dannemand stadig som Frederik VI's maitresse. Ordet maitresse har imidlertid en vis odiøs klang, som ikke helt passer i forbindelse med fru Dannemand. Af mange grunde kunne Frederik VI ikke gifte sig med hende, men at han i sit inderste betragtede hende som sin hustru, og at han med ægte faderkærlighed og dyb interesse fulgte børnenes opvækst og udvikling synes uomtvisteligt. Den heftige forelskelse, der greb ham, da han omkring 1809–10 lærte nyboderpiggen at kende, overlevede den senere indtrufne krise i deres indbyrdes forhold. Han kunne ikke undvære hende, og han var rede til at tilgive hende alt. I 1818 genoptoges det »ægteskabelige« samliv, og hans nære tilknytning til familien på Toldbodvejen varede indtil hans død – i anden fase mere end 20 år. Forholdet til fru Dannemand og til de børn, der var en frugt af denne forbindelse, afslører ikke blot meget tiltalende, men også dybt menneskelige egenskaber hos Frederik VI.

NOTER OG HENVISNINGER

Anvendte forkortelser:

K.A.: Kongehusets arkiv (rigsarkivet).

L.A.: Landsarkivet for Sjælland m.m.

Liisberg: Bering Liisberg: Kvinder i dansk historie, 1916.

Memoirer III: Fra hoffet og byen. Stemninger og tilstande 1793–1822. Memoirer og breve III, 1966 (genoptryk).

Memoirer XXXI: Erindringer af pastorinde Pauline Petersen, f. Clausen. Memoirer og breve XXXI, 1971 (genoptryk).

R.A.: Rigsarkivet.

Trap: Fra 4 kongers tid. J. P. Traps erindringer I-III, 1966–67 ved Harald Jørgensen.

NB! Samtlige citater fra breve og aktstykker er gengivet ordret, men med moderne retskrivning.

1. Afleveringssagen har j.nr. 319/1929. Den omtalte pakke i K.A. har løbenr. 72.
2. Trap I s. 184. Memoirer XXXI s. 135.
3. Se vedr. denne og de følgende fødsler den kgl. fødselsstiftelses dåbsprotokoller (L.A.).
4. Trykt i udtog hos Liisberg s. 56–57.
5. Trykt i udtog hos Liisberg s. 58.
6. Trykt hos Liisberg s. 51–55.
7. Hof- og stadsrettens skødeprotokol nr. 48, pag. 170–71 (L.A.).
8. Partikulærkasseregnskabet for 1812, fol. 27. Kongens kvittering findes blandt bilagene (R.A.). Kvitteringen bærer datoen 8/12 1811.
9. Memoirer III s. 160–64.
10. Trykt hos Liisberg s. 61–62.
11. Den følgende fremstilling hviler først og fremmest på de breve og dokumenter, der er trykt hos Liisberg s. 63–111.
12. I første omgang sendte man ham til Vestindien, og de 70 specier, som rejsen ko-

- stede, er nok betalt af kongen. Se Liisberg s. 104. Som det senere vil blive omtalt, vendte han tilbage til København og boede en tid hos søsteren på Toldbodvejen nr. 289. Se videre s. 21.
13. Se Else Kornerup: Eduard Vargas Bedemar, 1959 s. 203.
 14. Memoirer XXXI s. 136.
 15. Fotokopi i L.A.
 16. Skødeprotokol nr. 62 1834–37, fol. 363–65. Under datoen 8/2 1836 tinglæstes desuden en bevilling, udstedt af kancelliet 31/12 1835, i hvilken fru Dannemand fik tilstået at måtte »nyde enkens ret«. Hun kunne herefter frit råde over sine ejendomme. Den originale bevilling findes i fru Dannemands eksekutorbo, der har løbenr. 34/18 (L.A.).
 17. Trap I s. 40. Memoirer XXXI s. 140–42.
 18. Trykt rejseplan over kongens rejse i juni 1834 (I privateje).
 19. Memoirer XXXI s. 142.
 20. Original bestilling i fru Dannemands dødsbo. Se note 16.
 21. Våbenet er afbildet i Danmarks Adelsårbog 1957, afsnit II.
 22. Statsrådets forhandlinger II, 1956 s. 65.
 23. Den originale skrivelse med fortegnelse over de indkøbte papirer findes i bopakken, se note 16. Kongen har benyttet politidirektør Kierulff til at koncipere denne og andre af hans officielle skivelser til fru Dannemand. Se K.A.
 24. Memoirer XXXI s. 140–41. Se også Trap I s. 43.
 25. Memoirer XXXI s. 134–35.
 26. Trap I s. 52.
 27. Adoptionsagen findes i D.K. 2. dept. Indlæg til registrant 1839 nr. 68a. Den originale adoptionsbevilling findes i bopakken, se note 16.
 28. Memoirer XXXI s. 142.
 29. Original i bopakken. Se note 16.
 30. Hoffurerens protokol i R.A.
 31. Memoirer XXXI s. 155–56.
 32. Memoirer XXXI s. 156.
 33. Memoirer XXXI s. 134.
 34. Gengivet i Danmarks Adels Årbog 1957, II afsnit.
 35. Folketællingen for 1840 (L.A.).
 36. Folketællingen for 1860 (R.A.).
 37. Årsskrift for historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe kommune 1972 s. 25–37.
 38. Original i bopakken. Se note 16.
 39. Justitsministeriets 1. kontor j.nr. 1637/1849 (R.A.).
 40. Realregisteret for Sct. Annæ Øster Kvarter matr. nr. 289.
 41. Harald Jørgensen: Vanføreforsorgen i Danmark gennem 100 år, 1972 s. 70–72.
 42. Den følgende fremstilling bygger på indholdet af eksekutorboet, der opbevares i L.A. under betegnelsen eksekutorbo 34/18. I pakken ligger foruden skifteprotokol og regnskab en række løse dokumenter.
 43. Trap II s. 474.

Familien von Mandern

Af

Gregers Hansen

For nogle år siden stødte jeg tilfældigt i Stege kirkebog på korporal *Lorents Reimer* og hustru Catharine Dorothea von Mandern. De fik d. 24. juni 1744 en datter døbt. Korporalen med von-kone vakte min nysgerrighed. Det måtte være en mesalliance, en officersdatter, der var faldet for en korporal. Men ved nærmere undersøgelse gik romantikken af affæren. Det var en håndværkerdatter gift med en håndværker – helt i tidens mønster.

Tilbage stod dog det spørgsmål: hvorfra havde disse jævne folk fået det fornemt klingende navn.

Catharine Dorotheas fader, CARL von MANDERN var instrumentmager og virkede i det 18. århundredes første årtier i København, hvor han havde løst borgerskab d. 15. nov. 1700. Han døde i 1740 og blev iflg. Sct. Petri kirkebog begravet d. 6. juli. Hans alder angaves da til 54 år, hvilket dog straks kan fastslås som urigtigt, henset til tidspunktet for løsning af borgerskab og til det nedenfor om børnenes alder anførte. Han synes hovedsagelig at have fremstillet tegnebestik, men har også produceret solskiver og taffelure. Og til Justerkammeret i København lavede han i 1733 en maskine til brug ved justering af vægtlodder¹. Hans produktion tegner billedet af en dygtig og opfindsom håndværker. Svarende til hvad han producerede blev han snart betegnet som matematisk instrumentist og mechanicus, snart som urmager. Han synes, som vi snart skal se, ikke at have spundet guld på sin virksomhed.

Han var gift to gange, første gang med HELENE NIELSDATTER. Hun døde i 1715 og blev d. 17. aug. begravet på Sct. Petri kirkegård². Derefter blev han gift med MARIA ELISABETH RØHL – en søster til sandflugtsinspektør Johann Ulrich Røhl³ – som overlevede ham. Ved skiftet efter Helene Nielsdatter⁴ blev boets midler opgjort således: et hus i Skidenstræde (den gade, som siden har fået det velklingende navn Krystalgade) ansat til 500 rdl., et hus på Købmagergade 3800 rdl. og bohave 306 rdl., ialt 4606 rdl., men der var gæld til samme beløb. Ved Helene Nielsdatters død boede familien i huset på Købmagergade, matr. nr. 17 Købmager kv., som von Mandern havde købt i 1706. Skødet giver ikke oplysning om købesummens størrelse⁵. Før den tid – og allerede så tidligt som i 1701⁶ – boede de i huset i Skidenstræde, matr. nr. 162 Klædebo kv., men efter at have købt købmagergadehuset havde von Mandern ved skøde af 15. juni 1709⁷ solgt skidenstrædehuset til skræder Nicolai Lork for 640 rdl. danske kroner⁸, deraf 40 rdl. kontant, resten på pantebrev. Huset

beskrives i skødet som »fire fag til gaden med en sal af to fag og en halv kvist udi gården og et sidehus af to fag bredt og to loft højt med en kvist over«. Da von Mandern ejede huset ved skiftet i 1716, har Lork åbenbart ikke kunnet klare sine forpligtelser efter pantebrevet. I 1725 var von Mandern selv kommet i økonomiske vanskeligheder. Huset på Købmagergade – og sandsynligvis også huset i Skidenstræde – blev frataget ham ved namsdom⁹ af 16. april 1725, efterfulgt af udlægsforretning af 9. maj s.å.¹⁰ Resten af sit liv boede han til leje. Ved branden i 1728 boede han påny i Skidenstræde, denne gang i nr. 160, der – ligesom også Skidenstræde 162 og Købmagergade 17 – blev offer for branden¹¹. I 1730 tilstodes der ham en årlig pension på 100 rdl. af particulærkassen og i et takkebrev til kongen betegnede han sig som »ein armer abgebrandter Mann«¹. Ved sin død boede han i Gothersgade. Hans dødsbo viste et overskud på 152 rdl.¹².

Ved Helene Nielsdatters død havde ægteparret 6 børn. Deres navne og alder fremgår af overformynderiprotokollen¹³ – mærkeligt nok, for der var jo intet for dem at arve. Men overformynderen har åbenbart haft god tid. Han har d. 16. marts 1716 åbnet et folium for børnenes arv og derpå noteret:

NICOLAI, gl. i 19de år
 RAPHAEL, gl. 12 år
 FREDERIK, gl. 10 år
 ANTOINETTE, gl. 16 år
 BOTILIE, gl. 4 år
 CATHARINE DOROTHEA, gl. 3/4 år.

Men han har senere streget det hele ud med en tilføjet bemærkning om, at der ved skiftet d. 26. juni 1716 intet tilfaldt børnene i arv. Foruden de nævnte 6 børn har ægteparret haft i al fald 3 børn: et lille barn, begravet 8 aug. 1709, et 8 dage gammelt barn, begravet 11. aug. 1710 og et 7½ år gammelt barn, begravet 6. aug. 1711¹⁴.

Ved boets forsegling i 1740¹⁵ efter Carl von Manderns død var Catharine Dorothea tilstede og oplyste, at yderligere tre børn af første ægteskab levede, men ikke hvilke. Da vi imidlertid senere har truffet alle døtrene, kan kun en af sønnerne have overlevet faderen. Herudover var der to børn af ægteskabet med enken: CORNELIA, 20 år og Sophia, 17 år. Også denne gang har overformynderen noteret i sin protokol¹⁶. Og også denne gang har noteringen alene været til gavn for os. Det hele er nemlig senere slettet med en bemærkning om, at skiftet først d. 28. april 1744 er forevist for overformynderen, og at det er skønnet, at formue og gæld gik lige op – en praktisk måde at ordne sagen på, for overskudet på 152 rdl. eksisterede nok ikke længere. Kun de to døtre af andet ægteskab var indført i protokollen, og den yngste kaldtes ikke Sophie men SABINA MARIE. Dette er det rette navn, thi således underskrev hun sig i

skiftet efter sin ovennævnte morbroder. Sønnernes skæbne kendes ikke, men alle fem døtre kan vi til en vis grad følge gennem deres senere tilværelse.

ANTOINETTE von MANDERN¹⁷ var i 1755 »francesse« (fransklærerinde) hos kancelliråd Brøer¹⁸. Hun døde ugift 1768 i Christiania (Oslo)¹⁹.

BOTILIE von MANDERN blev i 1749 gift med skuespiller ADAM LENKIEWITZ, en indvandrer fra tysk Polen og blev under navnet UTILIA LENKIEWITZ en kendt og skattet skuespillerinde. Hun døde i 1770²⁰.

CATHARINE DOROTHEA von MANDERN gik det ikke så strålende. Hun blev gift med kontrollør JENS NIELSEN, men ved faderens død var hun, kun ca. 25 år gammel, allerede enke. Hun har dog snart efter stiftet bekendtskab med parykmager LORENTS REIMER. Deres datter Kirstine blev 15. jan. 1742 døbt i Trinitatis kirke i København. Under dåbsindførelsen i kirkebogen har præsten skrevet: »NB blev angivet for ægte, men kom i erfaring, at forældrene ikke endnu havde haft troløvelse«. Og senere har han i margin tilføjet: »De bleve dog trolovede d. 22. jan. 1742«. – 2½ år senere, d. 24. juni 1744 fik de en datter, Anna Sophie døbt i Stege kirke. De betegnes da i kirkebogen som »Corporal Lorents Reimer og hustru Catharine Dorothea von Mandern i Stege«. Det er ikke lykkedes at finde andre spor af dem i Stege. Der var ingen garnison i byen. Catharine Dorothea har vel boet hos søsteren Cornelia, jvfr. nedenfor. Ved nytårstid 1747 finder vi igen Lorents Reimer og hustru. Den 10. jan. løste han i Stubbekøbing borgerskab som parykmager²¹ og 10. sep. s.å. blev deres tredie barn, Antoinette døbt. Men inden årets udgang havde familien forladt byen, da han var blevet skoleholder i anneks sognet Maglebrænde. Her fik de fire børn, en søn og tre døtre. Efter godt en halv snes års forløb forlod de Maglebrænde efter en kontrovers mellem Reimer og degnen. Reimer blev nu skoleholder i Gundslev, ligeledes på Nordfalster. Her døde han i 1763 i sit 51. år. Han efterlod sig enke og de 7 børn. Den ældste datter var ude at tjene. De øvrige var hjemme. Det yngste var ikke fyldt 5 år. Dødsboet viste et underskud på 15 rdl.²² Hvorledes det senere er gået Catharine Dorothea og hendes børn vides ikke. Hun levede ved søsteren Antoinettes død. Hun gav 28. april 1768 sin svoger Adam Lenkiewicz fuldmagt til at varetage hendes interesser i boet og anførte, at hun var arving sammen med sine tre søstre. Ingen af brødrene eller efterkommere af dem nævnes¹⁹. Lorents Reimers herkomst kendes ikke²³.

CORNELIA von MANDERN blev d. 7. nov. 1741 i Stege kirke gift med byens kapellan, POUL WITH, en søn af sognepræsten i nabosognet Keldby. Poul With døde allerede i 1745. I ægteskabet var født to børn, en søn og en datter. Der var ikke i boet fuld dækning for al gæld, men Cornelia lovede at betale differencen, efterhånden som hun fik mulighed derfor. Hendes mand havde ejet en gård i Stege, bestående af to længer, en længe ud til gaden og en længe ud til kirkegården. Gården blev af boet stillet til auktion, hver længe for sig, og Cornelia, som nu boede i længen ud til kirkegården, købte på auktionen denne længe for 70 rdl. 1 mark²⁴ og blev boende i byen. I pension fra præsteen-

kekassen fik hun til at begynde med 66 rdl. 4 mark om året, men efter nogle års forløb reducerede enkekassen sine udbetalinger med 20%, så at hun måtte nøjes med 53 rdl. 2 mark²⁵. Hun var vel med denne pension bedre stillet end flertallet af byens befolkning, men har nok ikke kunnet leve »standsmæssigt«. I al fald fik hun i 1760, 1761 og 1762 tildelt admiralitetsråd Gerhard Treschows legat²⁶, 3 rdl. 2 mark pr. år²⁷. Og snart lysnede det yderligere for hende: Efter 19 års enkestand blev hun d. 6. juli 1764 i Stege gift med skovrider JOHAN CHRISTOPHER ZEITLER, hvis første hustru, Cornelias kusine (moderens søsterdatter), Anna Augusta to år forinden var afgået ved døden. Zeitler, der havde været skytte hos geheimeråd von Plessen var 1730 blevet skovrider i Vordingborg amt og 9. april s.å., i Sct. Petri kirke i København blevet gift med Anna Augusta – i kirkebogen kaldt Anna Augusta Holms. Carl von Mandern var forlover. 1736 blev Zeitler skovrider på Møen. Han fik afsked 1770, efter at det derværende kongelige gods var blevet solgt²⁸. I 1775 solgte han sin gård i Stege²⁹ og flyttede til Nykøbing på Falster, hvor han døde i 1788 i sit 91. år (bgr. 11. juli). Cornelia døde sammensteds året efter (bgr. 13. juli). Hendes og Poul Withs datter blev gift med farver i Nykøbing F. JACOB KØLLE og en søn af dette ægteskab blev opkaldt efter sin oldefader, idet han fik navnet CARL MANDERN KØLLE³⁰. Navnet Carl Mandern synes dog ikke at have betydet noget for ham: ved sin vielse d. 22. feb. 1799 underskrev han sig i Nykøbing vielsesprotokol Carl M. Kølle. – Man kan tænke sig, at Cornelia efter faderens død er kommet i huset hos familien Zeitler og på den måde har truffet Poul With. Over for præstenkekassen indtrådte Zeitler som kautionist for betalingen af Withs indskud²⁴, Anna Augusta holdt 2. okt. 1742 Poul Withs og Cornelias datter over dåben og Zeitler var blandt fadderne. Han var ligeledes fadder, da Lorents Reimers og Catharine Dorotheas datter blev døbt i 1744. Hun blev holdt over dåben af Cornelia.

I 1762 dukkede Cornelias moder og søsteren SABINA MARIE op i Stege. Vi træffer dem første gang i Stege kommunionbog et lille halvt år efter Anna Augustas død. Danske lov 2–5–27 påbød, at man mindst een gang om året gik til alters. Dermed er kommunionbogen af stor værdi ved personalhistoriske studier. Hør her, hvad Steges fortæller: Madam von Mandern og datter var første gang til alters d. 5. nov. 1762. De gik da sammen med madam With og datter. Næste gang disse fire var til alters, d. 20. april 1763, var skovrider Zeitler det også. Den 2. sep. gik madam von Mandern og datter alene til alters, d. 25. sep. var Karen Olausdatter, som tjente madam von Mandern, til alters og d. 18. nov. 1763 skovrider Zeitler og madam With med datter. Man skimter begivenhedsforløbet: Maria Elisabeth Røhl og datter forlader i 1762 København og flytter til Stege, hvor de tager ophold hos Cornelia. Senest i august 1763 flytter Cornelia og hendes datter hen til Zeitler for at føre hus for ham, og hendes moder og søster bliver tilbage i hendes hus. Stege kommunionbog begynder først i 1748, så den kan ikke fortælle os, hvornår Cornelia kom til Stege.

– Madam von Mandern blev begravet i Stege 17. maj 1765 i sit 87. år og Sabina Marie d. 21. marts 1774. Hendes alder angaves i kirkebogen til 56 år, hvilket ikke helt stemmer med den alder, hun sattes til ved faderens død.

Ved de undersøgelser, som ligger til grund for den ovenfor givne beskrivelse af familien von Manderns medlemmer, er navnet van Mander gang på gang dukket op³¹, men bevis for en forbindelse mellem familien von Mandern og slægten van Mander er først fundet efter at undersøgelserne er afsluttet. – Det viser sig at Carl von Mandern blev døbt i Vor Frelsers Kirke i København 19. okt. 1673 (ved sin død har han altså været 66 år gammel og ikke som anført i begravelsesregistret 54 år) og at hans fader var bager Raphael von Mandern. I samme kirke blev soldat Raphael von Manderns datter Marie Elisabeth døbt 4. aug. 1676³². Bager og soldat Raphael von Mandern må være identisk med den Raphael van Mander, der 1677 var korporal og garnisonsbager i Citadellet i København og 1687 torneplanter i Københavns fæstning. Han var søn af maleren Karel van Manders broder, forpagter af Teglgården ved Gottorp Cornelius van Mander og var døbt i Hadeby ved Slesvig d. 2. aug. 1649³³. På Gottorp residerede ved denne tid hertug Frederik III, gift med Maria Elisabeth af Sachsen³⁴. At soldat Raphael von Mandern er forpagtersønnen fra Teglgården bekræftes af den omstændighed, at hans datter fik samme navn som fru en på Gottorp³⁵.

Men hvorfor kaldes Raphael i Vor Frelsers kirkebog von Mandern og hvorfor kaldes sønnen Carl og hans børn overalt i de forskellige kirkebøger, hvor de forekommer, von Mandern, et navn, som Carl også underskriver sig med som forlover for Zeitler og i det nævnte takkebrev til kongen. Slægtens navn var dog van Mander, omend man hist og her ser Karel van Mander benævnt von Mandern. – Har soldaten Raphael ment, at von-navnet gav mere prestige i de militære kredse eller er navneforskellen blot et udslag af at slægtsnavnene dengang endnu ikke var stivnet i en bestemt form.

NOTER

1. Industriforeningens Tidsskr. 1886, nr. 13.
2. Persh. T. 2. rk. IV, 24.
3. Skifte efter ham i Helsingør skifteprot. 1744–58, 702b. – Dansk biografisk Leksikon (DBL), 2. udg. XX, 382. Han antages der at være født i Oldenburg, en formodning, som dog måske kun er baseret på, at han, før han kom til Danmark, var klosterforvalter i Oldenburg, jvfr. note 35 ang. hans søster Marie Elisabeth.
4. Kbh. skiftekomm., behdl. prot. 1715–21, 166.
5. Kbh. byting, skødeprot. VII, 1706–07, 149.
6. Kbh. Stadsarkiv, skattemandtal 1701.
7. Kbh. byting, skødeprot. VIII, 1708–09, 435.
8. Rdl à 4 mark, også kaldt sletdaler.
9. En namsdom er en dom, hvorved en person

- kendes skyldig at betale og som derfor giver adgang til at gøre udlæg.
10. Hverken namsdommen eller udlægsforretningen er fundet, men i Kbh. bytings skødeprot. 1731–32, 499 anføres, at købmagergadeejendommen ved nævnte dom og udlæg er overgået til kammerjunker Hübschs enke. Da denne i 1728 også ejede Skidenstræde nr. 162 (H. U. Ramsing: Københavns ejendomme 1377–1728, Klædebo kv., manus. i Kbh. Stadsarkiv), er det sandsynligt, at denne ejendom ligeledes er tilfaldet hende ved aktionen i 1725.
 11. Københavns huse og indvånere efter branden i 1728, udg. af Kbh. Brandfors.
 12. Kbh. skiftekomm., behdl.prot. VII, 1739–43, 329 og 332.
 13. Kbh. overformynderi, hovedbg. 1712–22, 479.
 14. Kontorchef Brasks register o. begravelser fra Sct. Petri kirke, manuskriptsamlingen i L. A., Kbh.
 15. Kbh. skiftekomm., fors.prot. XI, 1740–42, 159.
 16. Kbh. overformynderi, hovedbg. 1739–41, 130.
 17. Antoinette Carl von Manderns havde i 1724 udtaget stævning mod Jens von Thin (Kbh. bytings prot. 2, 1724–25, 150a). Hvad sagen drejede sig om kan ikke oplyses, da stævnebog og tingsvidneakter, hvortil bytingsprotokollen henviser, ikke eksisterer idag. Men der fremlagdes af hendes prokurator 6 attester, som viser, at hun har haft forbindelse med folk rundt omkring i landet: attest af 23.9.1719 fra andenpræsten ved Sct. Petri kirke i Kbh., Mathias Schreiber, attest af 3.2.1721 fra sognepræst i Bogense Poul Jørgensen Lundager, attest af 16.4.1722 fra sgpr. i Haslund ved Randers Sigvard Paulin, attest af 30.3.1723 fra sgpr. ved Viborg domkirke Absalon Finde, attest af 23.4.1724 fra sgpr. i Strandby ved Løgstør Iver Enevoldsen og attest af 12.4.1724 fra Niels Poulsen på Gunderupgård i nævnte Strandby sogn. – Hun kan dog næppe tænkes at være »vor« Antoinette, er snarere enke efter nedennævnte Raphael von Manderns broder Carl, om hvem Bobé i den i note 31 nævnte bog om Karel van Manders gård kun oplyser, at han var født 1643.
 18. Kbh. byting, ekstraretsprot. 1753–55, 442a. – Kancelliråd Frederik Ludvig Brøer (1710–81) var sekretær i Politi- og kommercekollegiet. Han var morbroder til Charlotte Dorothea Biehl.
 19. Notarius publicus i Kbh., notarialprot. 1768–77, 11b.
 20. DBL, 3. udg. VIII, 684.
 21. Stubbekøbing bytings- og rådstueprot. 1739–49, 776b (i byfogedarkivet).
 22. Alfred Larsen: Loll.-F. degne og skoleholdere, nr. 1101.
 23. Alfred Larsen, anf. sted, siger, at sognepræsten i Gundslev, Hans Mossin var hans morbroder. Hans kilde er antagelig flg. bem. i Holms samlinger (i L.A., Kbh.): »Han kaldes i kirkebogen sognepræstens søstersøn«. En sådan bemærkning er det ikke lykkedes mig at finde hverken i Gundslev, Maglebrænde eller Stubbekøbing kbg. Lorents Reimer synes ikke at have været søstersøn af Hans Mossin. I Gundslev præstegård påbegyndtes skifte efter denne og hustru 1 1/2 måned før Lorents Reimer døde i Gundslev skolehus. De havde ingen livsarvinger. Lorents Reimer mødte ikke ved skiftet. Arven deltes mellem Mossins og hustrus arvinger efter loven, blandt hvilke hverken Lorents Reimer eller en moder til ham figurerer. (Falsters nørre herreds geistl. skifteprot. 1758–1823, 122–49). Lorents Reimer kan snarere tænkes at have været søstersøn af sognepræsten i Stubbekøbing Frederik Christian Lehmejer i betragtning af, at det var efter indstilling fra ham Lorents Reimer af amtmanden blev antaget som skoleholder i Maglebrænde (Nykøbing amt, kopibog o. udgæede breve til betjente og andre 1738–52, brev til hr. Lehmejer, nr. 805 af 6. nov 1747).
 24. Mønbo herreds geistl. skifteprot. 1745–89, 7.
 25. Sjæll. stifts arkiv, præsteenkasseregnskaber, revideret af landemodet.
 26. DBL, 1. udg., XVII, 500.
 27. Fattigregnskabsprot. 1746–71 i Stege rådstuearkiv.
 28. P. B. Grandjean: Kgl. danske Forst-em-

- bedsmænd 1660–1790 i Tidsskr. for skovvæsen XIX, 1907.
29. Stege skøde- og panteprot. 1738–76, 526b.
30. Nykk. katedralskoles discipelprot. 1757–1866, 43b.
31. Louis Bobé har tre gange beskæftiget sig med slægten van Mander, første gang da han i 1888–89 i Persh. T. 2. rk. III og IV (jvfr. note 2) bragte uddrag med kommentarer af Sct. Petri kirkes under branden i 1728 reddede begravelsesregnskaber for årene 1667–1725, dernæst i 1919 i Karel van Manders gård, alias Kongens klub og endelig i 1925 i Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen. Han placerede Carl von Mandern, som han konsekvent kaldte van Mander, i slægten – snart et sted, snart et andet – men uden på mindste måde at dokumentere slægtskabet.
32. Da ekspeditionssekretær, cand. jur. Erik Rosendal gennem »Hvem forsker hvad« var blevet bekendt med, at jeg interesserede mig for von Mandern, gav han mig underretning, hver gang han i sine arkivstudier stødte på navnet. På den måde har jeg fået flere værdifulde oplysninger, værdifuldest oplysningen om Marie Elisabeths dåb, som bragte mig på sporet af Carl von Manderns.
33. Persh. T. 3. rk. I, 296.
34. DBL, 3. udg. IX, 425.
35. Carl von Manderns anden hustru hed som ovenfor anført også Marie Elisabeth, hvilket kunne tyde på, at også hun var fra Slesvig-egnen.

Tyske begravelser i Danmark

Stadsarkivet i København, der har begravelsesprotokoller fra København, får ret ofte forespørgsler om tyske gravsteder fra krigens tid. Man har derfor modtaget en fortegnelse over gravene fra Volksbund Deutscher Kriegsgräberfürsorge udarbejdet i 1974. Fortegnelsen omfatter hele landet og giver oplysninger (navn, stilling, fødselsdag og dødsdag) om 10.000 tyske soldater og 15.000 tyske flygtninge, som er døde i Danmark 1940–48. Ca. halvdelen er begravet i København og halvdelen på godt 30 kirkegårde i resten af landet. Fortegnelsen er ordnet alfabetisk efter kirkegårde og derefter alfabetisk efter personnavne. Den er indordnet i Stadsarkivets håndbogssamling og kan benyttes på læsesalen. Titlen er »Namenbuch für Deutschen Gräberstätten in Dänemark 1939–45«.

Helle Linde

Studerende fra Danmark-Norge og Slesvig-Holsten i Genève 1559–1878

Af
Vello Helk

Ved universitetet i Genève førtes ingen egentlig studentermatrikel, men kun en rektorportokol, hvor de studerende indførte deres navne som en bekræftelse på, at de ville overholde universitetets love. Denne protokol publiceredes 1860 i anledning af universitetets 300-års jubilæum. Desværre er teksten gengivet mangelfuldt, med mange forstyrrende fejllæsninger, og i det hele taget bærer udgaven et interimistisk præg. Der er ikke gjort forsøg på at supplere rektorprotokollens oplysninger.

I 1883 offentliggjorde C. F. Bricka i nærværende tidsskrift (bd. IV) en liste over nordboer fra perioden 1559–1800 med 48 navne fra tiden 1579–1609 og et enkelt fra 1742. Han var opmærksom på, at listen ikke kunne være fuldstændig, og anførte en række navne, der vitterlig vides at have studeret i Genève. Også schweiziske historikere har længe været klar over jubilæumsudgavens mangler, og nu er rektorprotokollen publiceret påny, denne gang i en tidssvarende videnskabelig form (*Le Livre du Recteur de l'Académie de Genève (1559–1878)*), udg. af S. Stelling-Michaud og Suzanne Stelling-Michaud. I. Le texte. II-VI. *Notices biographiques des étudiants A-Z. (Travaux d'humanisme et renaissance XXXIII, 1–6)*. Librairie Droz, Genève, 1959–1980).

Den nye udgave har været undervejs over tyve år. Grundstenen blev lagt 1959 med tekstudgaven, forestået af professor Sven Stelling-Michaud; 1966 kom det første bind med studenterbiografier, redigeret af Suzanne Stelling-Michaud, der siden bd.IV (1975) har stået som eneudgiver. Det er en bemærkelsesværdig præstation, som har stillet store krav til redaktionen. Udgaven har fået det efterlyste supplement af andre kilder om studenter i Genève. Af de væsentligste med hensyn til nordiske navne må fremhæves »*Nomina et stemmata illustrium principium, generosum comitum, baronum, dominorum ac nobilium, quos pietatis et literarum amor in Scholam Genevensem adduxit*« (forkortet NS), som indeholder navne og våbenskjolde for udenlandske fyrstelige og adelige studerende samt deres præceptorer i perioden 1581–1704 og 1740–57, indført ikke kronologisk, men i rangfølge. Dertil kommer lister over eksterne studenter fra 1820 til 1877, navne fra fakultetsmatrikler og adskillige andre kilder af mere lokal betydning.

Det kalvinske universitet i Genève besøgte navnlig i de første 100 år af studenter fra hele Europa, der kom til byen ikke så meget for religionens som

for sprogstudiernes skyld. Her kunne de lære fransk inden vidererejsen til Frankrig, til universiteterne i Orléans og Bourges, til kavalerturen gennem de franske byer og egne, med besøg i Paris som højdepunkt. Her kunne de også få undervisning i italiensk, en forberedelse til rejser og studier syd for Alperne. Desuden var der mulighed for juridiske og humanistiske studier. I 1800-tallet kom der en ny strøm af fremmede studenter, denne gang også fra Rusland og USA. Derfor har det været nødvendigt at finde medarbejdere fra hele verden, og det er også blevet et universelt foretagende, samvittighedsfuldt og omhyggeligt styret af redaktionen.

Som dansk konsulent ved den nye udgave har virket tidligere arkivar, nu professor, dr.theol. Troels Dahlerup. Undertegnede har i en senere fase bidraget med supplerende biografiske oplysninger, men først og fremmest leveret meddelelser om både danske og udenlandske stambogsindsførsler i Genève. Et sådant værk kan altid suppleres, men som helhed betragtet er det lykkedes at skabe et arbejdsredskab, som bl.a. giver et udmærket grundlag for undersøgelser af Genève-studenters herkomst, baggrund og karriere.

Udgaven omfatter over 15.000 studenter. Det har været et møjsommeligt arbejde at finde biografiske oplysninger om hver enkelt student, og dog er det heldigvis lykkedes at biografere langt de fleste. Både trykte og utrykte kilder er konsulteret, af de sidste navnlig materiale i universitetsarkivet, endvidere foruden de trykte matrikler tillige et stort antal studenterstambøger i forskellige samlinger. Undervejs er der kommet mange rettelser og tilføjelser til, som fylder 120 sider i det sidste bind, der i øvrigt afsluttes med en udførlig oversigt over kilder, et geografisk register og et register over studieophold ved andre universiteter, ordnet efter lande og universiteter.

Der har tidligere været tilløb til i matrikeludgaverne at forsøge en kort identifikation af studerende, f.eks. i matriklerne for Altdorf, Bourges og Göttingen, mest udførligt i Basel, men ingen kan tilnærmelsesvis komme ved siden af den foreliggende udgave. Herhjemme kan den bedst sammenlignes med de værdifulde publikationer om soranere gennem tiderne. Københavns universitets efterhånden bedagede matrikeludgave (1890–1912) har ikke engang i anledning af det fornylig fejrede jubilæum fået publiceret et register, og benyttet må stadig klare sig med H. H. Schous og H. Friis-Petersens utrykte alfabetiske fortegnelser, som er brugbare, men trænger til redigering og korrigerings – og til at blive udgivet til glæde for mange, der ikke har let adgang til de få eksisterende eksemplarer.

Den foreliggende udgave indeholder takket være de nye kilder betydeligt flere navne fra Danmark-Norge og hertugdømmerne end den gamle, i alt 156, og desuden en del fremmede, der i kortere eller længere tid har virket i Danmark. Af de sidstnævnte har de fleste virket her efter 1700, adskillige som reformerte præster. Familierne Eyraud og Mourier er her bedst repræsenteret, deres børn

født i København er blevet immatrikuleret med denne hjemstedsbetegnelse. Andre virkede som lærere (Mallet, de la Beaumelle, Reverdil, Pucrari) eller diplomater (Saint-Saphorin). Matriklen yder således sit bidrag til belysningen af forbindelserne mellem Danmark og Schweiz gennem tiderne¹. Af de dansk-norske studerende kom hovedparten (99) i tidsrummet 1591–1620. Det er bemærkelsesværdigt, at besøget atter får et lille opsving i 1800-tallet. Blandt de mere navnkundige studerende bemærkes prins Frederik (VII), der blev indskrevet med sine tre ledsagere 1826. I de sidste tyve år har elleve danske ladet sig indskrive, de fleste senere diplomater og embedsmænd i øvrigt, men blandt dem findes også en reformeret præst og den hidtil første kvinde i en udenlandsk matrikel. I Genève-matriklen påtræffes den første kvindelige studerende allerede 1870, og herefter er de forholdsvis pænt repræsenteret, de fleste kommer fra Rusland.

I Danmark opnåede kvinderne først 1875 adgang til at tage studentereksamen, og de to første kvindelige studenter blev færdige netop 1877², da Elise Krarup blev indskrevet i Genève. Hun har altså ikke haft dansk studentereksamen, men da hun som de fleste udlændinge i 1800-tallet er opført blandt de eksterne studenter, der ikke var underkastet de samme adgangsbetinger som de regulære studenter, men frit kunne vælge studiefag, synes en sådan eksamen heller ikke nødvendig for indskrivning. Stamtavlen for Krarup-slægten indeholder ingen af dette navn, men hun kan være identisk med Cathrine Elisabeth Krarup (1835–1913), datter af manufakturhandler Thure Frederik Krarup (d. 1863)³. Hun virkede som sproglærerinde i København og stiftede et legat, i hvis fundats hun kaldes Elisabeth Cathrine. Hun har altså brugt Elisabeth som kaldenavn og har i Genève foretrukket den for fransksprogede mere hjemlige form *Elise*, måske har det været hendes sædvanlige kaldenavn. Det har måske drejet sig om supplerende franskstudier, som tilfældet er f.eks. med Sophie Magelsen fra Norge, der blev indskrevet samme år med sin søster Elisabeth (1837–1903) og hendes mand, rektor Peder Voss (1837–1909) fra Kristiania. For eksterne studenter spillede alderen ingen afgørende rolle, de var en blanding af berømte folk, almindelige studenter og endog forskellige ledsagere, enkelte af dem kunne være 50–60 år gamle.

Nedenfor ansføres studerende fra Danmark-Norge og hertugdømmerne samt enkelte fremmede, navnlig schweizere, med tilknytning til Danmark med matriklens navneform, tilføjet identifikation i skarp parentes. De nærmere oplysninger om de enkeltes studieforbøb og senere karriere kan som regel findes i matriklens biografier (bd. II–VI), som tillige er forsynet med udførlige kildehenvisninger. Enkelte navne, som af udgiveren er placeret i det danske område, er dog udeladt. Dette gælder således *Petrus Marcus Fyonensis*, indskrevet i april 1564, der næppe kommer fra Fyn, og *Franz Ernst v. Kielmannsegg*, indskrevet i juli 1718, der er født i Hannover. Det antydes, at *Joannes Then Poll* fra Lochem i

Geldern, indskrevet som stud. jur. 31.7.1581, kunne være identisk med *Johannes Thom Poll* fra Tønder, immatrikuleret i Rostock i marts 1589 (ikke 1588!), senere sognepræst i Keitum, men dette forekommer usandsynligt.

Det ville føre for vidt at anføre alle, der har haft forbindelse med Danmark, og derfor medtages som regel kun sådanne, der i nogen tid har været i dansk tjeneste (adskillige af dem findes i Dansk Biografisk Leksikon) eller har været reformerte præster enten i København eller i Fredericia. Deres børn kunne være født her, men ellers uden forbindelse med Danmark. Således havde den reformerte præst Jean Monod, der 1793 giftede sig med Louise Philippine de Conninck, to sønner født i København, nemlig Guillaume (1800–96) og Adolphe (1802–56), begge ligeledes reformerte præster, men i Frankrig.

En række af de reformerte præster i Altona har ligeledes studeret i Genève, således bl.a. *Johannes Freher* (1622–51) fra Nürnberg, indskrevet 1640, *Gottfried Schachmann* (1623–89) fra Danzig, indskrevet 1650, *Christian Pauli* (1625–96) fra Schlesien, indskrevet 1657, *Daniel Vernejoul* (1652–1736) fra Monflanquin, indskrevet 1673, *Antoine Coulan* (1667–94) fra Alès (Gard), indskrevet 1683, og *Johan Daniel Viard* fra Hamburg, indskrevet 1717. I Tønning virkede *Jan de Haen* fra Delft, indskrevet 1580, og den fra Holland landsforviste teolog *Conrad Vorst* (1569–1622), indskrevet 1595, døde som kapellan hos den gottorpske hertug. Af officerer i dansk tjeneste kan nævnes *Joachim v. Rössing* (o. 1584–1613) fra Braunschweig, indskrevet 5.12.1603, og brødrene *Ernst* og *Ludwig v. Wietersheim* (begge d. 1638), indskrevet 10.12.1618.

Muligvis er nogle af de uidentificerede kommet til Danmark ligesom André-Salomon Roger, der var privatsekretær hos J. H. Bernstorff. Andre kom hertil som flygtninge. Arminianeren *Nicolaas Grevinchoven* (d. 1632 i Hamburg), indskrevet 1599, angives at have været flygtning i Holsten 1622, og *André Lombard* (1635–90) fra Nîmes, theol. cand. i Genève 1654, har søgt tilflugt i København 1685. Desuden antydes det om *Jean Le Febure* fra Château-Chinon (Nièvre), indskrevet 1669, at han måske kom som flygtning til Danmark.

Matriklen indeholder desuden omkring en snes svenske og et par finske studenter, de fleste fra nyere tid, samt enkelte nordmænd fra tiden efter 1814.

Kun to ikke-danske studenter anføres tillige at have studeret i København, nemlig Marc-Nicolas Puerari, om hvem det oplyses, at han har studeret botanik her (uden årstal), og Jean-Louis-Gédéon Gaberel, senere reformert præst, der blev indskrevet i Genève 1794; han skal have studeret i København 1805. Om begge gælder det, at de ikke findes i den danske universitetsmatrikel.

De fleste forkortelser er umiddelbart forståelige. Det markeres, om de pågældende er indført i adelsmatriklen (NS) eller er eksterne studenter (ext.), i 1800-tallet angives fakultetsbetegnelserne i deres franske form (sc. et l. = sciences et lettres). Ved de slesvigske studenter tilføjes deres nummer i Th. O. Achelis' matrikel (1966).

- 1579 22. maj Christophorus *Vulleius* Wetteranus Hesus, lit.stud. [Christopher Vultejus, 1560–1607, fra Hessen, kgl. dansk råd, d. i Flensborg]
 28. juli Heidenricus à *Beyneburgk* Hassus, stud. jur. [Heidenreich v. Boyneburg, 1550–1612, fra Hessen, gottorpsk hofmarskal]
 24. aug. Johannes *Oldorphius* Danus, phil.stud. [Hans Lauridsen Olderup, d. 1602, rektor, sen. sognepræst ved Vor Frue kirke i Århus]
- 1583 1. juli Ivo *Julius* Danus [Iver Axelsen Juul t. Villestrup, 1563–1627, rigs-råd]
 1. juli Nicolaus *Kaas* Danus [Niels Bjørnsen Kaas t. Starupgård, d. 1597]
 1. juli Ericus *Kaas* Danus [Erik Bjørnsen Kaas t. Vorgård, d. 1598]
 1. juli Sigfridus *Grubbis* Danus [Sivert Grubbe t. Hofdal, 1566–1636, kancelliembedsmand, diplomat]
 1. juli Laurentius *Tanchius* Danus [Laurids Tancke fra Falkenberg (Hal-land), hovmester for Sivert Grubbe, dræbt på rejsen 1584].
 1. juli Christianus Nicolai *Fossius* Danus [Christen Nielsen Foss, 1553–1625, lektor i Viborg].
 1. juli Lago *Johannes* Danus [Lauge Hansen, søn af biskop Hans Laugesen i Ribe].
- 1584 10. okt. Abrahamus *de Cardes* Danus [se ndf. under 26.4.1602].
 Ca. 1584 Casparus *Trolle* Danus [Jesper Nielsen Trolle t. Trolholm].
 Ca. 1584–87 Georgius *Hommerus* Danus, phil et jur. stud. [Jørgen Hammer, søn af prof. Claus Hammer].
- 1591 30. juli Johannes Paullinus *Resenius* Danus [Hans Poulsen Resen, 1561–1638, biskop].
 1. aug. Fridericus *Rosenkratz* Danus (NS) [Frederik Holgersen R. t. Rosenvold, 1571–1602].
- 1592 7. maj Iacob *Wlffeld* (NS) [Jacob Jacobsen Ulfeldt t. Kogsbølle, 1567–1630, rigskansler].
 20. maj Albertus *Schelius* Danus (NS) [Albert Christensen Skeel t. Fusingø, 1572–1639, rigsadmiral].
 7. aug. Clemens *Gadendorp* Holsatus (NS) [d. 1606, amtmand i Åbenrå]–A.773.
- 1593 okt. Christophorus Johannides *Vallipaganus* Danus, theol. stud. [Christopher Hansen Dalby, gik over til den reformerte lære og døde 1637 som præst i Zeutzheim/Nassau].
 1. nov. Andreas *Zwendi* Danus [Anders Schwendi t. Jernløsegård, d. o. 1646].
- 1594 1. marts Johannes *Brahe* Danus (NS) [Jens Pedersen B. t. Krogholm, d. 1598].

1. marts Johannes Johannis *Hall* Danus [Hans Jensen Alanus, 1563–1631, prof. i Kbh.].
25. okt. Christophorus *Lunge* Danus [Christopher Ovesen L. t. Odden, 1576–1603].
25. okt. Georgius *Lunge* Danus [Jørgen Ovesen L. t. Odden, 1577–1619, rigsmarsk].
25. okt. Janus Severinus *Zythagathus* Danus [mag. Jens Sørensen Ølgod, hovmester for brødrene Lunge].
29. okt. Christianus *Noviomagus* Danus [Christian N., præst ved Frederiksborg slotskirke, d. 1612].
- 1596 28. maj Ottho a *Brahe* Ax.f. Danus [Otte Axelsen B. t. Elved, 1579–1611].
28. maj Hartvicus *Bilde* Danus [Hartvig Bille t. Møllerup, lensmand i Nordlandene].
28. maj Johannes *Bangius* m.d. Danus [Hans Henriksen Bang fra Middelfart, 1560–1620, rektor i Odense, præst i Besser. Forkortelsen »m.d.« er i den trykte udgave opløst som »med.dr.«, hvilket forekommer usandsynligt, han blev magister i Basel 22.12.1597].
- 1597 30. apr. Maltheus *Wiffert* Danus [Malte Andersen Viffert, dræbt i Dresden].
30. apr. Christianus *Grubbe* Danus [Christen Eilersen G. t. Lystrup, 1579–1626].
30. apr. Georgius *Grubbe* Danus [Jørgen Eilersen G. t. Tostrup, 1584–1640].
30. apr. Petrus *Christianus* Ripensis Danus [Peder Christensen Riber, 1564–1610, præst i Vejle].
30. apr. Nicolaus *Paschasius* Danus [Niels Christensen Paaske, 1568–1636, biskop i Bergen].
30. juni Gerhardus *Bryschius* Danus [Gert Carlsen Bryske t. Asdal, 1578–1651].
30. juni Truderus *Bryschius* Danus [Truid Carlsen Bryske t. Estrup, 1579–1653].
30. juni Christianus *Seydenbenderus* Danus [præceptor for brødrene Bryske].
3. dec. Ottho *Brahe* S. Danus [Otte Steensen B. t. Næsbyholm, 1578–1651].
3. dec. Cunradus *Aslachus* Bergensis [Cort Aslaksen, 1564–1624, prof. i Kbh.].
- 1598 8. juni Carolus ab *Alfeltu* Holsatus [Carl Ahlefeldt t. Koselau, 1576–1634] – A. 897.

8. juni Caius *Sehstelt* Holsatus [Cai Sehested t. Gross Nordsee, 1580–1639].
8. juni Tilemannus *Roenner* Bremanus [Tilemann Rönner fra Bremen (d. 1605), dr. jur., gottorpsk råd].
17. okt. Hans *Sparre* (NS) [Hans, prins af Danmark, 1583–1602].
17. okt. Johannes Sparre Danus (NS) [Jens S. t. Sparresholm, 1577–1632].
27. okt. Alexander Rabe *von Papenheim* (NS) [1563–1631, fra Braunschweig, ledsagede prins Hans udenlands, lensmand].
- 1600 2. juni Thomas *Johannis* Bergensis Norwegianus [Thomas Hansen, d. 1613, lektor i Bergen].
9. juni Axelius *Brahe* Danus (NS) [Axel Pedersen B., t. Krenkerup, 1582–1613, hofjunker].
9. juni Janus *Mule* Danus (NS) [Jens Mule, 1564–1633, læge].
11. juni Janus *Julius* H. filius Danus (NS) [Jens Hermansen Juel t. Kjeldgård, 1580–1634, statholder i Norge. I rektorbogen i aug. 1602 som »Johannes Julius Herm.fil. Danus« sammen med den efterfølgende].
11. juni Bartolomæus *Johannides Vallip.* Danus, theol. stud. [Bertel Hansen Dalby, førsteleder for Duebrødre kloster, præceptor for Jens Juel. Indført i NS under samme dato som »Bartol. Johannes«, i rektorbogen atter aug. 1602 (Bartolomæus Johansen Danus) og i NS 11. dec. 1604 (Bart. Johannes Danus)].
25. juni Christophorus *Ulfeldius* Danus (NS) [Christopher Knudsen Ulfeldt, 1583–1653, rigsråd].
25. juni Nicolaus Claudius *Sinningius* Danus [Niels Clausen Sinning, d. 1617, biskop i Oslo].
- Juli Laxmannus *Gyldenstiern* Danus (NS) [Laxmand Mogensen Gyldenstjerne t. Tyrrestrup, d. 1655].
11. juli Holger *Lindenow* Danus (NS) [t. Gavnø, 1579–1635].
- aug. Nicolaus *Boie* [måske præst i Vilstrup, d. 1650. Lige efter ham er indført Marcus Ulders, der blev indskrevet sammen med ham 20.9.1599 i Siena, hvor N.B. blev betegnet som »Diethmarsus«].
- 1601 1. juni Nicolaus Johan. *Jegerus* Hafniensis Danus [Claus Hansen Jæger, 1565–1639, præst i Tårnby].
3. juni Tago *Tott* Otthonides Danus [Tage Ottesen Thott t. Eriksholm, 1580–1658, rigsråd].
3. juni Neels Mathssonn *Bachendrup* Danus [Niels Madsen Bachendrup, 1573–1621, læge, prof. i Heidelberg].
20. juni Georgius *Schogart* Danus (NS) [Jørgen Skovgaard t. Gundestrup, d. 1612].

- 1602 26. apr. Abrahamus *de Cardes* Danus [læsemester i Oslo, d. 1618. Indført allerede tidligere, lige efter en student med dateringen 15.10.1584, ved den næste står tilføjet årstal 1601. Da Abraham de Cardes rejste ud først 1599, må den tidligere indførsel snarere henføres til 1601 end 1584].
1. maj Vulffgangus *Rhumannus* Danus [Wolfgang Rhuman, 1572–1637, prof. i Kbh.].
1. maj Ericus *Brahe* Stenonides Danus (NS) [Erik Steensen B. t. Knudstrup, d. 1631, officer].
1. maj Falco *Brahe* A.f. (NS) [Falk Axelsen B. t. Orebygård, 1581–1625].
1. maj Georgius *Brahe* Stenonides Danus (NS) [Jørgen Steensen B. t. Hvedholm, 1585–1661, rigsråd].
15. maj Otho *Powisch* Holsatus (NS) [Otto Pogwisch t. Farve, 1582–1642].
15. maj Wolff *Powisch* Holsatus (NS) [Wulf Pogwisch, 1583–1636. Begger tillige indført i rektorbogen under 1602 uden nærmere datering som »fratres germani, Holsati« Deres præceptor var Hieronymus Hellwig fra Brandenburg, senere præst i. B., d. 1659].
27. okt. Fridericus *Relzius* Danus (NS) [Frederik Pedersen Reedtz t. Tygestrup, 1586–1659, rigsråd].
13. dec. Georgius *Rostrup* Danus (NS) [Jørgen Hansen R., d. før 1622].
13. dec. Gundaeus *Rostrup* Danus (NS) [Gunde Hansen R. t. Starupgård, d. efter 1655].
13. dec. Johannes *Schnellius* Hadersleb. e ducatu Schleswicensis (NS) [dr. jur., advokat i Slesvig] – A. 927.
- 1604 29. juli Fredericus *Leyell* Danus [Frederik Lejel fra Helsingør, d. i Genève].
29. juli Nicolaus *Eggebrecht* Vismariensis Megapolit. [fra Wismar, 1580–1639, sekretær i Tysk Kancelli. Blev atter indskrevet (NS) 3.11.1611 som præceptor for Cai Rantzau].
17. aug. Joachimus *Brocktorpius* Holsatus (NS) [Joachim Brockdorff t. Rixdorf, d. 1644].
- Ericus *Rantzovius* (NS) [Erik Frandsen Rantzau t. Gjesingholm, 1585–1627].
11. dec. Oventus *Iulius* Herm. fil. (NS) [Ove Hermansen Juell, optaget i Sorø 1595].
11. dec. Christianus *Julius* Herm. fil. (NS) [Christen Hermansen Juell, t. Åbjerg, den foregåendes broder, optaget i Sorø 1600].
11. dec. Gregorius *Julius* Petr. f. (NS) [Gregers Pedersen Juell, d. 1611].
11. dec. Ericus *Julius* Petr. f. (NS) [Erik Pedersen Juell, t. Alsted, 1591–1657, rigsråd].

- 1606 21. maj Ivarus *Bryske* Danus [Iver Eilersen B. t. Dallund, 1587–1611].
 21. maj Johannes *Michaelius* Otthoniensis Danus [Hans Mikkelsen, 1578–1651, biskop i Odense].
- 1607 12. juni Lucas *Krabbe* Danus (NS) [Lucas Nielsen K., d. 1611, hofjunker].
 12. juni Palle *Rosenckrandtz*, aus Denemarck (NS) [Palle Axelsen Rosenkrantz t. Krenkerup, 1587–1642].
- 1608 1. maj Georgius Ernestus *Worm* von Whoer Danus [Jørgen Ernst Worm t. Vår, søn af Jørgen Ernst W., d. 1592, studerede senere i Giessen og Wittenberg].
 1. maj Johannes *Arnoldi de Fine* Hafniensis Danus [Hans Arnoldsen de Fine, 1579–1637, præst i Helsingborg].
 13. okt. Georg *von Alefelt* Nob. Holsatus (NS) [Jørgen von Ahlefeldt t. Quarnbek, 1589–1641, amtmand i Haderslev] – A. 1118.
 13. okt. Johan *v. Alefelt* (NS) [formentlig Hans v. Ahlefeldt, broder til foregående] – sml. A. 944.
- 1609 21. juni Franciscus *Lyche* Danus (NS) [Frands Henriksen Lykke t. Overgård, o. 1591–1655].
 21. juni Georgius *Lyche* Danus (NS) [Jørgen Henriksen Lykke t. Overgård, 1590–1616].
 21. juni Andreas *Toxotius* Cimber Danus (NS) [Anders Skytte, o. 1583–1631, læge].
 uden d. Siverdt *Pogwisch* Holsatus (NS) [Sivert P. t. Haselau, 1587–1626, kgl. råd].
- 1611 3. nov. Caius *Rantzovius* (NS) [Cai Rantzau t. Rantzausholm, 1591–1623]. Hans præceptor Nicolaus Eggebrecht, se under 29.7.1604.
- 1613 5. febr. Johannes *Paschasius* Hafniensis (NS) [mag. Jens Nielsen Paaske, præceptor for brødrene Urne].
 5. febr. Accelius *Urne* Danus (NS) [Axel Knudsen U. t. Rygård, 1591–1626].
 5. febr. Hilarius *Urne* Danus (NS) [Eiler Knudsen U. t. Gunderslevholm, 1592–1640].
 5. febr. Christophorus *Urne* Danus (Ns) [Christopher U. t. Årsmarke, 1593–1663].
- 1618 8. marts Olaus *Jacobaeus*, domini Willfeldiorum moderator (NS) [Ole Jacobsen, 1588–1638, læge, præceptor for brødrene Ulfeldt].

8. marts Canutus *Wlffeldius* (NS) [Knud Jacobsen Ulfeldt t. Hverringe, 1600–46, rigsråd].
8. marts Jacobus *Wlffeldius* (NS) [Jacob Jacobsen Ulfeldt t. Urup, 1601–25].
8. marts Franciscus *Wlffeldius* (NS) [Frands Jacobsen Ulfeldt t. Orebygård, 1601–36].
8. marts Petrus *Wlffeldius* (NS) [Peder Jacobsen Ulfeldt, 1604–21].
8. marts Laurentius *Wlffeldius* (NS) [Laurids Jacobsen Ulfeldt t. Egeskov, 1605–59].
8. marts Cornificius *Wlffeldius* (NS) [Corfitz Jacobsen Ulfeldt, 1606–64, rigshofmester].
4. apr. Janus *Bille* Danus (NS) [Jens Steensen Bille t. Billesholm, 1599–o.1645].
4. apr. Henricus *Rantzovius* Danus (NS) [Henrik Frandsen Rantzau, 1599–1674, rigsråd].
4. apr. Nicol. *Fossius* Danus Jani Bille et Henrici Rantzovii moderator (NS) [Niels Christensen Foss, 1588–1645, kgl. livlæge, præceptor for Jens Bille og Henrik Rantzau].
14. nov. Laurentius *Martini* Schavenius Danus (NS) [Laurids Mortensen, 1589–1655, biskop].
14. nov. Joannes *Wibe* Danus (NS) [Hans Mikkelsen Vibe fra Kbh., studerede senere i Bourges].
14. nov. Joannes Christianus *Wibe* Danus (NS) [Jens Christensen Vibe, d. 1623].
14. nov. Petrus *Wibe* Danus (NS) [Peder Mikkelsen Vibe, d. 1658, diplomat og rentemester].
16. nov. Stheno *Biller* Danus (NS) [Steen Jensen Bille, d. i udlandet o.1620].
16. nov. Vincentius *Biller* Danus (NS) [Vincens Jensen Bille t. Valbygård, 1599–o.1662, landsdommer].
16. nov. Severinus *Grønbeccius* Danus Sthenonis et Vincentii Billeri ephorus (NS) [Søren Jacobsen Grønbeæk, rektor i Malmø, levede 1640. Præceptor for brødrene Bille].
- 1619 18. maj Johann Adolph *Buchslob* (NS) – rettet til *Gutsloff* [formentlig søn af gottorpsk landkansler Jonathan Gutsloff, d. 1611].
17. nov. Christianus *Christiani* Longolandinus Danus (NS) [Christen Christensen Humble, f. 1593, præst i Humble 1624, præceptor for Stig Pors].
17. nov. Sticho *Pors* Danus (NS) [Stig Rudbeksens P. t. Skovsgård, var d. 1645].

- 1622 30. okt. Franciscus *Rantzovius* (NS) [Frands Breidesen Rantzau t. Rantzausholm, 1604–32, rigshofmester].
 30. okt. Paulus *Woldenbergius* (NS) [fra Krempe, præceptor for Frands Rantzau].
 5. nov. Fridericus a *Bockwoldt* (NS) [Friderich von Buchwald t. Wensin, o.1599–1637].
 5. nov. Heinricus Albertius *Hamilton* Danus (NS) [Henrik Albertsen Hamilton, præceptor for F.v.B., død i Ægypten].
- 1633 19. nov. Arnoldus *Gyldenstern* Danus (NS) [Arild Knudsen Gyldenstjerne, hofjunker 1636–37].
 22. dec. Nicolaus *Joannes* Danus (NS) [Niels Jensen, 1603–72, rektor i Viborg, præceptor for A.G.].
- 1637 15. sept. Jacobus *Suabe* Haf. Danus (NS) [Jacob Svabe, o.1610–68, præceptor for Anders Thott, læge].
 15. sept. Andreas *Tot* (NS) [Anders Tagesen Thott, 1617–38].
- 1650/51 Janus *Kaas* Eques Danus (NS) [Jens Mogensen K., d. 1662].
- 1652 18. aug. Henricus Johannis *Holst* (NS) [Henrik Hansen H., præceptor for brødrene Trolle, d. o.1690 som assessor ved overhofretten] – sml. A. 2205.
 18. aug. Burgerus *Trolle* (NS) [Børge Nielsen T. t. Trolholm, d. 1676].
 18. aug. Oligerus *Trolle* (NS) [Holger Nielsen T. t. Rygård, d. før 1686].
 18. aug. Herlofius *Trolle* (NS) [Herluf Nielsen T. t. Snedinge, d.1714].
 8. sept. *Fridericus Dux Slesvici et Holsatiae* (NS) [Frederik, hertug af Slesvig-Holsten, 1635–54].
 8. sept. Levinus Nicolaus *Moltke* Sreniss. Holsatiae Ducis consil. atque ejusdem majoris nati filius ephorus (NS) [fra Mecklenburg, hovmester for hertug Frederik, senere (1655) også for hertug Johan Georg, gottorpsk råd og vicekansler, d. 1663].
- 1655 uden d. *Johannes Georgius Dux Slesvici et Holsatiae* (NS) [Johan Georg, hertug af Slesvig-Holsten, 1638–55].
- 1656 20. nov. Christianus *Ulfeldius* (NS) [søn af rigshofmester Corfitz Ulfeldt, 1637–88(?)].
- 1657 30. jan. Sebastian *Laurenberg* Soranus (NS) [præceptor for Niels Schested, prof. i Sorø, 1626–92].
 30. jan. Nicolaus *Seestedt* Eques Danus (NS) [Niels Mogensen Schested, d. 1658, amtmand].

- juli Joh. Henr. *Kielman a Kielmanseck* (NS) [Hans Heinrich Kielmann von Kielmannsegg, t. Quarnbek, 1636–86, dansk gehejmeråd] – A. 2426.
- 1662 aug.–sept. *Augustus Fridericus D.S. et H.* (NS) [August Frederik, hertug af Slesvig-Holsten, 1646–1705].
aug.–sept. *Christianus Albertus D. S. et H.* (NS) [Christian Albrecht, hertug af Slesvig-Holsten, 1641–94].
- 1664 22. febr. *Georgius Fogh Danus* (NS) [Jørgen Lauridsen F., præceptor for Knud Thott, borgmester i Kbh., d. 1685].
22. febr. *Canutus Thot* (NS) [Knud Ottesen Thott, 1639–1702, gehejmeråd].
- 1671 1. aug. *Theodorus Albus Rupellensis* [Théodore Le Blanc, d. 1726, fra La Rochelle, reformert præst i Kbh. 1699–1709, Altona 1709–26].
- 1686 3. juni *Paulus Eyraudus Genevensis* [Paul Eyraud, 1670–1743, reformert præst i Kbh. 1712–43].
- 1696 *David de Caussade Montalbanensis* [David de C., kaldet Daliès de la Tour, 1680–1711, reformert præst i Kbh. 1709–11].
- 1707 *Joannes Ferdinandus Mourerius, Rotulensis, phil.stud.* [Jean-Ferdinand Mourier, 1692–1754, reformert præst i Kbh. 1721–54].
- 1717 25. maj *Daniel Archinard Genevensis* [1698–1755, reformert præst i Kbh. o. 1733].
- 1732 20. maj *Petrus Paulus Herault Hafniensis* [Pierre Paul Eyraud, 1716–83, reformert præst i Kbh. 1742–83].
- 1736 15. maj *Andreas Salomon Roger, Nevidunensis* [André-Salomon R., 1721–59, privatsekretær hos J. H. E. Bernstoff (ikke identificeret i matrikeludgaven)].
- 1740 20.nov. *Echard Christoph, Comte de Knuth* (NS) [Eggert Christoffer Knuth, 1722–76, greve, stiftamtmand].
- 1742 *Fredericus Moses Mourier Hafniensis* [1727–86, reformert præst i Kbh. 1748–86].
- 1746 23. maj *Paulus Henricus Mallet Genevensis* [Paul Henri M., 1730–1807,

- historiker, professor i fransk litteratur i Kbh. 1752–60, lærer for prins Christian].
- 1745 12. okt. Laurentius *Angliviell*, Laubamel dictus, ex oppido Valerogue dicto, in Gebennicis montibus, theol. [Laurent Angliviell de la Beaumelle, 1726–73, forfatter, prof. i fransk litteratur i Kbh. 1750–51].
- 1747 30. maj Elias Salomon Franciscus *Reverdil*, Nevidunensis [Elie-Salomon-François R., 1732–1808, lærer i fransk og matematik ved Kunstakademiet i Kbh. 1758, senere lærer hos kronprins Christian (VII), 1766–67 kabinetssekretær].
- 1748 29. marts Baron *de Scheel*, droit [Anders Skeel, 1731–76, amtmand i Dronningborg].
dec. C. H. *Mourier* Hafniensis [Charles Henri M., 1732–1815, reformert præst i Stockholm, 1763–71, senere lærer hos kronprins Frederik (VI)].
- 1752 Armand *de Metral de Pampigny*, philol., imm. 9.10.1754 [Armand Francois Louis de Mestral de Saint Saphorin, 1738–1805, dansk diplomat].
- 1754 Chretien Friderich, *Comte de Moltke* (NS) [Christian Frederik Moltke, 1736–71, hofmarskal, gehejmeråd].
Chretien Detlef, *Comte de Reventlau* (NS) [Christian Detlev Reventlow, 1735–59, finansminister].
- 1777 Ferdinand Louis *Mourier*, de Genève, theol. [1754–1831, reformert præst i Kbh. 1786–1821].
Johannes *Monod* Genevensis [Jean M., 1765–1836, reformert præst i Kbh. 1794–1808].
- 1779 Nicolas *Puerary* Genevensis [Marc-Nicolas Puerari, 1766–1845, botaniker, prof. i fransk i Kbh. 1808–20].
- 1802 Jean Antoine *Raffard*, de Genève [1787–1862, reformert præst i Kbh. 1822–51].
- 1807 Jean *Coulin*, de Genève [Jean-Etienne C., 1792–1869, reformert præst i Fredericia 1816–17].
Charles *Rieu*, de Genève [Charles-Jules R., 1792–1821, reformert præst i Fredericia 1817–21].
- 1813 H. C. W., *Comte de Rantzau*, né à Ploen, lettres et phil. [Heinrich Christian Wilhelm Rantzau, greve, 1796–1848].

- 1826 *S. A. R. le Prince Frédéric de Dannemark*, phil. (ext.) [prins Frederik, senere kong Frederik VII, 1808–63].
Major d'Ewald, phil. (ext.) [Carl v. Ewald, 1789–1866, officer, ledsagede prins Frederik på denne udenlandsrejse 1826–28].
Docteur Holmer, phil. (ext.) [Carl Frederik H., 1795–1874, livkirurg].
Comte de Ranzau, phil. (ext.) [Andreas Conrad Peter Rantzau til Breitenburg, 1773–1845, guvernør for prins Frederik].
- 1834 *Baron d'Alfeltz*, droit (ext.) [Friedrich Wilhelm August Theodor von Ahlefeldt-Dehn, til det grevelig Dehnske fideikommis, 1815–95].
- 1845 *Preben de Bille-Brahe*, Copenhague, 21 ans, droit (ext.) [Frantz Preben B.-B., 1824–82, diplomat].
- 1859 *Le baron de Rosen*, Danois, droit [Frederik von Rosen, 1839–98, landvæsenkommisær i Maribo].
- 1859 *Le baron Thott de Reedtz*, Danois, droit [Kjeld Thor Tage Otto Reedtz-Thott, 1839–1923, udenrigsminister].
- 1861 *Chrétien-Frédéric Danneskiol, Samsö* (Danemark), * 1838, sc.et l. (ext.) [Christian Frederik Danneskiold-Samsøe, lensgreve, 1838–1914, gods-ejer, politiker].
- 1864 *Frédéric Bardefleck*, Danois, * 1835 (ext.) [Johan Frederik Bardenfleth, 1835–90, stiftamtmand].
- 1865 *Rasmus Krag*, Danmark, * 1840, sc.et l. (ext.) [Peter Rasmus Krag, 1840–1929, diplomat].
Charles Uldall, Danmark, * 1839, sc.et l. (ext.) [Carl Julius Uldall, 1839–92, embedsmand i Marineministeriet].
- 1868 *Thauwald Moller*, Danois, sc.et l. (ext.) [Thorvald Johan Møller, 1847–95, døde i Brasilien].
- 1870 *François Jung*, Danois, * 1839.
- 1872 *Ernest Geoffroy Nyegaard*, né à Altona (Danemark) le 20 mars 1853, theol. [Ernst Gottfried N., 1853–1914, studerede teologi til 1876, senere reformert præst i Nancy].
- 1874 *Louis Petersen*, du Danmark, theol. (ext.) [Louis Walrondt Schat Petersen, 1851–1903, prof. i teologi i Kbh.].

1877 Elise *Krarup*, du Danmark, lettres (ext.) [se ovf. s. 165].

NOTER

1. Sml. Finn Friis, *Les Suisses au Danemark à travers les ages*, Lausanne 1975.
2. Lis Jacobsen, *Kvindelige Akademikere 1875–1925*, Kbh. 1925.
3. Chr. Krarup, *Stamtavle over Efterkommerne af Christian Krarup til Dejbjerglund*, 5. udg., Sorø 1933, s. 38.

Vello Helk, f. 1923, overarkivar, dr. phil., leder af Rigsarkivets 4. afdeling (privatarkiver). Har skrevet afhandlinger og artikler om modreformationen, studierejser 1536–1660 og rejsestambøger før 1800.

Stambøger fra tiden før 1800

Gennem en årrække har jeg beskæftiget mig med studiet af stambøger og har forsøgt at give denne kildegruppe en tilbørlig placering med hensyn til dens personal-, kultur- og socialhistoriske betydning, (se bl.a. *Stambøger i Det kgl. Bibliotek før 1800*, 1980). Som afslutning på mine studier planlægger jeg en oversigt over de bevarede danske, norske og slesvig-holstenske stambøger fra tiden før 1800 i danske og udenlandske samlinger og i privateje. Oversigten vil tillige omfatte stambøger af fremmede besøgende i Danmark-Norge og Slesvig-Holsten. Hidtil har jeg fundet oplysninger om 700 numre, men der findes sikkert endnu flere stambøger i mindre samlinger og navnlig i private gemmer. For at fortegnelsen kan blive så komplet som muligt er jeg interesseret i alle oplysninger om sådanne stambøger, påbegyndt senest 1800.

Vello Helk

Rigsarkivets 4. afd.

Urmagere og ure i Faaborg

Af
Jens Lampe

Årets og tidens gang berører os alle. De gamle kulturfolk havde en simpel tidsinddeling: dage, uger, måneder og år. Alle levede med i det store forløb, som var alles skæbne: fødsel, vækst, død, – lovmæssigt som stjernernes gang, som sol og månens skiften. I tidernes gry lærte man at udnytte solen som tidsmåler gennem konstruktionen af skyggestaven og senere solskiven eller soluret. Sandets rinden i timeglasset og den forbrugte vædske i de komplicerede vand- og olieure var andre primitive tidsmålere. En af middelalderens store opfindelser var det mekaniske ur med de mange tandhjul, drevet af lodder, altså tyngdekraften. Disse ure har optaget folk, lige siden de blev opfundet. Det var de første virkelig indviklede maskiner, som blev taget i brug af almindelige mennesker.

Udviklingen af de moderne præcisionsure begyndte først, da den hollandske fysiker Chr. Huyghens i 1656 indførte pendulet som regulator. Indtil ca. 1930 var det pendulurene, som gav den største nøjagtighed. Senere blev det kvartskrystalure, solenergi-ure, digital- og andre elektroniske ure samt atomure med større og større præcision. Jo, tidsmålingens historie er spændende og urmageriets ikke mindre, og derfor bør hver bys og egnstidsmålings- og urmagerihistorie (horologi) udforskes og klarlægges, for først når alle brikker er lagt på plads, kan man måske begynde at se visse mønstre og måske med tiden danne sig et klarere overblik over udviklingen.

Som søfarts- og færgeby har Faaborg altid været i god kontakt med omverdenen og med kulturstrømningerne udefra. Faaborg havde i middelalderen et Helligåndshus, som nævnes 1396. Det blev i 1477 omdannet til et kloster, som året efter optoges i Helligåndssordenen og underlagdes moderklostret i Rom. Munkene i Faaborg fulgte som alle andre ordener de af Benedict af Nurcia indførte 7 bedetider i døgnet: »matutinum« med »laudes« (ottesang) ved daggry, »prima« kl. 6, »tertia« kl. 9, »sexta« kl. 12, »nona« kl. 15, »vesper« kl. 18 og til sidst »completorium« (aftenbøn) ved sengetid.

For at kunne passe disse tidebønner prompte, må man have haft indretninger til at måle tiden. Vi ved desværre intet konkret om sådanne tidsmålere, men indirekte, idet vi ved, at da borgerne i Faaborg i 1539 fik Helligåndsklostrets kirke af kong Christian III til sognekirke mod at flytte to små klokker og *sejerværket* (dvs. urværket) med fra den gamle sognekirke derover, må det meka-

niske ur have været kendt i byen før reformationen¹. Det eller de ure, som måtte have været på klostret, har sandsynligvis været til indendørs brug. Man havde allerede i 1340 en slags mekanisk vækkeur i franske klostre. De var som alle middelalderlige ure forsynet med spindelværk, og gangen reguleredes groft ved forskydning af de to lodder, der var anbragt på den vandrette svingarm foroven.

Det var oprindelig Kong Christian III's hensigt at anvende den tidligere sognekirke, Sct. Nikolaj i Faaborg, som kornmagasin, men planen blev senere opgivet. I 1550'erne omtales den som nedrevet, med undtagelse af klokketårnet. Dette må have fået et nyt sejerværk², for i 1672 bliver det iflg. kirkeregnskabet istandsat for 20 rdlr.

Vi hører atter om et sejerværk i tårnet 1787, da det er ved at være opslidt og derfor sælges for 10 rdlr. I stedet for anskaffedes et nyt slagværk, fremstillet af »en bondesmed her i landet³«. På grund af uregelmæssig gang måtte det nogle år senere repareres. Sejerværket havde to urskiver, og på felterne mellem dem var malet en vægter i blå kappe med den piggede »morgenstjerne« i hånden. I 1866 skrev den historisk interesserede købmand August Schrøder: »Det gamle sejerværk gør endnu tjeneste, men synes imellem at kunne trænge til afløsning, eftersom det vel er træt og mæt af dage⁴«. Afløsningen fandt dog først sted i 1884, da det gamle urværk kom på Nationalmuseet i København og erstattedes af et nyt ur, leveret af firmaet Popitz & Co., Leipzig. Det havde fire urskiver – en til alle verdenshjørner – og blev i 1895 repareret af tårnursfabrikant Julius Bertram-Larsen (1854–1935), København.

I anledning af Faaborgs 700-års jubilæum i 1929 ville den lokale sparekasse forære byen et klokkespil. Men planen blev opgivet, og i stedet brugtes pengene til indretning af det hjemstavnsmuseum, som startede i 1932. – Faaborg fik alligevel sit klokkespil, nemlig da konsul Th. Andersen, Odense, i 1960 forærede byen et med 38 klokker, fremstillet af firmaet Petit & Fritsen i Holland, klokkespillenes klassiske hjemland siden 1481, da kirken i det flanderske Aalst fik sit, det ældste i Verden. Sct. Nikolajs klokkespil glæder dagligt byens borgere og gæster med sine klingre og sprøde malmtoner. Sammen med klokkespillet fik klokketårnet i 1960 et nyt urværk, leveret gennem firmaet J. F. Weule, Bockenem, Harz.

Det var degnen, som indtil udgangen af året 1899 også havde til opgave at være klokker, dvs. han skulle ringe med kirkeklokkerne til de fastsatte tider, stille og smøre uret samt trække det op regelmæssigt. Når uret alligevel gik i stå, fik klokkeren oftest skylden, derfor er ordet »klokker« ret tidligt blevet et skældsord. I 1723 blev klokkeren i Faaborg formanet af magistraten til at »opvarte byens sejerværk således, at det herefter altid kan have sin rigtige gang, og ej for nogen til vilje at stille klokken frem eller tilbage⁵«.

Klokketårnet i Lille Tårnstræde, som er bygget ca. 1457–1500, har endnu en vægtergang. Her gik tårnvægteren tidligere sin runde som brandvagt, når det

var mørkt og borgerne sov. Han skulle i øvrigt ringe på vagt, når klokken var 9 og råbe klokkeslættet hver time samt afringe og råbe »af vagt« kl. 3. Når vagtklokken lød om morgenen, åbnedes byens porte, og når samme klokke lød om aftenen, lukkedes byportene. Samtidig skulle ilden under asken på alle arnesteder dæmpes. På gaderne gik den anden vægter og vågede over ro og orden i sin blå kavaj med blanke knapper og »morgenstjernen« over skulderen. Om vinteren skulle han tænde og slukke tranlygterne, og hver hele time sang han de bekendte vægtervers.

Vi hører allerede om vægtere i Faaborg 1592, nemlig Jep Nielsen og Rasmus Thomsen. I 1787 var det Jacob Drøsler, i 1801 Peter Frederiksen og Stabel Hansen. De boede på Torvet 59 ved siden af vagt- og sprøjtehuset. Ved folketællingen 1845 nævnes der tre vægtere, nemlig Hans Hendrik, Søren Hansen og Peter Borrits. Faaborgs sidste vægtere, Jacob Hansen (88 år) og Rasmus Christiansen (83 år) døde henholdsvis 1923 og 1924. Både kirkernes ure og vægternes tidsforkyndelse var i grunden en offentlig service overfor byens borgere, og op til ca. 1750 en temmelig nødvendig service, eftersom det kun var de færreste borgere, der havde råd til at købe ure. Efter svenskernes hårde hærgninger i 1658 var Faaborg så forarmet, at kun 6 borgere var i stand til at betale skat. Store ildebrande forvoldte alvorlige skader i 1612, 1672 og 1715, og ved den store brand i 1728 nedbrændte 51 gårde og huse, og 306 mennesker blev husvilde. Der var ting, som var mere fornødne at anskaffe end ure.

Af borgmester Jørgen Jacobsens dødsbo fra 1758 fremgår dog, at han bl.a. efterlod »et Stueuhr med Federal« (dvs. et standur), hvorimod et lommeur til 12 rdlr. var pantsat⁶. I et arveskifte i Faaborg 1805 efter kgl. vejer og måler Poul Jacobsen ses, at der i den lille stue stod »et 8-dages stueur vurderet til 16 rdlr.⁷«, men da var de økonomiske forhold også blevet bedre. I 1672 havde Faaborg 841 indbyggere, 1801 var tallet steget til 1061, deriblandt 1 urmager. 1864, da Faaborg havde godt 2500 indbyggere, var der 5 urmagere i byen, og ure forekom i meget større udstrækning i næsten alle samfundsklasser.

Som det var tilfældet i mange andre danske købstæder, var de første urmagere i Faaborg tilvandrede, der kom med uddannelse og erfaringer fra andre lande og egne, hvor urmagerkunsten havde længere traditioner tilbage i tiden og derfor stod på et højere stade.

Den af Faaborg-urmagerne, der har betydet mest for urmageriets udvikling på Sydfyn og Ærø er utvivlsomt *Christopher Caspar Maase*, som stammede fra Premnitz i Brandenburg/Havel og som ung kom til Danmark, hvor han gjorde tjeneste som rytter i det Brockenhuuske regiment. Han afbrød militærtjenesten og søgte borgerskab som urmager i Faaborg den 16. november 1739 og som købmand 1755 og døde i byen 1765. Men inden sin død fik han fremstillet adskillige gode standure, hvoraf et befinder sig på Nationalmuseet, et på Svendborg Amts Museum, et på Altona Museum, et på Norddeutsches Museum, Hamburg, et på rådhuset i Egebjerg kommune og en snes stykker i privat

eje rundt om i landet. Maases ure er næsten altid kendelige ved, at der over urskiven i stedet for en navneplade er en lille skive med et billede forestillende en sø og foran denne en gås, der gynger frem og tilbage i takt med pendulslagene⁸. Omkring skiven er en smal tinkrans med den latinske indskrift »Tempus fugit«, dvs. »Tiden flygter eller flyver« (med hentydning til gåsen). Maase fremstillede fine 8-dagsværker med slag- og repetéranordning, time-, minut-, sekund- og datoviser, stor messingskive med tintalkrans og de sædvanlig støbte spandriller (hjørneornamenter) og topstykke. Her benytter han ofte delfinen som motiv. Den symboliserer i den kristne kunst genopstandelsen og frelsen. Det er sandsynligvis Maases ure, der har dannet model for mange fynske og ærøske urmageres standure, f.eks. Bonde og J. C. Wibyes (Køng), Hans Rasmussens (Åstrup), Casper Pedersens og C. A. Fabricius' (Ærø).

Nye borgere i Faaborg skulle aflægge ed på rådhuset for borgmester og råd og undertiden i byfogedens nærværelse. 1669 lød eden således: »Efterdi jeg mig som borger her udi Faaborg har nedsat, så sværger og lover jeg, at ville være alle vores allernådigst arveherre og konning samt det kongelige hus huld og tro og for dem tjene og vove liv i blod og gods, så og at være vores kære øvrighed velvise borgmester og råd samt kgl. majestæts byfoged, som nu er eller herefter kommendes vorder, hørige og lydige, så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord«. – Den nye borger betalte borgerskabspenge, som regel 1 rdlr. og fik så sit borgerskabsbrev udleveret⁹.

I den efterfølgende oversigt over urmagere i Faaborg bringes de i kronologisk orden. Når personlige data udover fødsel, borgerskabsår og død er medtaget, er det ikke blot for at lette identifikationen af urmagerne, men også for at kunne påvise slægtsskabsforhold. – Forkortelser: f. = født, s.a. = søn af, g. m. = gift med, bsk. = borgerskab, ft. = folketælling¹⁰.

Schultz, Johan Frederik, f. 1699, død 7.1. 1762 i Faaborg. Urmager i Faaborg.

Maase, Christopher Caspar, f. 1701 i Premnitz, Havel, Brandenburg, død 1.8. 1765 i Faaborg, g. m. Magdalene Cathrine Horne. Tjente som rytter i det Brockenhauske regiment i 12 år. Bsk. som urm. i Faaborg 16.11 1739, som købmand 1755. Lavsmester i Odense smedelav 29.4. 1741. Frst. især standure.

Dreyer, Jørgen, f. 27.10. 1753 i Faaborg, død 20.3. 1802 sst., s. a. organist Jørgen Fibiger og hustru, g.m. Erikk Margrethe Frederiksdatter. Urmager og organist i Grønnegade, Faaborg. Et standur med 8-døgnsværk, timeslag og repetérværk i privat eje.

Johansen, Rasmus, f. 18.11. 1779 i Kasmosedam, Ullerup sogn, Sønderborg amt, død 4.3. 1847 i Faaborg, s. a. urmager og husmand Jes Jepsen Johansen og hustru Maren Rasmusdatter, g. 1° 6.5. 1807 i Faaborg m. Karen Mette Marie

Storm, g. 2° m. Jacobine Caroline Wagner. Lært hos sin far. Bsk. i Faaborg 14.10. 1805.

Dau, Otto Frederik, f. 1784, død 19.10. 1830 i Faaborg. Urm. i Faaborg 5.5. 1809.

Lange, Jochum Schurmann, f. 15.3. 1786 i Faaborg, død 4.1. 1869 i Maribo, s. a. hattemager Hans Henrik Lange og Birthe Jensdatter, g. 5.5. 1817 i Skørninge m. Maren Hansen. Lært hos urm. Steen i Flensborg. Bsk. som urm. i Faaborg 29.8. 1806, opsagt bsk. 16.12. 1808 og flyttet til Rudkøbing, hvor han fik bsk. 31.12.1809, opsagt bsk. 29.4. 1815 og flyttet til Maribo, hvor han fik bsk. 1.2. 1816. Organist ved Maribo kirke.

Arntsen, Matthias, f. 1778 i Ørmark, Sydslesvig, død 2.2. 1839 i Faaborg, g. 28.1. 1807 i Faaborg m. Hylleborg Eriksen. Bsk. som urm. og guldsmed i Faaborg 27.1. 1807. Enken fortsatte forretningen med en svend på værkstedet fra 1839 til sin død i 1846.

Nielsen, Hans, f. 28.6. 1778 i Diernæs, død 25.6 1844 i Faaborg, s. a. urm. Hans Nielsen og Karen Jørgensdatter, g. i Diernæs m. Johanne Andersdatter. Bsk. som urm. i Faaborg 20.1. 1809.

Isaak, Franck, bsk. som urm. i Faaborg 9.2. 1810.

Dreyer, Hans, f. 12.4. 1786 i Faaborg, død 18.5. 1843 s.st., s. a. urm. og organist Jørgen Dreyer og Erikke Margrethe Frederiksdatter, g. m. Nicoline Bsk. som urm. i Faaborg 15.5. 1812, som købmand og handelsmand 2.8. 1819, opsagt 3.1. 1833. Boede i Grønnegade ved ft. 1834. Et standur med hans sign. nr. 137 med tinskive og i egetræsmalet kasse på Kolding Slots Museum.

Kühl, Julius Marcus, f. 19.10. 1785 i Kiel, s. a. købmand Hans Jochim Kühl og hustru, g. 20.2. 1829 i Nykøbing F. m. Sophic Jensen. Bsk. som urm. i Kiel 23.4. 1807, bsk. i Faaborg 9.5. 1817, bsk. i Svendborg 15.1 1820, opsagt 24. 3. 1823. Urm. og toldbetjent i Nykøbing F.

Halgreen, Nicolai, f. 1796 i København, død 28.5. 1872 i Middelfart, g. 18.12. 1830 i Middelfart m. Ane Marie Olsen. Bsk. som urm. i Faaborg 14.8. 1818, bsk. i Middelfart 1827. Importerede lommeure fra England og satte sig forhandlermærke på.

Wulff, Moses Bendix, f. 5.7. 1803, død 24.6. 1844 i Faaborg, g. m. Jeanette Goldschmidt. Bsk. som urmager og juvelér i Faaborg 15.2. 1828. Enken fort-

satte forretn. 1844–45. Wulff var borgerrepræsentant og fattigforstander og boede i Østergade. Han ligger begravet på den mosaiske kirkegård i Faaborg. Et lommecur med hans sign. på Fredericia Museum.

Lorentzen, Jens Frederik, f. 18.1. 1818 i Gentofte, død 18.8. 1868 i Faaborg, s. a. skibskaptajn Peter Lorentzen og hustru, g. 3.7. 1851 i Faaborg m. Anne Marie Knudsen. Lært hos urm. Rasmus Johansen, Faaborg, svend i Altona. En kort tid urm. i Ærøskøbing. Etabl. i Faaborg 19.10. 1844. Formand for borgerrepræsentationen 1857 –, medl. af skolekommissionen 1848, medl. af udvalget til anlæggelse af et gasværk 1865, medl. af havneudvalget, folketingsmand for Faaborg-kredsen for de national-liberale 1861–64. Hans svendevandrebog findes på urmuseet i Den gamle By, Århus.

Hansen, Hans Peter, f. 23.12. 1814 i Faaborg, død 4.7. 1887 s.st., s. a. urm. Niels Hansen og Johanne Andersdatter, g. 18.6. 1842 i Faaborg m. Juliane Breum. Etabl. som urm. i Faaborg 26.10. 1844. Boede i Grønnegade ved ft. 1845.

Tandrup, Frederik Ferdinand, f. 3.8. 1816 i Faaborg, g. 1° 7.8. 1840 i Faaborg m. Anne Sophie Christensen, g. 2° 29.6. 1855 i Ærøskøbing m. Hansine Christensen. urm. i Faaborg nogle få år.

Trochmann, Peder Rasmussen, f. 9.11. 1809 i Assens, død 30.11. 1863 i Faaborg, s. a. købmand Christian Trochmann og Anne Rasmusdatter. Bsk. som urm. i Assens 7.6. 1836, bsk. i Faaborg 25.5 1846.

Johansen, Carl Asmus August, f. 7.7. 1826 i Faaborg, død 3.1. 1899 s.st., s. a. urm. Rasmus Johansen og Jacobine Caroline Wagner, g. 15.12. 1853 i Faaborg m. Mathilde Michelsen. Bsk. som urm. i Faaborg 26.4. 1854. Medl. af Faaborg byråd. Frst. flere standure, som er i privat eje.

Levin, Salomon, f. 10.3. 1824 i Faaborg, død 7.4. 1873, begr. på mosaisk kirkegård i Faaborg. Urm. i Svendborg 3.5. 1851, bsk. i Faaborg 8.10. 1856, opsagt 1857.

Larsen, Anders Jørgen, f. 18.4. 1835 i Horne, død 15.12 1908 i Faaborg, s. a. husmand og urm. Lars Jørgensen og Kirsten Pedersdatter, g. m. Marie Refstrup. Urm. i Frydensborg ved Brahetrolleborg. Etabl. som urm. i Faaborg 4.4. 1860. Frst. sammen med faderen et tårnur for 800 rdl. til Brahetrolleborg kirke.

Nielsen, Peter August, f. 26.3. 1845 i Håstrup, død 6.6. 1873 i Faaborg, s. a. skrædder Mads Nielsen Jepsesen og Ane Hansdatter. Etabl. som urm. i Faaborg 1.9. 1870.

Øxenhaage, Peder Rasmussen, f. 5.4. 1838 i Bjerne, Horne s., død 15.2. 1906 i Faaborg, s. a. indsidder Rasmus Øxenhaage og hustru Karen, g. 31.5. 1871 i Horne m. Maren Kirstine Jørgensen. Lært 1852–57 hos Lars Jørgensen i Horne. Svendestykke: et ankerangslommeur. Svend hos J. R. Munk, Åbenrå, i København, Strassbourg 1861–63, i Paris hos mester Breguet 1863–65, i London hos J. E. Dent 1865–67, igen hos H. E. Holst, København. Mester i Faaborg 2.11. 1874. Øxenhaage fik sølvmedalje for et ur på landsudstillingen i Århus 1876, bronccmedalje for et ur på udstillingen i Paris 1878. Et kaminur frst. af ham er beskrevet af Camillus Nyrop i »Tidsskrift for Kunstindustri«, 1887, s. 150–151. Hans erindringer opbevares i urmuseet i Den gamle By i Århus (se dennes årbog 1955, s. 28–47). Øxenhaage oversatte H. Sieverts »Lærebog i det praktiske Uhrmageri« til dansk 1885. Samme år udstillede han et kaminur på udstillingen i Odense. Han havde forretn. på Torvet 2 og overdrog den til sin datter:

Øxenhaage, Hulda Marie (som var udlært urm.) i 1906. Hun var Faaborgs første kvindelige urmager (f. 1875).

Johansen, Asmus Bernhard Emil, f. 2.1. 1854 i Faaborg, død 6.2. 1926 s.st., s.a. urm. Carl Asmus August Johansen og Mathilde Cathrine Elisabeth Michelsen, g. 30.9. 1887 i Ærøskøbing m. Anna Marie Weber. Urm. i Grønnegade 33, Faaborg 1875–76, derefter i Ærøskøbing.

Hansen, Carl Christian, f. i Faaborg, Bsk. som urm. 7.5. 1877.

Clausen, Andreas, f. 20.3. 1848 i Bjerne, Horne s., s. a. indsidder Claus Madsen og Karen Hansdatter. Etabl. som urm. i Faaborg 12.5. 1877.

Schoubye, Peter Martin, f. 28.9. 1850 i Vor Frue, Århus, død 17.10. 1922 s.st., g. 1° i Faaborg m. Eline Helene Jensen, 2° 29.8. 1886 i Århus m. Edel Marie Michelsen. Svend i Næstved. Bsk. som urm. i Faaborg 1.12. 1878. Bsk. som urm. i Århus 1883.

Pedersen, Johan, f. 22.4. 1864 i Aulum, s.a. husmand Peder Pedersen Meldgaard og Ane Johansen, g. 29.3. 1889 i Esbjerg m. Laurine Holm. Svend i Esbjerg. Bsk. som urm. i Esbjerg 1889. Bsk. i Faaborg 5.8. 1892.

Clausen, Claus Madsen, f. 1854, død 17.7. 1891 i Faaborg. Urm. i Faaborg.

Hansen, Albert Jensen, f. 20.2 1848 i Voderup, Tranderup s. Ærø, død 2.12. 1921 i Åbenrå, s.a. gdr. Hans Madsen Lauritsen og Karen Jensen, g. 6.12. 1872 i Nordborg m. Ane Marie Petersen. Lærling 1863–68, svend i Flensborg og

Tyskland. Urm. i Nordborg 1869–94, bsk. i Faaborg 23.6. 1894. Flyttede til Åbenrå 1918. Hansen frst. fine standure, 8-døgns med metalskiver og kalendre. I 1878 frst. han en sekundregulator. Fik medalje og præmier for en stueurskive med sindrig mekanisme.

Mogensen, Anton Sophus, f. 20.7. 1858 i Faaborg, s. a. snedkermester Erik Rasmussen Mogensen og Petrine Foder, g. 22.9. 1893 i Faaborg m. enken Karen Jørgensen Andreassen. Urm. i Faaborg.

Frydenlund, Johannes Augustesen, f. 23.11. 1874 i Lørup, Ryslinge s., død 4.1. 1914 i Kerteminde, s. a. gdr. August Jakobsen og Johanne Kristiansen Arenlund. Etabl. som urm. i Faaborg 12.5. 1892 i Mellemgade 10. Forretn. blev overtaget af Jens Christian Knudsen (f. 1889 i Ringe) 7.3. 1914.

NOTER OG HENVISNINGER:

1. Danske Kancelliregistranter 1535–50, Kbhvn. 1881–82, s. 94.
2. »Seyer« el. »segher« var i middelalderen på tysk betegnelsen for et timeglas, afledet af udsagnsordet »seighen« el. »sighen«, der betyder at sive eller synke, rinde langsomt ved sin egen vægt. Da det mekaniske ur blev opfundet ca. 1280–1300, benyttede man stadig ordet, idet man nu lagde en ny betydning idet, nemlig loddets langsomme synken.
3. Aage Fasmer Blomberg: Faaborg Bys Historie, 1956, bd. II, s. 165. (I det følgende forkortet til Blomberg).
4. Aug. Schrøder: Meddelelse om Faaborg fra ældre og nyere Tid, Faaborg, 1866, s. 111.
5. Blomberg, bd. I, s. 317.
6. Blomberg, bd. I, s. 175.
7. Svendborg Amts historiske Samfunds Aarsskrift, 1922, s. 128.
8. Den vippende gås på Maases standure har fra den klassiske oldtid af været et symbol på forudseenhed, årvågenhed og vagtsomhed.
9. Blomberg, bd. I, s. 221.
10. Ved udarbejdelsen af oversigten over urmagerne i Faaborg er benyttet kirkebøger, folketællinger og borgerskabsbøger på landsarkivet i Odense.

Jens Kongsted Lampe, f. 1917, pens. handelsoverlærer, nu stud. mag. En lang række lokalhistoriske, skolehistoriske og horologiske artikler i forskellige periodica. Gudrunsvvej 48, 7.th., 8220 Brabrand.

Kendte danskeres anetavler VIII

I. C. Christensen og hans 32 aner

Af

H. Erik Olesen

Blandt de syv tidligere bragte anetavler i denne serie har de tre anetavler vedrørt politikere, og af disse har to anetavler vedrørt henholdsvis D. G. Monrad, der efter at have haft andre regeringsposter i 1848, 1859 og 1860–63 blev konseilspræsident i tiden 31/12 1863 – 11/7 1864, og Niels Neergaard, der efter en periode som finansminister i 1908 efterfulgte partifællen I. C. Christensen som konseilspræsident efter Alberti-skandalen og dertil blev regeringschef ialt ikke mindre end tre gange, nemlig i 1908–09, i 1920–22 og i fortsættelse heraf i 1922–24.

I. C. Christensen, hvis anetavle nu bringes i denne serie, fik ligeledes reelt en længere periode med stærk indflydelse på regeringens førelse. I tiden fra 24/7 1901 (systemskiftets indførelse) og frem til 14/1 1905 var han »kultusminister« (dvs. undervisnings- og kirkeminister) og dertil den stærke mand i den nye venstreledede regering under foresæde af professor juris J. H. Deuntzer, og i perioden fra 14/1 1905 til 12/10 1908 var han derefter konseilspræsident og forsvarsminister.

I. C. Christensen blev reelt regeringens leder netop fra det øjeblik i 1901, da magten gled fra det lille parti Højre (14% af folketingets mandater) med støtte fra Det forhandlende Venstreparti (20%), altså en situation med en samlet opposition på omkring to tredjedele af tingets medlemmer, og over på Venstre-reformpartiet, der i 1901 fik ca. 67% af tingets medlemmer, dvs. en regeringsbasis på to tredjedele.

I. C. Christensen blev således den første reelle leder af en regering udgået af folketingets flertal. Mens den formelle regeringschef i den første periode efter systemskiftet J. H. Deuntzer var »venstremand til en vis grad«, var I. C. Christensen klart førerskikkelsen for det nye og selvbevidste Venstre (Venstre-reformpartiet), der nu havde tilkæmpet sig sin ret til at styre i overensstemmelse med det politiske flertal i befolkningen.

Denne anetavle er således ikke blot en anetavle over personen I. C. Christensen, men også en undersøgelse af i hvilken grad »I. C.« selv nedstammede fra forfædre i samme erhverv som det, han kom til at repræsentere på tinge og som regeringschef.

Konseilspræsident I. C. Christensen.

Som det vil fremgå af det følgende, var der god og solid overensstemmelse mellem »I.C.«s afstamning og politiske ståsted – der er blandt »I.C.«s nedenævnte aner kun fundet gode danske bønder, hvoraf samtlige aner op til og med de fire oldefædre og flertallet af de fundne tip- og tiptipoldefædre var selvejerbønder, mens resten af de fundne aner var fæstebønder.

Alle de fundne aner har levet som bønder på den vestjyske hede, og som det ligeledes vil fremgå, var »I.C.« beslægtet – muligvis dog uden direkte nedstamning – med den nedenfor omtalte Christine Norby, der var den formentlig sidste efterkommer af den gamle danske uradelsslægt Norby af Skovgaard, hvis sidste medlemmer giftede sig ind i vestjyske bondefamilier i det lille Slaugs herred på egnen omkring Grindsted på den vestjyske hede.

Af den af I. C. Christensen selv i 1910 udgivne slægtstavle fremgår, at »I.C.« var sig sin nedstamning fra selvejerbønder bevidst, men han synes derimod ikke at have været vidende om sin slægtsforbindelse til Norby-slægten.

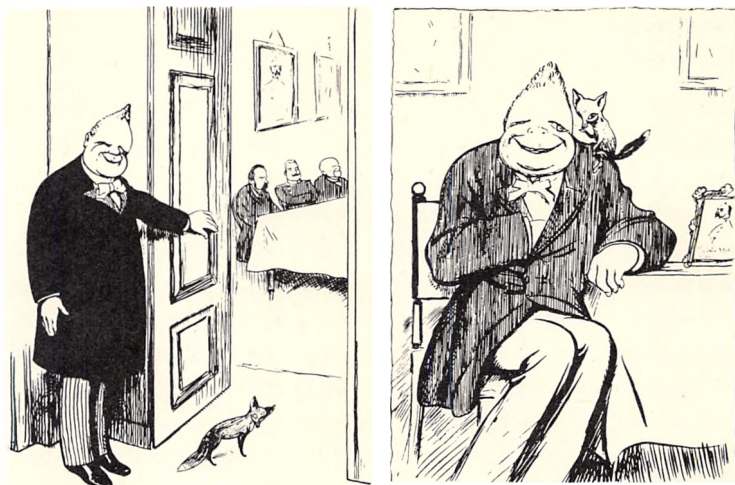
Anetavle Proband

- 1 JENS CHRISTIAN (I.C.) CHRISTENSEN, * 21/11 1856 i Påbøl, Hoven sogn (Ringkøbing amt), † 19/12 1930 i Hee, begr. sst., ~ 21/11 1879 i Hoven KAREN KIRSTINE PEDERSEN, * 1/2 1857 i Sønder Grene, Hoven sogn, datter af gårdejer Peder Christensen (1821–83) og hustru Johanne Jensdatter (1820–88), † 11/2 1935 i Hee. I ægteskabet er der født 3 børn: Karen Christensen (Uhe i Ringive sogn nær Billund, 8/9 1880), Peder Christensen (Uhe, 23/10 1881) og Mads Christian Christensen (Vrønding i Tamdrup sogn ved Horsens, 16/5 1886).

Opvækst som den ældste af 9 søskende på selvejet tarvelig hedebondegård i landsbyen Påbøl på den jyske hede. Almindelig landsbyskole (hver dag om vinteren og en halv dag om ugen om sommeren). Kom 8¹/₂ år gammel ud at tjene som vogterdreng hos fjernt beslægtet fremmed husbond i Horne ved Varde, 1867–69 ophold hos farbroderen lærer Christen Christensen i Esby på Helgenæs, fra konfirmationsalderen påny ophold i hjemmet i Påbøl. Fra 1872 16-årig hjælpelærer hos degnen i Hoven. I 1874 ophold på fynske friskoler og på Grundtvigs højskole i København. 1875–77 læreruddannelse på Gedved seminarium. Derefter forskellige degneembeder, senest som lærer og kirkesanger 1886–1901 i Stadil ved Ringkøbing, hvilket førte til det senere politikertilnavn »Christensen-Stadil«. Fra 1888 sognerådsformand i Stadil sogn, efterfulgt af indtræden i landspolitik det efterfølgende år.

Folketingsmand valgt af Venstre's Ringkøbing-kreds uafbrudt i perioden 1890–1924. Fra 1891 leder af partiet Venstre; virkede fra 1895 som formand for finansudvalget og blev i 1897 formand for Venstre-reformpartiet, der allerede i 1895 havde fået forøget styrke i Folketinget og i de nærmest følgende år energisk kæmpede mod partiet Højre og for indførelsen af parlamentarisme.

Efter systemskiftet i 1901 undervisnings- og kirkeminister og den stærke mand i det første Venstre-ministerium med juraprofessoren J. H. Deuntzer som konseilspræsident. Fra 1905 til 1908 selv konseilspræsident og tillige forsvarsminister, afbrudt af Alberti-affæren, der førte til ministeriets demission. I en rigsrettsdom 1910 frikendt for medansvar. I 1909 kort periode som forsvarsminister i ministeriet Holstein-Ledreborg, 1912–13 Folketingets formand, 1916–18 minister uden portefølje i det radikalt ledede ministerium Zahle og 1920–22 påny kirkeminister i Venstre-ministeriet Neergaard. Spillede fremtrædende rolle i forhandlingerne i Reykjavik 1918 om de dansk-islandske forhold; formand for den danske delegation i Grønlandssagen 1924. Fra 1921 og fremefter formand for Det Danske Hedeselskab.

To af Alfred Schmidts tidligste J. C. Christensen-tegninger med den senere så berømte ræv, der bliver lukket ind i forsvarsudvalget. – »Klods Hans« 1909.

Valgsprog: Aand er Magt. Dekorationer: R. 1902. D.M. 1903. K² 1904. K¹ 1905. Storkors af Dbr. 1905, i diamanter 1920.

Som sit slægtleds betydeligste politiker var »I.C.« gennem en årrække Venstre's store lederskikkelse og en fremragende centrum-politiker, især karakteriseret ved de enkle og store linier samt en urokkelig ro og evne til at skjule intentioner og personlige meninger indtil det rette øjeblik, når planerne skulle realiseres. »I.C.«s mærkesager: Indførelse af parlamentarismen (skete med systemskiftet 1901), ny forsvarslov (1909) og frem for noget andet kirke- og tildels skolelovgivningen (1903 og 1922). Se iøvrigt udførlig biografi i Dansk Biografisk Leksikon og deri angivne kilder.

Har bl.a. skrevet: Udkast til en Slægttavle for J. C. Christensen (1910). Fra min Barndom og Ungdom (1925). Har derimod ikke efterladt noget privatarkiv.

Forældre

- 2-3 **MADS CHRISTIAN CHRISTENSEN**, * 28/10 1827 i Påbøl, Hoven sogn, † 4/4 1904 i Påbøl, ~ 11/11 1855 i Hoven **KAREN JENS DATTER**, * 8/2 1833 i Påbøl, † 30/7 1879 i Påbøl.

Kirkebogen anfører Karen Jensdatter som født 8/2 1833, hjemmedøbt 22/3 1833 og med dåben publiceret i kirken 8/4 1833. I en familiebibel omtalt i »I.C.«s bøger »Udkast til en Slægttavle« (1910) og »Fra

I. C. Christensens far og mor.

min Barndom og Ungdom« (1925) omtales imidlertid, at moderen Karen Jensdatter's fødselsdag i familiebiblen var anført som 9/3 1833, og det var denne dato moderen livet igennem højtideligholdt som sin fødselsdag.

Mads Christian Christensen's gård – »I.C.«s barndomshjem – var en selvejerbondegård i Påbøl. Der var i landsbyen Påbøl i alt fire gårde, alle med grønne engdrag og ellers store hedearealer. To af gårdene lå øst for Hoven å og to vest for åen, og »I.C.«s barndomshjem var den nordligste af de to gårde vest for åen. Denne gård havde Mads Christian Christensen, der selv var født på den nordlige gård øst for åen, købt fem år efter treårskrigen 1848–50 for 1.600 gamle rigsdaler og en ret stor aftægt til svigermoderen. I 1873 solgtes Mads Christian Christensen's gård og nabogården vest for åen til et aktieselskab dannet af Hedeselskabet, hvorefter den sydligste gårds bygninger blev jævnet og begge gårdes hedearealer beplantet. Den nordligste gård – »I.C.«s barndomshjem – blev plantørgård og kendes nu som Påbøl Skovridergård. Den i 1876 påbegyndte tilplantning blev til det, der nu kaldes Påbøl Plantage. Mads Christian Christensen opførte til sin husstand en ny mindre gård øst for åen. Livet igennem opkøbte I. C. Christensen aktier i plantageselskabet, og de sidste af aktierne i plantagen blev i 1925 »givet tilbage« til »I.C.« som gave fra en kreds af venstrefolk på egnen.¹

Bedsteforældre

- 4-5 CHRISTEN PALLESEN, * i Påbøl, Hoven sogn, dbt. 24/5 1779 i Hoven, † 18/3 1831 i Påbøl, ~ 26/10 1806 i Grindsted KIRSTEN MARIE JENSDATTER, * i Grindsteddal, Grindsted sogn, dbt. 29/5 1785 i Grindsted, † 16/9 1874 i Påbøl.

Christen Pallesen var selvejerbonde i Påbøl og havde den nordligste af de to hedegårde øst for Hoven å. Efter hans død beholdt enken gården til 1838 og solgte den da til svigersønnen Christen Andersen. Gården brændte i 1857, ved hvilken lejlighed også familiepapirerne blev flammernes bytte.

- 6-7 JENS CHRISTIAN HANS CHRISTOFFERSEN, * i Påbøl, Hoven sogn, dbt. 6/8 1797 i Hoven, † 27/9 1852 i Påbøl, ~ 1° 30/10 1824 i Kvong Kirsten Marie Clemensdatter, * i Kvong 1805, datter af gårdmand Clemen Jensen i Kvong og hustru Abelone Nielsdatter, † 28/4 1827 i Påbøl, ~ 2° 2/5 1828 i Hoven ANE MARIE HANSDATTER, * 5/4 1805 i Borris sogn, † 2/8 1877 i Påbøl.

Jens Christian Hans Christoffersen var selvejerbonde i Påbøl og havde den nordligste af de to hedegårde vest for Hoven å, som han fik overdraget fra faderen (ane nr. 12) i 1825. Gården havde da hartkorn 3-0-3-1½ og blev vederlagt med 200 rigsbankdaler. Efter at Hans Christian Hans Christoffersen var bukket under for en ondartet tyfus, solgte enken gården til »I.C.«s fader, den fra frivillig deltagelse i treårskrigen hjemvendte Mads Christian Christensen (ane nr. 2).²

Oldeforældre

- 8-9 PALLE NIELSEN, * i Påbøl, Hoven sogn, dbt. 29/9 1740 i Hoven, † 21/1 1817 i Påbøl, ~ 26/6 1774 i Hoven METTE CHRISTENS-DATTER, * på Annexgaard i Hoven sogn, dbt. 27/3 1746 i Hoven, † 9/3 1825 i Påbøl.

Palle Nielsen var selvejerbonde i Påbøl og havde den nordligste af de to hedegårde øst for Hoven å, i 1808 overdraget til sønnen Christen Pallesen (ane nr. 4).

- 10-11 JENS ANDERSEN VIDEBÆK, * 16/2 1734 i Videbæk, Vorgod sogn, † 20/12 1875 i Grindsteddal i Grindsted sogn, ~ 26/6 1768 i Grindsted KIRSTEN NIELSDATTER, * på »Midtergaarden« i Grindsteddal, Grindsted sogn, dbt. 8/5 1742 (14/5 1742) i Grindsted, † 16/12 1785 i Grindsteddal, begr. 30/12 1785 (død fire dage før og begravet samme dag som ægtemanden) i Grindsted sogn.³

Jens Andersen Videbæk var i sine unge år handelsmand, men overtog ved sit giftermål hustruens fødegård i Grindsteddal. Af skiftet efter begge ægtefæller i januar 1786 kan det ses, at Jens Andersen må have

været en endog særdeles holden selvejerbonde. Boet rummede foruden gården, der blev vurderet til 500 rigsdaler, både meget inventar, indbo og besætning samt en del værdipapirer, ialt aktiver for over 4000 rigsdaler, og efter fradrag for gæld m.v. en nettobeholdning på 2.184 rigsdaler 14 skilling. Foruden en del sølvgenstande med årstal og/eller initialer og adskillige bøger rummede boet også en lovbog, hvori Hans Christoffer i Dyvelsrække (se under ane nr. 50) havde halvpert.

- 12–13 HANS CHRISTOFFER PEDERSEN, * i Påbøl, Hoven sogn, dbt. 7/2 1762 i Hoven, † 21/6 1830 i Påbøl, ~ 1° 20/1 1793 i Hoven Anna Christine Jensdatter, * 1771, datter af Jens Knudsen fra Hoven mølle, † 1794 efter sin første barsel, begr. 24/4 1794 i Hoven, ~ 2° 22/11 1795 i Ådum KAREN CHRISTENSDATTER, * o. 1761, † 1/11 1831 i Påbøl.⁴

Hans Christoffer Pedersen var selvejerbonde i Påbøl. Gården, som han fik skøde på 3/2 1788 fra faderen for 283 rigsdaler 2 mark, blev senere overdraget til sønnen Jens Christian Hans Christoffersen, og den blev efterhånden en slægtsgård, idet det var på denne gård »I.C.« fødtes i 1856 som oldebarn af Hans Christoffer Pedersen.⁵

- 14–15 HANS MADSEN SØNDERBY, * i Sønderby, (Sønder) Borris sogn, dbt. 20/3 1771 i Borris, † 3/1 1857 i Ørbæk, begr. i Hoven sogn, ~ 5/5 1805 i Borris JOHANNE NIELSDATTER, * på Pilegaard i Breining sogn, dbt. 4/6 1780 i Breining, † 27/11 1866 i Ørbæk.

Hans Madsen Sønderby var selvejerbonde i Ørbæk.

Tip-oldeforældre

- 16–17 NIELS PALLESEN, * o. 1712, † i Påbøl, begr. 22/7 1787 i Hoven sogn, ~ KAREN (?) NIELS PALLESENS, * o. 1706, † i Påbøl, begr. 13/3 1779 i Hoven sogn.⁶

Niels Pallesen var fæste- eller selvejerbonde i Påbøl og sad formentlig på den hedegård, som sønnen Palle Nielsen (ane nr. 8) og sønnesønnen Christen Pallesen (ane nr. 4) siden fik.

- 18–19 CHRISTEN CHRISTENSEN, * o. 1708, † på Annexgaard i Hoven, begr. 7/7 1773 i Hoven sogn, ~ METTE PEDERSDATTER, * o. 1719, begr. 19/9 1783 i Hoven sogn.⁷

Christen Christensen var formentlig fæster af sin fødegård Annexgaard i Hoven, der i 1854 blev overdraget til selveje fra præsteembedet i Sønder Omme og Hoven sogne til en sønnesøn ligeledes ved navn Christen Christensen.

- 20–21 ANDERS MADSEN VIDEBÆK, * 25/2 1680, † 11/12 1741 i Videbæk, Vorgod sogn, ~ 6/6 1717 i Vorgod DORTE THOMASDATTER VAD, der overlevede sin mand.⁸

Anders Madsen Videbæk var fæstebonde i Videbæk under Brejninggaard gods, hvor der skiftedes efter ham den 30/3 1742.⁹

- 22–23 NIELS MADSEN DAL, * på »Midtergaarden« i Grindsteddal, dbt. 2/2 1699 i Grindsted sogn, † i Grindsteddal, begr. 14/12 1783 i Grindsted sogn, ~ 12/8 1725 i Sønder Omme ELSE EBBESDATTER, * 1703 i Omvraa, dbt. 18/3 1703 i Sønder Omme sogn, † i Grindsteddal, begr. 27/5 1776 i Grindsted sogn.

Niels Madsen Dal var en ret velstående selvejerbonde med flere ejendomme. Han fik derudover bl.a. 28/12 1732 af faderen (ane nr. 44) og dennes anden hustru den adeligt fødte Christine Norby skøde på den vestre halvpart af gården Silkeborg i Grene sogn, som broderen Jens Madsen da beboede, og den 23/2 1733 fik han fra faderen tilskødet halvdelen af en gård i Jerrig i Grindsted sogn. En overgang var han derudover ejer af en halvgård i Eg, også i Grindsted sogn. Selv boede han dog livet igennem på sin fødegård »Midtergaarden« i Dal by, der også kaldes Grindsteddal.¹⁰

- 24–25 PEDER JENSEN, * i Påbøl, Hoven sogn, dbt. 26/5 1726 i Hoven, † 1794 i Påbøl, begr. 16/3 i Hoven, ~ 3/11 1756 i Grindsted VALBORG ELISABET BERNTSDATTER, * i Nollundkloster, Grindsted sogn, dbt. 3/2 1726 i Grindsted, † i Påbøl, begr. 18/7 1790 i Hoven sogn.¹¹

Peder Jensen var selvejerbonde i Påbøl. Hans gård, som han selv havde erhvervet fra kancelliråd Peder Saxessen, blev 3/2 1788 overdraget til sønnen Hans Christoffer Pedersen (ane nr. 12, skødet først tinglyst 14/9 1825). Gården blev senere I. C. Christensen's fødegård.⁵

- 26–27 Ikke fundet.

- 28–29 MADS SØRENSEN SØNDERBY, * i Hoven mølle, Hoven sogn, dbt. 18/8 1737 i Hoven, † 3/3 1857 i Sønderby, (Sønder) Borris sogn, ~ 1° før 1765 i Hoven METTE THOMASDATTER, * i Barslund, Hoven sogn, dbt. 27/6 1737 i Hoven, † i Sønderby, begr. 3/1 1773 i (Sønder) Borris sogn, ~ 2° 6/4 1774 i (Sønder) Borris Ane Marie Laugesdatter, * i Sønderby, (Sønder) Borris sogn, datter af Lauge Sønderby i Borris sogn og hustru N. N. Bertelsdatter, dbt. 3/3 1754 i (Sønder) Borris, † i Sønderby, begr. 11/11 1794 i (Sønder) Borris sogn.¹²

Mads Sørensen Sønderby og Mette Thomasdatter boede i 1765 hos faderen Søren Nielsen i Hoven mølle, men fra 1766 var Mads Sørensen selvejerbonde i Sønderby i Borris sogn.¹³

- 30–31 NIELS NIELSEN PILGAARD, * o. 1724–32, † 1/3 1822 i Pilegaard i Breining sogn, ~ ANE MARIE PEDERSDATTER, * o. 1729, † i Pilegaard, begr. 18/8 1785 i Breining.¹⁴

Niels Nielsen Pilgaard var fæstebonde i Breining, hvor han i 1771 sammen med Frederik Jensen havde gården Pilegaard (hartkorn 4–7–1–1) i fæste under Brejninggaard gods.¹⁵

Tip²-oldeforældre

32–33 Ikke fundet.

34–35 Ikke fundet.

36–37 Ikke fundet.

38–39 Ikke fundet.

40–41 MADS ANDERSEN VIDEBÆK, * o. 1648–49 formentlig i Videbæk, Vorgod sogn, † i Videbæk, begr. 15/6 1714 i Vorgod sogn, ~ IDE CHRISTENSDATTER, * i juli 1655, † i Videbæk 18/10 1719.¹⁶

Mads Andersen Videbæk var gårdfæster og handelsmand i Videbæk, Vorgod sogn. Hans fæstegård, der ejedes af oberst Laurids Munk til Brejninggaard, stod i matriklen 1688 opført til hartkorn 5 tdr. 1 skp. 3 fjdk. 1 alb., og fæstet gik senere over til sønnen Anders (ane nr. 20).

42–43 THOMAS PEDERSEN, * o. 1644, † 13/5 1728 i Vadgaard, Vorgod sogn, ~ ANNE JENSDATTER, * o. 1652, † i Vadgaard, begr. 25/4 1728 i Vorgod.¹⁷

Thomas Pedersen var gårdmand i Vadgaard, Vorgod sogn.

44–45 MADS JENSEN DAL, * i februar 1662 formentlig på gården Lille Almstok i Vorbasse sogn, søn af fæstebonden og senere selvejerbonden i henholdsvis Almstok og senere Grindsteddal Jens Olufsen (o. 1620–o. 1683) og hustru Else Marie Madsdatter (o. 1635– levede endnu 1720), † i Modvig, begr. 7/5 1733 i Grindsted, ~ 1° KIRSTEN BERTELS-DATTER, * i april 1665 formentlig i et af de fire sogne i Slaugs herred (Grene, Grindsted, Hejnsvig og Vorbasse), datter af herredsfoged i Slaugs herred (1687–1696) Bertel Jensen Krag, † på »Midtergaarden« i Dal by, også kaldet Grindsteddal, begr. 28/8 1704 i Grindsted, ~ 2° før 4/4 1722 med den også under ane nr. 50 nævnte adeligt fødte Christine Norby, * o. 1667 på herregården Lunderup ved Varde, beliggende i Varde Sct. Jacobi sogn, datter af Christen Norby af uradelsslægten Norby af Skovgaarde (* formentlig o. 1630, levede endnu 11/10 1666 men var død 17/6 1667) og hustru Helle Mormand af uradelsslægten Mormand (* formentlig o. 1640, levede endnu på gården Silkeborg i 1717), levede endnu 17/5 1740; Christine Norby var i sit ægteskab med Mads Jensen Dal lige som denne ~ 2°, og forud herfor var hun ~ 1° med Seigneur Hans Mortensen (forældrene endnu ikke fundet), der levede endnu i 1717 men var død før 4/4 1722.^{18,30}

Mads Jensen Dal var selvejerbonde og havde i tidens løb flere forskellige besiddelser i Grindsted sogn, hvoriblandt »Midtergaarden« i Dal by eller Grindsteddal, Østergaard i Jerrig og et halvt bol i Hinum, samt dertil senest gården Silkeborg i Grene sogn, som han fik med sin anden hustru den adeligt fødte Christine Norby.

Kort tid efter giftmålet med Mads Jensen Dal solgte Christine

Norby 4/4 1722 den østre halvpart af gården Silkeborg, hvilken gård tidligere i sin helhed have været ejet af Christine Norby's moder den adeligt fødte Helle Mormand. Senere ejedes gården Silkeborg af Christine Norby selv, hvis afdøde mand Seigneur Hans Mortensen havde måttet pantsætte gården, hvilket førte til, at den østre halvpart måtte sælges til Hans Poulsen for 1000 rigsdaler i rede penge.¹⁹

På sine ældre dage afhændede Mads Jensen Dal sine gårdbesiddelser til de tre børn, alle i ægteskabet med Kirsten Bertelsdatter. Salgene skete i to omgange, dels i december 1732, dels i februar-marts 1733. Den beholdne vestre halvpart af gården Silkeborg i Grene sogn gik over til sønnen Jens Madsen Silkeborg, og »Midtergaarden« i Grindsteddal i Grindsted sogn blev delt i to halvparter, hvoraf den vestre halvpart gik over til sønnen Niels Madsen Dal (se ane nr. 22), mens den østre halvpart gik over til svigersønnen Niels Nielsen Dal. Østergaard i Jerrig by gik over til lige sameje mellem Jens Madsen Silkeborg og Niels Madsen Dal, og det halve bol i Hinum gik over til svigersønnen Niels Nielsen Dal.²⁰

Ved overdragelsen til børnene boede Mads Jensen Dal og Christine Norby i Modvig, hvor Mads Jensen døde kun to måneder senere. Siden træffes Christine Norby påny på gården Silkeborg, formentlig hos Jens Madsen Silkeborg, og herfra skødede hun 21/5 1740 en gård beliggende i Eg by i Grindsted sogn til Jens Madsen Silkeborg samt degnen Søren Rasmussen til Hodde og Tistrup menigheder.²¹

- 46-47 **EBBE PEDERSEN**, * o. 1670, søn af Peder Ebbesen i Hovborg, Lindknud sogn (begr. 5/12 1715 i Lindknud) og hustru Anne Christensdatter (begr. 10/10 1706 i Lindknud), indtil 1750 boende i Omvraa, Sønder Omme sogn, ~ 28/5 1702 i Sønder Omme **MARGRETE LARSDATTER**, * o. 1667 formentlig i Sønder Omme sogn, † i Omvraa, begr. 9/1 1750 i Sønder Omme; Margrete Larsdatter var ~ 1° 4/9 1692 i Sønder Omme med Peder Olufsen, † i Omvraa, begr. 30/12 1701 i Sønder omme.²²

Ebbe Pedersen var selvejerbonde i Omvraa, Sønder Omme sogn, hvor han i 1750 skødede en tolvtepart af sin gård til sønnen Peder, der allerede forud herfor havde drevet en del af gården.

- 48-49 Ikke fundet.²³

- 50-51 **BERNT FRIDERICH HANSEN** »DEN ÆLDRE«²⁵, *i marts 1701 muligvis²⁹ på gården Silkeborg i Grene sogn, muligvis²⁹ søn af selvejerbonden Hans Mortensen (var død 4/4 1722) og hustru den adeligt fødte Christine Norby af adelslægten Norby af Skovgaarde (* o. 1667, levede endnu 21/5 1740), † i Nollundkloster, begr. 8/7 1736 i Grindsted, ~ antagelig o. 1725 med **ANNE MORTENSDATTER**, formentlig dbt. 20/8 1702 i Grindsted som datter af bonden Morten Bertelsen i Sønder-

by/Morsbøl i Grindsted sogn (begr. 25/3 1713 i Grindsted) og hustru Karen Jensdatter Kloster (begr. 2/6 1737 i Grindsted), begr. 14/10 1773 i Grindsted; Anne Mortensdatter blev ~ 2° i Grindsted (trol. 18/12 1737) med selvejerbonden Hans Christoffer Jensen i Nollundkloster og Dyvelsrække, Grindsted sogn, * o. 1715 på gården Silkeborg i Grene sogn, søn af Jens Madsen Dal (begr. 25/6 1755 i Grene) og hustru Johanne Marie Hansdatter (begr. 29/6 1755 i Grene) og brodersøn til ovennævnte Niels Madsen Dal (ane nr. 22), † 27/10 1798 i Dyvelsrække, begr. i Grindsted; Hans Christoffer Jensen blev ~ 2° i Grindsted med Lene Margrete Jensdatter, * i Klink, datter af Jens Lyngs i Klink, dbt. 7/12 1755 i Hejnsvig, † 26/8 1840 i Dyvelsrække, Grindsted sogn.^{24,30}

Bernt Friedrich Hansen »den ældre« var selvejerbonde i Nollundkloster og Dyvelsrække i Grindsted sogn. Anne Mortensdatter's anden ægtemand Hans Christoffer Jensen var den første ægtemand Bernt Friderich Hansen's søstersøn, der lige som muligvis Bernt Friderich Hansen selv var født på den sidste Norby slægtsgård, gården Silkeborg i Grene sogn. Hans Christoffer efterfulgte Bernt Friderich som selvejerbonde på Nollundkloster.²⁵

52–53 Ikke fundet.

54–55 Ikke fundet.

56–57 SØREN NIELSEN, *o. 1703, søn af fæsteren Niels Sørensen Møller af Hoven mølle, Hoven sogn (fik søn dbt. 1715 i Hoven), † i Hoven mølle, begr. 8/4 1764 i Hoven, ~ 1° SIDSEL MADSDATTER (?), * i Påbøl, Hoven sogn, formentlig datter af Mads Christensen i Påbøl (begr. 19/4 1739 i Hoven) og hustru Anna Hansdatter (begr. 13/12 1735 i Hoven), dbt. 12/2 1708 i Hoven, † i Hoven mølle, begr. 3/11 1743 i Hoven, ~ 2° Anne Olufsdatter, * i Påbøl, Hoven sogn, datter af Oluf Nielsen i Påbøl (begr. 18/4 1748 i Hoven) og hustru Bodil Pedersdatter opr. fra Grimlund i Hoven sogn (begr. 12/5 1726 i Hoven), dbt. 3/8 1721 i Hoven, † i Påbøl, begr. 21/8 1781 i Hoven.²⁶

Søren Nielsen var 30/3 1710 fæster af Hoven mølle under ejeren Bertram Christiansen Storch. Den 21/6 1759 fik Søren Nielsen selv på auktion skøde på møllen, der 26/4 1766 videresolgtes af enken Anne Olufsdatter til Henning Ulrik Nees. Møllens hartkorn var da 9 tdr. 1 skp. 1 fjdk. 1 alb., og salgssummen var 878 rigsdaler.²⁷

58–59 THOMAS CHRISTENSEN, * i Barslund, Hoven sogn, formentlig søn af Christen Pedersen Barslund (begr. 8/1 1713 i Hoven), dbt. 17/10 1694 i Hoven, † i Barslund, begr. 9/10 1774 i Hoven, ~ ANNA HANSDATTER, *o. 1705–06, † i Barslund, begr. 1/1 1793 i Hoven.²⁸

Christen Pedersen ses i matriklen 1688 opført sammen med Jørgen Pedersen som fæstere af gården Barslund i Hoven sogn.

60–61 Ikke fundet.

62–63 Ikke fundet.

Under hensyn til, at I. C. Christensen selv i 1910, 54 år gammel, har udgivet en lille bogtrykt slægtstavle, der i øvrigt er udbygget i hans selvbiografi af 1925, kan det være af interesse at se på, i hvilket omfang der er overensstemmelse mellem det af »I.C.« selv fremfundne og det nu i mere detaljeret form fremlagte.

En sammenholdelse viser, at den lige linie på fædrene side hos »I.C.« er korrekt, mens der i den lige linie på mødrene side fejlagtigt er anført en Kirsten Pedersen af Påbøl som ane nr. 13 og en usikker ane Jens Pedersen som ane nr. 48.

Når det er anført som en mulighed, at ane nr. 50, Bernt Friderich Hansen »den ældre«, eventuelt kan være søn af selvejerbonden Hans Mortensen og den adeligt fødte Christine Norby, er der tale om en hypotese, som vil blive undersøgt nærmere i en kommende artikel i tidsskriftet, der i givet fald vil behandle de nærmeste forfædre såvel som efterkommere netop til den nævnte Christine Norby, der levede mellem ca. 1667 og 1740.²⁹

Det er tænkeligt, at »I.C.« også i en anden anelinie nedstammer fra de sidste efterkommere af en af de gamle uradelsslægter. Hermed tænkes der på »I.C.«s ane nr. 41, Ide Christensdatter, der kan tænkes at nedstamme fra adelsslægten Munk (med vinranken). Tanken herom er opstået som følge af, at navnet »Ide« som regel kun brugtes af adelen og ikke af bondestanden, og adelsslægten Munk florerede netop på den nævnte egn og med navne som Christen og Ide og besad endog den gård, af hvilken Ide's husbond var gårdfæster. Den her nævnte hypotese er dog ikke undersøgt nærmere.²⁹

Da »I.C.«s aner nu indgår i en »serie«, i hvilken også andre politikeres 32 aner er omtalt, kan det være på sin plads at nævne, at afdøde statsminister Knud Kristensen, der var født på samme egn som I. C. Christensen, nemlig i Hover sogn, havde enkelte aner fælles med »I.C.«, idet »I.C.«s anepar 10–11 (Jens Andersen Videbæk ~ Kirsten Nielsdatter) var tipoldeforældrepar til Knud Kristensen, via datteren Dorte Jensdatter ~ Ole Pedersen Kirkegaard, dissers søn Christen Olesen ~ Marie Cathrine Christensdatter og dissers søn igen Ole Christensen ~ Kirstine Knudsen, der var Knud Kristensen's forældre.

Både I. C. Christensen og Knud Kristensen nedstammer således (i øvrigt lige som forfatteren af nærværende anetavle) fra den Mads Jensen Dal, der levede i Grindsted sogn fra o. 1662 til 1733 og senest var gift med den adeligt fødte Christine Norby.³⁰

I den i 1946 udgivne »Bogen om J.C. skrevet af hans Venner« fremhæves på første side fire personer som særligt betydningsfulde danske politikere gennem årene siden grundlovens vedtagelse i 1849. De fire er: Monrad, Estrup, I. C. Christensen og Stauning, repræsenterende henholdsvis Nationalliberalismen,

Højre, Venstre og Socialdemokratiet. Da nu både Monrad og »I.C.« har fået deres aner belyst, skal denne anetavle ikke afsluttes uden et ønske om, at også politikere som Estrup og Stauning må blive gjort til proband for en anetavle til offentliggørelse i tidsskriftet.

Samtidig skal en særlig tak rettes til registrator Georg Christensen ved Landsarkivet i Viborg, uden hvis omfattende medvirken ved arkivgennemgangen denne anetavle ikke ville være blevet tilvejebragt.³¹

Anvendt litteratur:

- J. C. Christensen: Udkast til en Slægttavle, København 1910.
- J. C. Christensen: Fra min Barndom og Ungdom, Aarhus 1925, side 9–14.
- Niels A. Olesen (fader til forfatteren af nærværende anetavle): J. C. Christensen og hans Virke, artikel på 12 sider i Galtrup Højskoles Elevskrift 1938 (særtryk i hovedbibliotekerne).
- Knud Rée (red.): Bogen om I. C. Christensen, København 1941, side 13–24.
- L. Moltesen (red.): Bogen om J. C. skrevet af hans Venner, København 1946.

Noter

1. Bølling-Nørre herreders skøde- og panteprotokol 1856–57 fol. 283.
2. Nørre herreds skøde- og panteprotokol 1823–30 fol. 90.
3. Koldinghus amts skifteprotokol 1780–89 C fol. 1017.
4. Lundenæs-Bøvling amters skifteprotokol 1787–1801 fol. 300. Karen Christensdatter anføres ved sin vielse at være fra Gundesbøl i Ådum sogn, men ses ikke døbt der og ses heller ikke der i FT 1787.
5. Nørre herreds skøde- og panteprotokol 1823–30 fol. 89.
6. Niels Pallesen ses ikke døbt i Hoven sogn. Hustruen, der ifølge »I.C.«s egen slægtstavle muligvis hed Karen, er ikke fundet, og vielser mangler i kirkebogen for Hoven sogn 1723–65.
7. Mette Pedersdatter ses ikke døbt i Hoven sogn, men Christen Christensen kan være født i 1708 og døbt 13/5 1708 som søn af en Christen Christensen i Barslund i Hoven sogn. Vielser mangler i kirkebogen for Hoven sogn 1723–65.
8. Begravelser mangler i kirkebogen for Vor-god sogn 1750–63, og kirkebøgerne for Vorgod sogn begynder først 1709.
9. Brejninggaards skifteprotokol 1719–1815 fol. 35.
10. Viborg landstings skøde- og panteprotokol nr. 40 1731–37 fol. 232 a og fol. 233 a (nr. e 34 og 36).
11. Se note 23.
12. Lundenæs-Bøvling amters skifteprotokol 1760–74 fol. 470.
13. Bølling herreds skøde- og panteprotokol 1782–1803 fol. 657 b.
14. Kirkebøgerne for Brejning sogn begynder først 1745.
15. Jordebog 1771 tinglyst i Viborg landsting sammen med skøde vedrørende salg af Brejninggaard i 1771.
16. Kirkebøgerne for Vorgod sogn begynder først 1709.
17. Som note 16.
18. Kirkebøgerne for Grindsted sogn begynder først 1693.
19. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 21/5 1720–11/8 1724 fol. 285 b.
20. Viborg landstings skøde- og panteprotokol nr. 40 1731–37 fol. 232 a–b og 233 a (nr. e 33–37 incl.).

21. Viborg landstings skøde- og panteprotokol nr. 41 1737–45 fol. 329 a–b.
22. Ebbe Pedersen er ikke fundet begravet i Sønder Omme sogn, og kirkebøgerne for Lindknud og Sønder Omme sogne begynder først henholdsvis 1698 og 1685.
23. I. C. Christensen anfører selv – med kilde enten i en gammel familiebibel eller i kirkebøgerne, at Peder Jensen skulle være søn af en Jens Pedersen, der igen skulle være søn af en Peder Nielsen ~ Karen Thomasdatter. Der findes i Påbøl både en Jens Pedersen og en Jens Christensen, der henholdsvis 3/9 1724 og 26/5 1726 får døbt en søn ved navn Peder. Et hos »I.C.« beroende nedarvet sølvbæger med påskriften »P. N. S. Paabøl K.T.D. 1707« har af I. C. Christensen været udlagt som »Peder Nielsen Påbøl Karen Thomasdatter«, men en i Påbøl vitterlig værende kone Karen Thomasdatter (begr. 5/4 1739, 70 år gl.) var gift med en Oluf Nielsen, og en Kirsten Thomasdatter var gudmoder ved en barnedåb 13/8 1699 af et barn af Oluf Nielsen og Karen Thomasdatter og var således formentlig søster til Karen Thomasdatter. Det har ikke kunnet påvises, om Kirsten Thomasdatter havde en ægtefælle ved navn Peder Nielsen, der kan have været fader til den indledningsvis nævnte Jens Pedersen.
24. Kirkebøgerne for Grindsted sogn begynder 1693, men har lakuner 1693–1712 og mangler helt trolovelser og vielser 1714–24. Kirkebøgerne for Grene sogn begynder først 1755. Anne Mortensdatter blev ved trolovelsen i 1737 betegnet »Anna Mortensdatter af Closter«. Anst-Slavs herreders skifteprotokol 1798–1803 fol. 28.
25. En i kilderne også optrædende Berent Friderich Hansen »den yngre« er den første-fødte søn af Hans Christoffer Jensen og Anne Mortensdatter, opkaldt efter Anne Mortensdatter's bortgangne første ægtemand.
26. Søren Nielsen ses ikke døbt i Hoven sogn, og vielser mangler i kirkebogen for Hoven sogn 1723–65. Lundenæs-Bøvling amters skifteprotokol 1760–74 fol. 149.
27. Viborg landstings skøde- og panteprotokol 1706–11 fol. 454 samt afskrift af Nørre Horne herreds gamle skøde- og panteprotokol (skøde lyst 6/8 1766 og indført fol. 97).
28. Anna Hansdatter ses ikke døbt i Hoven sogn, og vielser mangler i kirkebogen for Hoven sogn 1723–65.
29. De her nævnte hypoteser er fremsat af redaktør Henning Jensen, hvem jeg er taknemmelig for adskillige oplysninger benyttet ved opstillingen af nærværende anetavle.
30. Om Christine Norby's nedstamning fra et antal gamle danske uradelsslægter henvises til forfatterens tidligere artikel i PT 1977, s. 227–241, jfr. især s. 235.
31. Registratør Georg Christensen har selv mødt I. C. Christensen og skriver i et brev af 1/10 1981 herom til forfatteren af denne anetavle: »Som formand for Det Danske Hedeselskab kom I. C. Christensen ret jævnlig til Hedeselskabet's hovedkontor i Viborg, hvor jeg som ganske ung var ansat. Han mødte altid i god tid om morgenen, hvilket jeg også gjorde, hvis der skulle være bestyrelsesmøde, og så kom han ind på det kontor, hvor jeg sad, spadserede op og ned ad gulvet, rygende på sin lange pipe. Han holdt hele små foredrag for mig om, hvordan man som ung skulle dygtiggøre sig og hvordan man i det hele taget skulle opføre sig i tilværelsen. Han var en autoritet.«

Tilføjelser til Agnes Henningsens anetavle

Persh. T. 1981, s. 145–152.

Revisor Tage Sølvbjerg har foranlediget, at jeg har taget spørgsmålet om nr. 17, Anna Kirstine Larsdatters forældre op til fornyet undersøgelse. Prokurist Hans F. Randbøll har påpeget, at hans døtres anetavle (Hans F. Randbøll: Ahnetavle for Ellen og Ida Randbøll, Kbh. 1956) indeholder oplysninger om nr. 8–9, Peder Andersen og Maren Jensdatter Lundsgaard ud over de af mig anførte og oplysninger om hendes forældre og bedsteforældre, personer, som jeg ikke har kendt. Og fru Gurli Henriksen har oplyst mig om nr. 50, Jacob Hansen Engels afstamning.

Efter foretagne arkivundersøgelser kan følgende fremlægges:

- 8–9 Tilføjelse: PEDER ANDERSEN og MAREN JENSDATTER LUNDSGAARD blev ~ 13.6.1807 i Kværndrup. Hun var dbt. 31.5.1778 sst.
- 17 Tilføjelse: ANNA KIRSTINE LARSDATTER blev konfirmeret 29.4.1764 i Rønninge. Hun betegnedes da som Niels Hansens stiftatter.
- 18–19 JENS HANSEN LUNDSGAARD, † 14.12.1829 i Kværndrup, 79 år gl., ~ 9.2.1776 i Stenstrup m. KAREN RASMUSDATTER, dbt. 19.12.1756 sst., † 12.4.1815 i Kværndrup.
Selvejergårdmand i Trunderup, Kværndrup sogn.
- 34–35 Første sætning erstattes af: LARS JENSEN i Rønninge, begr. 5.12.1758 sst., 46 år 5 mdr. gl., ~ ANNA JENSDATTER, † 23.12.1792 sst., 84 år gl., ~ 2° trolovet 3.1., ~ 6.2.1759 sst. m. Niels Hansen.¹
- 36–37 HANS RASMUSSEN LUNDSGAARD, begr. 19.6.1783 i Kværndrup, 81 år gl.,² ~ 1° m. N.N., ~ 2° 29.10.1740 i Øster Hæsing³ m. MAREN JENSDATTER, begr. 25.9.1773 i Kværndrup, 54 år gl.⁴
Selvejergårdmand i Trunderup, Kværndrup sogn.
- 38–39 RASMUS IBSEN HØJ, begr. 19.10.1772 i Stenstrup,⁵ ~ 1° 11.11.1748 sst. m. ANNE IBSDATTER, begr. 14.7.1761 sst.,⁶ ~ 2° 5.8.1763 i Lunde, Sunds herred m. Maren Hansdatter (d. af fæster af Langkildegaard i Lunde sogn Hans Rasmussen, † 1778),⁷ som overlevede ham.
Selvejergårdmand i Rødme, Stenstrup sogn.
- 50 Tilføjelse: JACOB HANSEN ENGEL var søn af degn i Sandby ved Ringsted Hans Engel, som var broder til sogneprest i Øsby ved Haderslev Christian Engel.⁸

Jeg takker for de modtagne henvendelser. Det har glædet mig på denne måde at have fået mangler ved anetavlen afhjulpet.

Gregers Hansen

Noter

1. Det kan måske forbavse, at hun blev trolovet kun 4 uger efter hendes mands begravelse. Noget sådant var imidlertid ikke ualmindeligt. Fra Rønninge kan fra samme tid anføres et tilfælde, hvor der kun forløb godt 14 dage. Også her drejer det sig om en Lars Jensen: Lars Jensens kone Karen Nielsdatter af Lavindsgaard begr. 14.4.1758, 31 år gl. – Lars Jensen, enkemand af Lavindsgaard og Dorte Thomasdatter, som tjente på Søegaard, trolovet 30.4, gift 21.6.1758.
2. Skifte i Nyborg-Tranekær amts skifteprot. 1782–93, fol. 17.
3. Kbg. siger blot: »29.10.1740 havde Hans Rasmussen og Maren Jensdatter bryllup«. At dette er anetavlens personer støtter jeg på, at Maren Jensdatter iflg. skiftet efter hende havde en broder, der var gårdmand i Aabylund (i Øster Hæsing sogn) under Arreskov gods og at hendes ældste barn i skiftet anføres at være 34 år gl. (Aldersangivelserne var jo ofte lidt unøjagtige). Maren Jensdatters broder, Rasmus Jensen var g.m. en datter af Hans Rasmussen Lundsgaards første ægteskab og var således både svigersøn af og svoger til denne.
4. Skifte i Nyborg-Tranekær amts skifteprot. 1769–74, pag. 387.
5. Skifte sst. pag. 395.
6. Skifte sst. 1761–70, fol. 156. – I skiftet kaldes hun Anna Jensdatter, men dette er formentlig en fejl. Hendes brødre hedder i skiftet Ibsen og hun benævnes ved vielsen Anne Ibsdatter.
7. J. V. Langkilde: Stamtavle over familien Langkilde, Faxe 1947, s. 14.
8. Vordingborg rytterdistrikt birk, justitsprot. 1761–65, fol. 448.

Om historikeren, uroplevelsen og historien eller om, hvad en 5-krone kan betyde for skabelsen af en historisk biografi

Af Leo Tandrup

Historiografien er i stærk vækst i Danmark. Men der er to giganter, som man endnu ikke rigtigt har taget hul på. Det er Grundtvig og Georg Brandes. Grundtvig skrev til og for det brede folk. Derfor må man gøre det samme, hvis man skriver om Grundtvig. Ellers vil det næsten være et forræderi mod ham. Brandes henvendte sig til det velbærgede borgerskab, til de intellektuelle mellemlag, sådan som det er sket i den Ravn-bog om hans elev Kristian Erslev, hvis grundlag her skal drøftes. En bog om Brandes behøver derfor ikke at blive så folkelig og vil også være svær at gøre det.

Men er det ikke just de virkelig folkelige bøger, som den professionelle historiker bør satse på, bøger, som folket kan lære sig selv at kende i, så den historieløse tilstand kan overvindes? Kan denne historiker tillade sig at nøjes med at skrive for historiefremidlerne, for lærerne og journalisterne? Risikerer han så ikke, at tankegangene vulgariseres og forfladiges?

Nutidens historikere og Brandes' idéverden

Givet er det, at Brandes' idéverden er de fleste historikere langt bedre bekendt end Grundtvigs. For det er den, eller i det mindste en del af den, som har gennemsyret den radikale humanistiske videnskabstradition. Og den er vel så godt som alle historikere i dette land repræsentanter for, hvad enten de synes, de tilhører den marxistiske venstrefløj, den søgende og forvirrede midterfløj eller den mere grundfæstede højrefløj.

Højrefløjen har bevaret hengivenheden for det brandesianske objektive videnskabsideal, som Brandes selv hurtigt skippede. Venstrefløjen, især blandt litteraterne, har fået øje for det værdifulde i den mentale frigørelsesproces for mennesket, som var og forblev det altafgørende for Brandes livet igennem. Medlemmerne af midterfløjen står vist mere famlende overfor Brandes. De er skeptiske overfor den unge Brandes' og dermed også for den unge Erslevs videnskabsideal. Og de er nervøse for at drage sig selv og dermed deres egne livsværdier afgørende ind i deres forskning. Den fundamentale dialektik mellem forskeren og hans emne, mellem nutiden og fortiden, vil højrefløjen ikke vide af, midterfløjen er nervøs for den, mens venstrefløjen ikke rigtig er kommet i gang med den.

De historiestuderendes nødråb og fortrængningen af livsoplevelserne

Det er en del af baggrunden for den kronik om *Historiens nytte*, som nogle historiestuderende fra Odense skrev i Information den 17. april 1980, og som den professionelle historiker er nødt til at tage dybt alvorligt. Den er et nødråb. Derfor bør man ikke hænge sig i de åbenbare urimeligheder, der var i den, ikke bruge dem som sin sovepude.

Trommers disputats om jernbanesabotagen karakteriseres således i kronikken som ubrugelig, og studenterne leder forgæves efter svar på, hvorfor han og andre disputatsskribere anser deres emner for interessante og spændende. Ganske vist turde det være klart, at når Trommer og andre historikere beskæftiger sig med besættelsestiden, hænger det sammen med, at de er blevet berørt personligt af denne tid, som børn eller som unge. Men spørgsmålet er, om dette kommer nok eller overhovedet frem i deres skildringer. Eller sagt mere generelt: spørgsmålet er, om historikerne lader de fundamentale livsoplevelser af social og privat art, som alle har haft, præge deres skildringer,

uanset om de nu skriver om Christian den II's eller den IV's politik, om jernbanesabotagen eller om Erslev.

Dette er udtrykt lidt abstrakt, og det gør historikeren tit, især hvis han er opdraget på nutidens venstrefløj. Det er imidlertid også godt nok, hvis det abstrakte konkretiseres og efterleves, hvilket ikke altid sker hos folk på den fløj. Klaus Rifbjergs skildring af den venstreintellektuelle i TV-serien *Vores år* fra foråret 1980 er knap nok en karikatur. Den intellektuelle har revolutionære meninger og teorier om samfundet, som han docerer på universitetet, mens han og hans pige vogter jaloux på hinanden i parforholdet og graver sig ned bag ligusterhækken. Deres eneste liv sammen er deres to små skødehunde, som man hverken kan se hoved eller hale på. Rifbjergs memento er, at teori og praksis, himmel og jord, forskning og liv bør væves sammen. For i den sammenvævning ligger vitaliteten i livet og dermed også i historien gemt. Sker det ikke, bliver vore oplevelser ikke til livsoplevelser, endsige da fundamentale.

Uden selvoptagethed, ingen uroplevelser

Hvad er en fundamental livsoplevelse? Det er en oplevelse i ens eget liv, som man vender tilbage til, hver gang man står over for afgørende valgsituationer i sit eget liv. Suger man næring af den i sådanne situationer, bliver den til en ur-oplevelse. Skal man fortsætte som historiker inden for laugget eller blive præst på Vartov? Skal man blive ved at skrive historieforskning, små artikler om begrænsede emner og om en indskrænket del af livsmangfoldigheden, eller skal man inddrage hele denne? Skal man forblive i ægteskabet eller bryde ud? Så er man der, hvor Erslev stod i 1888–89, og som det er skildret i Ravn-bogen.

Hvordan finder man ud af, hvad der har været fundamentale oplevelser i ens liv? Det gør man ved at være selv-optaget. Men det er svært at få lov til at være i dag. I hjemmet, i skolen, på universitetet får man at vide, at det at være selv-optaget er noget negativt. Folk, der ikke straks melder sig ind i gruppen (på venstrefløj), bliver beskyldt for at være egocentriske individualister, affaldsprodukter fra vor liberalistiske fortid, den liberalisme, der vel at mærke startede som ungdomsoprør for menneskets og folkets frigørelse på universitetet i 1830.

Uden uroplevelser, ingen kunstnerisk historieskrivning

Det gælder om at grave i ens egen udvikling, om at lære ens egen historie at kende. Den er lige så vigtig for historikeren som kendskab til Danmarks- og verdenshistorien. Hans studium heraf bliver kun vitalt i sammenvævningen med studiet af hans egen historie. Det forstod Goethe.

Man siger, at mennesket overlever ved at fortrænge. Men det er magthavernes doktrin i det kapitalistiske samfund. Man skal fortrænge sin egen fortid og især nederlagene i denne. Man skal nøjes med at huske sejrene, de ydre sejre, dengang man blev dr. phil. og professor. Magthaverne er dem, der har sejret. Derfor bør man se op til magthaverne.

Men det er ikke sejren, der er det vigtige, det er forløbet gang. Det er de midler, man anvender for at komme igennem de hurdler, der skal passeres. Derfor er det vigtigt at undersøge knudepunkterne i ens eget liv, ligesom det er vigtigt at undersøge knudepunkter i verdens- og Danmarkshistorien, romerrigets undergang, renæssancens opståen, enevældens indførelse.

De store historikere har undersøgt de store knudepunkter i historien. De store kunstneriske historieskrivere har undersøgt de store knudepunkter i historien – og i sig selv. De har undersøgt baggrunden for store kulturørs og betydelige personers nederlag – og for deres egne nederlag. Selverkendelsen lyser gennem Burckhardts skildring af *Die Kultur der Renaissance in Italien*. Den sætter sit præg på Erslevs *Erik af Pommern* og hans Lutherskildring i *Det sekstende Aarhundrede*. Og den er fundamental for komposition og indhold i Julius Langes store værk om *Menneskeskikkelsens historie*.

Skammen og selvfornægtelsen, der avlede båsehistorikerne

Vi er alle opdraget med overdoser af skam og skyld. Vi er alle mere eller mindre præget af det ortodokse kristne livsfornægtende menneskesyn, som Burckhardt gjorde op med i sit eget liv,

hvorfor han så jublende og engageret kunne forkynde det frigørende renæssancemenneskesyns sejr i sine bøger, ikke mindst i *Die Kultur der Renaissance*. Derfor vil denne bog aldrig dø, trods de fejl og ensidigheder man vil kunne påpege i den.

Vi er opdraget med skammen og skylden og dermed også med selvfornægtelsen og med forargelsen og fordømmelsen. Historikerfejderne i dette århundrede er levende vidnesbyrd herom. Steenstrup og Erslev ville aldrig have nedladt sig til at afgøre deres indbyrdes mellemværender ved offentlig rettergang. Vi har aldrig gjort op med forargelsen og fordømmelsen. Derfor tør vi modsat Burckhardt ikke skrive ud fra os selv. Vi er for bange for selv at blive gjort til genstand for den forargelse og fordømmelse, vi til gengæld rundhåndet kaster i hovedet på historikere med andre opfattelser end vore egne.

Af mangel på forståelse for disse opfatters baggrund vælger vi båsen og krigen med eller afskrivningen af historikerne uden for vores egen bås. Først vælger vi en af de store båse, venstre- eller højrefløjen, derefter de små båse, og så beskriver de små båse, især inden for venstrefløjen, hinanden, og de afskriver oftest helt dem på højrefløjen. De er ikke værd at bekrige.

Fornægtelsen af særlingen og underkendelsen af den fantastiske virkelighed

Vi giver i historieverden ikke hinanden lov til at være sære nok, fantasifulde nok. Hvis den sære alligevel opstår, rangeres han ud på et sidespor, ud i uskadeligheden, derud, hvor vi ikke behøver at tage ham alvorligt. Det er en af de ting, som de unge historikere i kronikken indirekte er fortrydelige over. De anker nemlig over adskillelsen mellem fornuft og følelse, og det er netop en af de vitale adskillelser, som magthaverne i samfundet ønsker at cementere, fordi de ikke ønsker, at vi skal opdage de sammenhænge, der er den mentale forudsætning for, at vi bliver i stand til at gøre oprør mod urimelige vilkår i dagens samfund.

Den sære opponerer mod denne adskillelse. Det er det, der gør ham sær. Han har fattet, at det ikke mindst er vor adskillelse af fornuft og følelse, af logik og anelse, vor eliminering af vore egne følelser og af vore dunkle ubevidste fornemmelser, der gør, at vore hypoteser ikke bliver frugtbare og fantastiske nok.

Dyrkelsen af den sære og opdagelsen af den fantastiske virkelighed

Dér kunne vi lære af de største, men også kun af de største naturvidenskabsmænd i dette århundrede. De blev banebrydere i deres fag, fordi de var store humanister. De søgte at inddrage alle mulige livssammenhænge af privat og social art i denne forsknings tjeneste. De søgte at gøre afstanden mellem deres videnskabssyn og deres livssyn så lille som mulig.

De kunne ikke drømme om at påstå, at deres eget selv og deres eget værdisystem ikke var fundament for deres erkendelse og deres teoridannelser. De kunne heller ikke drømme om at påstå, at deres egne drømme og intuitive fornemmelser ikke var det samme. Relativitetsteorien opstod, da alle menneskelige værdier begyndte at flyde.

Engang på Bohrs Atominstitut havde en lovende fysiker fremsat en hypotese og bagefter vendte han sig spørgende spændt mod Niels Bohr. Og Bohr sagde: jo, hypotesen er meget interessant, meget interessant, men . . . Men hvad, svarede fysikeren nervøst. Og Bohr kvitterede: den er nok fantastisk, men ikke fantastisk nok. Den søger ikke den bredest mulige sammenhæng. Kan den ikke være det rene vâs?

Udelukkelsen af selvet og opkomsten af de gamle institutionshistorikere

Goethe sagde, at skulle man forstå en stor syntese, et stykke historiskrivning eller et kunstværk, kunne man ikke nøjes med det færdige resultat. Man måtte kende dets tilblivelse, historikerens eller kunstnerens egne forudsætninger. Først når man forstod dem, ville man forstå værkets form og indhold. Forståelsen ville på den måde likvidere forargelsen og fordømmelsen.

Det lå implicit i Goethes udtalelse, at historikeren burde skrive på baggrund af sine egne forudsætninger. Forsøgte han ikke at sætte sig ind i dem, men lukkede af for nederlagene i sit liv, så

skrev han på baggrund af modens øjeblikkelige forlangende og med basis i institutionens krav til ham. På den måde har de fleste historikere i dette århundrede skrevet. På den måde har historikerne lukket deres eget selv ude, så vidt det var muligt.

Det har ført til, at den kuhnske naturvidenskabeligt institutionelle paradigmatænkning med frugtbarhed har kunnet anvendes som analyseredskab, når det gælder dette århundredes historikere, som ikke mindst Inga Floto og Jens Henrik Tiemroth har demonstreret det. Men man bør tage sig i agt for at bruge den på det 19. århundredes historikere. Paludan-Müller, Allen, Steenstrup, Troels-Lund, A. D. Jørgensen og Erslev var ikke institutionsbørn. De havde alle deres eget fundamentale særpræg, fordi de arbejdede med sig selv. Derfor blev de i stand til at acceptere sig selv. Derfor turde de endnu være stolte af dette særpræg, – med forbehold især for den Erslev, der jo frem for nogen skabte en institution. De blev heller ikke hudflettet af hinanden for særpræget, kun kritiseret.

De vidste, at al kultur opstår ved, at mennesket meddeler andre mennesker sit eget særpræg. De vidste, at al kultur visner, hvis dette særpræg ikke får lov at blomstre. Derfor havde de i reglen overskud til at bevare den gode tone, det overskud, de ikke mindst fik, fordi stræben efter syntesen, efter den store sammenhæng, var deres mål, i deres eget liv som i deres historikergerning.

Derfor havde Arup det uheld at blive født for sent. Derfor blev hans Danmarkshistorie modtaget, som den blev. Og han selv blev klynget op i historikernes med kildekritikken's kræmmerhuse så fint pnyttede modetræ, det træ, der blev plantet af den unge Erslev.

Den gamle Erslev deltog forresten ikke i opklyngningen. Han kunne se værdien af den store syntese, også selv om der var positive fejl i den, også selv om den var skrevet på basis af et historie- og livssyn, der ikke var ganske identisk med hans eget.

Menneskeliggørelsen og teorierne om vor personlige fortid

Det er svært at grave i sin egen fortid. Næsten ingen mennesker skriver dagbog mere. Hvis de gør det, minder de om Christian IVs skrivekalendere: de ydre, daglige ting, pengene, navnene på dem, de er sammen med. Men ikke deres samtaler, ikke deres kriser, ikke deres indre problemer. Måske fordi de ikke føler, de har nogle, i og med at de helst fortrænger dem. Sådan skrev allerede C. F. Bricka dagbog. Han var den af 1870-ergenerationens betydelige historikere, der mest fundamentalt adskilte forskning og liv.

Selvfølger kan man ikke finde sandheden om sin fortid og dermed om sig selv. Ind imellem, i kritiske perioder, synes man ligefrem, at fortiden ligger som murbrokker i éns sind. Så synes man, at man kun har Guds nåde af forlade sig på, og det er måske ikke det værste. For i romantikken hævdede man, at den kun kom til den, der stræbte bagud og fremad.

Men nogle strukturer kan man nok finde. Mennesket er et teoriskabende dyr. Det er heri vi adskiller os fra dyrene. Vi bliver menneskelige i og med de teorier, vi skaber om os selv i vores forhold til omverdenen. Jo mere omfattende og komplicerede teorierne er, jo mere menneskelige bliver vi. Teoridannelsen bør også omfatte den vigtige del af vort liv, som vor egen fortid er. Det er nødvendigt at skabe sig teorier om den og afprøve teorierne på den voksende hukommelse.

Teorierne om fortiden er selvsagt ikke identisk med fortiden, de udgør i deres sammenhæng éns plan for éns egen fortid, og uden den plan kan man ikke lægge en plan for fremtiden, der har forbindelse med éns fortid. Uden den bliver éns plan for fremtiden præget af moden, af institutionens flertal, af den tilfældige øjeblikkelige indskydelse. Så får planen ingen nødvendighed. Så går man den anviste vej.

Universiteternes modebevidste ug-drenge og det manglende engagement

Til gengæld når man i reglen hurtigt til tops i systemet. Bare man er jævnt begavet, er ihærdig nok, spiller beskeden, næsten selvudslettende, har albuer, og er god til at bagtale de rigtige på de rigtige tidspunkter. Og sådan har de fleste lært at te sig fra den tidligste skoletid. Sådan er de blevet til ug-drenge, og universitetsverdenen er ligefrem oversvømmet af dem.

Er det mon ikke ug-drengene, som studenterne fra Odense beklager sig over i deres nødråbskronik? Ug-drengene forsikrer ganske vist sig selv og andre i de hårde karriereår, i tiden fra de er 20, til de er omkring de 40, at når de først *har fået* deres topstilling, *er etablerede, sikre* i sadlen, så vil de skrive mere frit, være mere sig selv, skrive for folket. Det sidste er det især venstrefløjens ug-dreng, der siger, – når de har fået en kæfert på.

Men kan det lade sig gøre at lægge sin form og sit indhold om, når man først er 40? Kan det lade sig gøre, hvis man indtil da hovedsagelig har skildret fortiden for fortidens skyld, teorien for teoriens skyld, historien for karrierens skyld – uden at involvere sig selv noget videre mentalt? Der er grund til at spørge, fordi et overvældende antal af fastansatte lærere i historie på de danske universiteter i dag er omkring de 40.

De selvde historikere og affotograferingen af virkeligheden

Antonioni lavede for nogle år siden en fremragende film, der hed *Profession: Reporter*. Journalisten, spillet af Jack Nicholson, var omkring de 40, i mandens krisealder. Han havde svunget sig helt til tops som reporter. Han var perfekt til at affotografere virkeligheden. Men han nagedes mere og mere over sin måde at arbejde på. Han brød nemlig ikke selv ind i virkeligheden. Han var ikke med til selv at forme den.

Så fik han chancen for at skifte identitet. En mand med hans udseende, på hans alder, døde et afsides sted i Afrika. Han greb chancen. Manden viste sig at være våbenhandler. Han solgte våben til de revolutionære styrer rundt om i verden. Det var farligt. Reaktionære styrers agenter var efter ham. Men han var med i verden. Han var i live. Engageret.

Kunne journalisten gå ind i det liv? Nej, det kunne han ikke. De tyve år i den fotografiske virkeligheds tjeneste, de tyve år, hvor journalisten ikke havde engageret sig selv, de tyve år uden fortid var for meget, – også selvom han blev opildnet af den afdødes dejlige dame. Han lagde sig på sengen et øde sted for at vente på kuglerne fra de fjendtlige agenter. Men disse havde ikke behøvet at slå ham ihjel. Han var død i forvejen.

Drengen, der lå under for nazisten

Der er grund til at fortælle en anden historie. Den er også fra det virkelige liv. Den handler om en dreng, der havde en rig onkel. Det var hans mors søsters mand. Onklen var nazist. Han bilede tyskerne i møde den 9. april. Da var drengen fem år. Han kom hos drengens forældre under og efter krigen. De var småborgere. Drengens far var expedient på FDBs lager i Horsens. Han havde været udsat for en social nedtur, ligesom drengens mor. De var begge børn af velhavende bønder. Bønder med mange børn, og de to var ikke blevet udvalgt til at blive økonomisk hjulpet i vej. Det var ydmygende for dem. Men de måtte bide ydmygelsen i sig.

Drengens onkel ejede det store boligkompleks Solgaarden, hvori han boede. Det smukkeste ved det var navnet. Onklen pralede med sin rigdom, med de huse, han byggede, med sine arbejder for tyskerne. Han spiste drengens forældres mad og lukkede økonomisk på dem, for han kom mere hos dem end de hos ham. Han håned dem for deres fattigdom. Og drengens forældre tav, i hvert fald når han var der. De havde lært at krumme ryg. Lad ham bare bjæffe, sagde drengens mor. Lade voldsmanden og haderen bjæffe? De bjæf bragte Hitler til magten i 1933.

Drengen kom i skole i 1942. Han fik en klasselærer, Viggo Nielsen, som han snart kom til at elske højt. Han var ingen småborger. Han søgte efter sammenhænge. Han var engageret. Han lærte eleverne at synge: »Det haver så nyeligen regnet, og de træer de drypper endnu«. De kunne bare vove at synge »nydeligen«. Han gik ind i modstandsbevægelsen. I 1944 blev han taget af gestapo og kom i tysk koncentrationslejr. Det fik eleverne at vide. Han var næsten et vrage, da han kom hjem, og da de en tid igen fik ham som lærer. Men han lærte nogle knægte på 7–8 år, hvad det ville sige at være danske. Han vovede pelsen. Han gav dem et livsvigtigt værdigrundlag.

Var det derfor, drengen fik kraft til at skændes med sin onkel? De skændtes, så det fæg. Gang på gang. Han kom altid farende som en lille arrig hund. Vuf kaldte knægtene i Solgården ham. Engang

truede han med at smide en lille købmand i boligkomplekset ud, fordi han ikke ville give mere i husleje. Drengen håned ham. Sagde, at han havde penge nok. Hvad betød 20 kroner fra eller til for ham? Han fløj ud af lejligheden, hvor drengen boede. Kunne de forældre ikke opdrage den knægt ordentligt. Vuf. Vuf.

Men så hævned han sig. Han pralede af en anden nevø. Det var hans søsters søn. Han kunne mærke, at denne nevø var af samme blod som han selv, sagde han. Han fortalte, hvorledes han gav ham styrtende med penge, for han var sådan en god dreng. Drengen gav han ikke noget, selvom dennes forældre var fattige, og lommepege var et nærmest ukendt begreb. Men en dag kort efter skænderiet med købmanden, som fik forhøjet lejen og ikke blev smidt ud, fik drengen alligevel 5 kroner.

Han tog imod dem. Og han skammede sig. Han bukkede og takkede endda for de penge. Han brugte dem lynhurtigt. Men det hjalp ikke. Det var Judas-penge, følte han. Han syntes, han havde forrådt købmanden og lærer Nielsen, som tyskerne havde taget. Det hjalp ganske vist, at han mod slutningen af krigen piftede et par tyske biler. Men det hjalp ikke nok. Der var ingen tyskere i nærheden.

Drengen, der lå under for sejren for enhver pris

Drengen havde også en anden oplevelse, der siden fik mytisk karakter. Da lærer Nielsen kom hjem fra Tyskland, fulgte han med drengen og hans klassekammerater som lærer over fra underskolen til den nærliggende mellemskole, og her havde han engang i en time to 1. klasser på samme tid, fordi en lærer var blevet syg. Han besluttede for sjov skyld, at de to dygtigste elever fra hver klasse skulle konkurrere om, hvem der var bedst til regning. Drengen var den ene ug-dreng! »25« hed han fra den anden klasse. Han er på Risø nu. Drengen vandt konkurrencen og blev hyldet på tilbørlig vis af sine klassekammerater. Men bagefter fortalte lærer Nielsen ham, at han havde lavet en fejl, hvad han ikke havde villet sige, fordi han syntes, at drengen var den bedste. Denne kikkede ned og gik bort. Først var han gal på lærer Nielsen. Så blev han gal på nazisterne, som åbenbart havde ødelagt ham. Lærer Nielsen var irriteret og opfarende, hvad han aldrig havde været før. Til sidst blev drengen gal på sig selv, fordi han ikke sagde noget, hverken til lærer Nielsen eller til kammeraterne. Det var et nyt personligt nederlag. Drengen havde været fej.

Uoplevelsernes betydning for liv og forfatterskab

Der er næppe tvivl om, at de to oplevelser sammen med andre har været med til at strukturere både drengens eget livsforløb og hans bog om Erslev. Og det fordi de ikke blev glemt. De 5 kroner blev ved at dukke op i hans liv, når han siden traf sin onkel, og når han traf på mentale voldsmænd som ham. Og dem er der mange af.

Han havde ligget under for nazisten, og det var måske baggrund for, at han som helt ung så ivrigt kastede sig over studiet af Hitler. Det første foredrag, han holdt, som 22-årig, handlede ikke mindst om, hvorfor det tyske småborgerskab lod sig smøre og snøre af Hitler. Nicolai Blædels og Hartvig Frischs engagerede skildringer fra den tid betog ham, selvom han ikke måtte opgive dem til eksamen i historie på universitetet, fordi de var for personlige. Ved at læse dem begyndte han at fatte det med de 5 kroner. Han begyndte at fatte, hvor svært det kunne være ikke at dumpe i, når man selv var fattig, og når eksemplet fra ens nære omgivelser anviste én at være ydmyg og sige tak til.

Skylden og skammen begyndte at fordampe med den forståelse. Og ved hans undervisning af børn i kommuneskolen som ung student og af unge ved Forsvarets Civilundervisning i 60'erne blev han klar over, hvor fuld af skyld og skam næsten alle var, hvor mange undertrykkelsesmekanismer vi blev udsat for. Han forsøgte at undervise i frigørelse. Han læste noget psykologi, men langt mest lærte han af den bunke af skønlitteratur, som han kastede sig over, især efter at han havde fået forprøve ved universitetet i 1957. Før turde han ikke bruge meget tid på det, opdraget som ug-dreng, som han var.

Den unge eksistentiale bølge fra slutningen af 50'erne med Camus som hovedfigur var med til at fæstne den etiske dimension. Axel Sandcmoses forfatterskab, som han slugte i 25-års alderen, blev en åbenbaring. Opgøret med den nazistiske Jantelov blev et fundament i hans undervisning, sådan som den er et fundament i Erslevbogen og forresten også dukker op i hans disputats om magtkampen mellem Danmark og Sverige 1612–25, især i karakteristikkene af Christian IV og Gustav Adolf: Christian IV som den, der er varigt skadet af den, Gustav Adolf som den, der livet igennem gør sin kraftindsats for at gøre sig fri af den og i sin stræben vinder sejr.

De to nævnte uroplevelser gav afsmag for sejren og gevinsten for enhver pris, for hensigten helliger midlet. 5-kronen og konkurrancen med »25« er med til at forklare, hvorfor han som historiker og menneske dømmer Erslev ret hårdt for hans karrierejag, for at han vil være mester næsten for enhver pris.

Bjælken i dit eget øje og den kunstneriske dimension

Bearbejdningen af uroplevelserne er dog selvsagt ingen garanti for, at man ikke lider nederlag igen i tilsvarende situationer i fremtiden. Som historiker søgte han kandidatstipendium til Christian IV-studiet, ikke til Erslevstudiet, til trods for at det sidste betød langt mest eksistentielt for ham. Selvom han havde fået at vide, at han aldrig ville blive tildelt et stipendium på Erslev, fordi hans Erslev-manuskript var for skørt, og han endogså af medlemmer af den historiske faggruppe på Aarhus Universitet blev rådet til at gå til psykiater på grund af det, gav hans beslutning ham alligevel alvorlige kvaler. Og han følte det som et nyt nederlag. Måske han arbejdede så indgående og næsten for omhyggeligt med Christian IV-studiet for at dulme sin dårlige samvittighed over, at han ikke straks gik videre med Erslev.

Hvorom alt er, det er også sig selv, historikeren dømmer, når han dømmer Erslev. Og det er afgørende. Det er det, der gør skildringen engageret. Det er også det, der – forhåbentlig – gør den balanceret. Dømmer man kun de andre, så bliver man fordømmer. Så går balancen – og dermed også den kunstneriske dimension – tabt. Så bliver man til en gammeltestamentlig Jahve, der sidder i sin elfenbenshimmel og forarges over menneskenes ondskab og indskrænkethed og tvinger dem til at ofre til sig og bede om forladelse. Så bliver man moralist, og det er også ødelæggende for kunsten i et arbejde.

Givet er det imidlertid, at uden engagement, d.v.s. uden fundamental selvkritik, er en kunstnerisk historisk skrivning en umulighed. Det så P. G. Lindhardt i sin anmeldelse af Ravn: »billedet lever, fordi det ikke blot er en dom over en historiker, men en historikers dom over sig selv og sin videnskab«. Og Lindhardt kendte vel at mærke ikke noget til denne historikers fortid.

Inddragelsen af underbevidstheden og den kunstneriske dimension

Der er selvsagt andre forudsætninger for, at et historisk arbejde, f.eks. en historisk biografi, får en kunstnerisk dimension. Man siger tit, at det gælder om at stille de rigtige spørgsmål til stoffet. Og det står også et sted i Ravn. Men det er ret beset ikke rigtigt.

Det tog historikeren 10 måneders intenst arbejde, ca. 12 timer daglig, at finde ud af, hvordan strukturen i Erslevs liv var, at finde faseinddelingen, at forklare alle de tilsyneladende modsætninger i hans historie- og videnskabssyn. Det skete for 16 år siden, men han husker tydeligt, hvordan brickerne faldt på plads. Han vågnede en morgenstund og forstod pludselig en række sammenhænge.

Der var et stærkt sollys over den stund. Det virkede, som fik han en åbenbaring. Men der var naturligvis ikke noget mystisk eller overnaturligt ved det. Tror han da. Sagen var, at han havde læst og læst og læst. Breve og historisk skrivning og de få teoretiske værker. Men han havde ikke været i stand til at stille relevante spørgsmål. Derfor var han ind imellem meget frustreret.

Han vidste dengang ikke, at hvad han havde *følt* som betydningsfuldt til belysning af Erslevs psyke og udvikling, havde lejet sig i det ubevidste. Der arbejdede stoffet sig sammen, fordi han higede efter at finde sammenhænge. Måske den proces er en baggrund for ordsproget om, at

viljen ser Vorherre på. Strukturen skabtes i underbevidstheden, og da det var sket, dukkede den op på bevidsthedsplanet – som en åbenbaring.

Svarene, der skal findes, før spørgsmålene kan stilles

Det væsentlige i skabelsesprocessen er nemlig ikke så meget de spørgsmål, som bevidstheden, forstanden, kan stille. Det væsentlige er nok så meget de spørgsmål, som bevidstheden ikke er i stand til at stille; d.v.s. de ikke færdigt formulerede spørgsmål. De problemer, der opstår, når spørgsmål og løsning ikke kan adskilles af bevidstheden. Det vidste romantikerne. Derfor var de så optaget af de gærende tilstande i sindet, lige før bevidstheden fik sit klart afgrænsede indhold. Derfor arbejdede de sådan på at trænge ind i og kortlægge det ubekendte ubevidste.

Kan bevidstheden stille spørgsmålene, er det nemlig i reglen den letteste sag af verden at finde svarene. Så kan man ofte finde dem ved hjælp af tabeller og kurver og statistik og ret smertefrie undersøgelser af kildematerialet. Sådanne spørgsmål er i de seneste år blevet stillet i en række små historiske og især politologiske afhandlinger. Og når man læser dem, tænker man uvilkårligt: er det virkelig umagen værd at undersøge det problem. For man kan ikke forestille sig noget andet resultat end det banale, som afhandlingen når til.

Derfor bør man som historiker blive dybt bekymret, hvis man let er i stand til at stille spørgsmålene. For så er ens emne ikke kompliceret og omfattende nok, ikke væsentligt, endsige livsnødvendigt. Og så kommer der aldrig et kunstnerisk resultat ud af det.

Kunst derimod kan karakteriseres som løsning af problemer, som ikke kan formuleres klart, før de er løst. Sådan udtrykte Piet Hein det engang. Løsningen ligger nemlig i den omdannelse og nyformulering af problemet, som man især via underbevidstheden når frem til.

Historikerens menneskesyn og den kunstneriske dimension

Skal en biografi blive et kunstværk, kræves der også, at historikeren møder med et menneskesyn, så han bliver i stand til at måle sit eget livs forløb med den biograferedes. Det skaber en spænding i værket, og dermed forudsætning for en kunstnerisk dimension. Jo mere nuanceret et menneskesyn, man har, jo bedre. Man må gøre sig sine tanker om vilkårene for menneskelig udvikling under de givne samfundsforhold på den biograferedes og på ens egen tid, som det også er forsøgt i Erslevbogen.

Man må i den forbindelse tænke over, hvor meget der er natur, hvor meget historie i det menneskelige livsforløb, hvad der tilhører hvilken sfære, så kompliceret problematikken herom end er, som historikerkunstneren Villy Sørensen frugtbart har demonstreret det i sit forfatterskab. Skulle historikeren i den forbindelse selv kritisere noget ved sin egen Erslevbog, skulle det være, at han, som han ser sagen i dag, i for høj grad har gjort de uheldige sider ved patriarkalismen til et produkt af det kapitalistiske samfundssystem.

Han kommer derved til at dømme »fædrene, der gjorde arbejdet helligt«, lidt for hårdt. Han har ikke haft øje nok for den biologiske side af patriarkalismen, for den omstændighed, at den har trivedes i alle tidsaldre i vor kulturkreds og i andre, så langt vi kan skue tilbage. Han har været for påvirket af det i og for sig mentalt gavnlige opgør mod patriarkalismen, som satte ind, især efter 1968 og især ved kvindebevægelsens konstruktive indsats.

Kampen mellem Djævelen og Gud og kunstens opståen

En kunstnerisk dimension har også chance for at vinde indpas, hvis den biograferede måles med det menneskeideal, som er den biograferedes eget. Det hænger sammen med, at det ideal i høj grad er bevidsthedsskabende, hvorfor det er en lige så vanskelig som fascinerende opgave at udforske, i

hvor høj grad og hvorledes den biograferede har været i stand til og haft lyst til at leve op til dette ideal.

Goethe var her den store læremester for Erslev som for de fleste betydelige historikere i hans generation, med C. F. Bricka og tildels J. A. Fridericia som undtagelser. Goethes Faust var uomgængelig læsning for alle studerende dengang, hvad den desværre ikke er i dag.

I Faust indgår Gud og Djæveln en handel om Faust's sjæl. Djæveln skal have den, hvis han får Faust til at falde til ro, hvile på laurbærene, hvis han får ham til at tro, at han har fundet sandheden. Gud skal have Faust's sjæl, hvis han bliver ved at stræbe, ikke falder til ro i troen på, at den evige sandhed er vundet.

Gud er i den betydning den ustandselige, ubønhørlige stræben efter sandhed, djæveln er sandheden selv. Set på den måde er Gud kunstneren og Djæveln videnskabsmanden. De findes begge i det enkelte menneske, og i kampen mellem dem bliver mennesket sig selv.

Hos Erslev havde Djæveln magten i hans anden fase, rydningsfasen. Da troede Erslev nærmest, at han ved hjælp af kildekritikken kunne nå frem til sandheden. Og han troede, at han i sine afhandlinger havde fundet den sandhed. I tredje fase, bygmesterfasen, var kampen mellem Djæveln og Gud i Erslev i fuld gang, og Erslev vandt i menneskelighed. Han troede ikke mere på kildekritikkens ufejlbarlighed og han søgte at lære at leve med usikkerheden i sine teorier.

Mennesket kan ikke undvære hverken Gud eller Djæveln i sig. Djæveln opstiller de faste teorier om tilværelsen, som Gud vil have mennesket til at ændre hele tiden, fordi tilværelsen uafsladeligt forandrer sig, og fordi mennesket dør mentalt, hvis det ikke forandrer sig med den. Den kunstneriske historieskrivning skabes kun af den historiker, i hvem Gud og Djæveln fører en forbitret og uafgjort strid om magten.

Det er vigtigt at tænke i de baner. Ellers bliver man som historiker ved at forske i den samme tid, i beslægtede emner, med omtrent samme metodik livet igennem. Ellers bliver man ved at skrive for de samme få mennesker.

Den dårlige samvittighed og den dårlige videnskabsmand

Det er i den forbindelse også vigtigt, at man ikke blot lærer at holde af sig selv på godt, men også på ondt, for det onde kan og skal man ikke fortrænge. Gør man det, bliver man til en Gud, en gudelig Gud. Vi får i vort samfund i dag uafsladeligt at vide, at godt og ondt ikke har noget med hinanden at skaffe. Vi får at vide, at vi skal adskille godt og ondt, ligesom vi skal adskille alle andre ting, videnskab fra liv, forskning fra kunst, det sociale liv fra intimsfæren.

Derfor får vi uafsladelig dårlig samvittighed, og den dårlige samvittighed gør os handlingslammede, så vi kun tør være videnskabsmænd, arbejde med den forstand og den logik, der ligger hinsides godt og ondt. Så vi kun tør henvende os til andre videnskabsmænd og ikke vover at skrive for det brede folk, der vil have fortællinger, båret af både forstanden og sindelaget, sådan som Grundtvig forstod det.

Egenkærligheden og den kunstneriske dimension

Kun hvis vi lærer, at det onde sætter det gode i relief, som mørket sætter lyset i relief, kan vi vinde den selvrespekt og den egenkærlighed eller oprindelighed, der er forudsætning for vores kærlighed til andre mennesker. Uden egenkærligheden og næstekærligheden kan man ikke skrive kunstnerisk, det vil sige: så det går til hjertet.

Goethe vidste det, men véd historikerne det i dag? Tanken om, at den problematik måske slet ikke bekymrer dem, kan godt vække bekymring. Også Goethe stødte på folk, der ligner de omtalte historikere. Der kan derfor være grund til afsluttende at minde om, hvad Faust i Første del siger til nathuen Wagner, til den tørre, nøgterne pedant, der sidder inde hele ugen og derfor kun kender lidt til verden og til sig selv:

Hvad ej I føler, får I aldrig sagt,
 thi frem af sjælens dyb må ordet bryde,
 som fra et kildespring til hjertet flyde
 med det oprindeliges hele magt.
 Lim I kun alskens gamle fraser sammen,
 lav en ragout af det, som andre levner,
 og pust af jeres lungers kraft til flammen
 i askedyngen, om I ellers evner!
 Hos børn og aber vil I bifald vinde,
 hvis det er det, I spidser munden på;
 men aldrig vil I vej til hjertet finde,
 hvis ikke jeres ord fra hjertet gå.

Litteraturhenvisninger

Artiklen er et uændret optryk af et foredrag holdt som indledning til et symposium i april 1980 på Københavns Universitet om *Ravn. En beretning om Kr. Erstevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og om hans syn på historien og dens værdi*: indtil 1912 I-II, Gyldendal 1979. Det i artiklen behandlede spørgsmål om intuitionens karakter og væsen har jeg uddybet i artiklen *Om historieskrivningens metodik*, *Historie* 1982 s. 285–304. Spørgsmålet om forholdet mellem kunst og videnskab behandles desuden udførligt i min bog *Lyseslukkerne og stjernekasterne*, *Centrum* 1981. Den bygger bl.a. på Arthur Koestlers storværk *The Act of Creation*, 1964 og på Ernst Fischers og Herbert Marcuses inspirerende forfatterskaber. Forudsætningerne for kompositionen af Ravn fremgår af min artikel *Hjertet kræver handling i Noter om historie og undervisning nr. 66 dec. 1980*. Mit syn på udviklingen i Aksel Sandemoses forfatterskab fremgår af min artikel om denne i *Nyt DBL*, bd. XII, 1983. Det vil heraf indirekte, men klart fremgå, hvor meget jeg skylder Sandemose, bl.a. for min frimodighed i det her trykte foredrag. Historikernes adskillelse mellem fortid, nutid og fremtid kommer jeg ind på i et debatindlæg om min disputats *Mod triumf eller tragedie I-II*, 1979. Det har titlen *De »dybe kræfter«*, *historieskrivningen og menneskets fremtid. Et svar fra en nulevende, Fortid og Nutid*, 1982:2. Den selvfor nægtelse og deraf følgende selvspjeling og forargelse over andre måder at leve og skrive på end den institutionaliserede belyses fint af historieprofessoren Christopher Lasch i *Narcissismens Kultur*, *Gyldendal* 1982 (med gode litt.henv.).

Jens Engbergs oldeforældre eller slægtshistorie og Danmarkshistorie

I dette år udsender professor Jens Engberg en ny Danmarkshistorie, som han har givet titlen: Danskernes historie. I Dansk Historielærereforenings tidsskrift, *Historie & Samtidsorientering* (1981 nr. 5, s. 306–15) har han selv givet en udmærket redegørelse for sit »historiesyn og fremstillingsmåde« i forbindelse med dette arbejde. Nu kan Danmarkshistorie unægtelig skrives på mange forskellige måder, og de standpunkter man har, kommer selvfølgelig til at påvirke det færdige resultat. Derfor er det nyttigt når en forfatter fremlægger sine synspunkter direkte, sådan som Engberg gør det her. Han tager sit udgangspunkt i en tegning som hans datter har lavet. »Til venstre ses en kirke, til højre en herregård . . . midt i landsbyen står en mand, det er mig«. Engberg skriver, at han ikke vil placere sig oppe på herregården eller skue ud over samfundet fra kirketårnet hævet over verdens larm. Han vil anbringe sig selv i midten, der hvor danskerne var og anskue historiens gang fra danskernes sted. »Og danskerne boede nu engang for de flestes vedkommende i huse og ikke på herregårde«. Engberg vil skrive for de nulevende danskere og vil »derfor skrive om deres forfædre og formødre, ikke om disses udbyttere«.

Der er meget heri som vil kunne tiltale de fleste, og som slægtshistoriker bliver man særlig glad, når Engberg fortsætter: »Almindeligvis husker man ikke på sin families historie. Men det ville styrke den sociale bevidsthed, hvis man gjorde det«. Engberg mener, at vi stadig læser Danmarkshistorien som var den hovedsagelig overklassens historie, »så vi er lige ved at glemme, at det ikke var vores forfædre og formødre der færdedes på de bonede gulve. Næsten alle mennesker her i landet har haft oldeforældre med herkomst og arbejde som mine« – og så opregner Jens Engberg sine 8 oldeforældre. 3 var fra gårdmands-, 2 fra husmandsmiljø, 2 var håndværkere og 1 kontorist.

Det lyder unægtelig som om de Engberg'ske forfædre virkelig var placeret i midten, lige langt fra kirke og herregård. Nu rækker danskernes historie jo længere tilbage end til vore oldeforældre, og slægtshistorikere, der er vant til at arbejde med anetavler, vil ofte have stødt på store sociale omvæltninger inden for de enkelte slægtslinier. Er vore forfædres historie virkelig så »gennemsnitlig«, som det her bliver fremstillet?

Da Jens Engberg selv har taget udgangspunkt i sin egen forslægt, kan man måske tillade sig at grave lidt dybere i slægten Engbergs historie, og det kan gøres forholdsvis nemt gennem offentlig tilgængelige værker som *Dansk biografisk Leksikon*, *Wibergs præstehistorie* og *Danmarks Adels Aarbog m.m.* Tipoldefaderen, der var ejer af Sværdrupgård, hed Poul Moth Thestrup Engberg, og det er en kombination af navne som giver en slægtsforsker associationer i retning af embedsmænd, først og fremmest præster. Fornemmelsen slår da også til i rigeligt mål. Poul Engberg var søn af en præst og en præstedatter, og fra det samme gejstlige miljø stammede de 3 af hans 4 bedsteforældre, 5 af de 8 oldeforældre og mindst halvdelen af de 16 tipoldeforældre. Man skal ikke mange generationer tilbage før man kan opregne mere end en snes præster, og tog man de pågældendes søskende, fætre og kusiner med – altså slægtens miljø som sådan – vil man nok hurtigt nå op på de første 100 gejstlige. For at blive ved den tegning, jeg omtalte før, kan man roligt sige, at denne del af forfædrene har været solidt forankret i kirken. Om den så har følt sig hævet over verdens larm, er måske en helt anden sag.

Adskillige af disse præster nedstammer fra kendte byslægter (Moth, Thestrup, Luja, Wichmand) med mange rådmænd og borgmestre iblandt. Gennem en af formødrene kan slægten endvidere føres tilbage til en række middelalderlige adelsslægter som Mule, Kotte, Bang, Rosenvinge, Lilje-

feldt og Baden. Om de pågældende har været »udbyttere« får stå hen, men de har i hvert fald hørt til i den øvre ende af samfundspyramiden.

Nu har vi så, som citeret ovenfor, gjort os klart, hvem og hvad Jens Engbergs forfædre og formødre var, men hermed stopper sagen ikke for en slægtshistoriker. Et menneskes slægt er mere end de mennesker vi nedstammer fra, vi er jo også i familie med alle de mennesker der nedstammer fra vore forfædre. Hermed udvides horisonten ganske betydeligt, og man kan begynde at få en fornemmelse af, hvordan mennesker med forskellige uddannelser og social placering kan være vævet sammen i ét stort mønster, som også er en del af »danskernes historie«.

Poul Moth Thestrup Engberg er et godt udgangspunkt for en sådan demonstration af hvor vidt omkring i samfundet en slægtskabstavle (konsanguinitetstavle) kan føre en. De efterfølgende eksempler er kun udpluk af, hvad den mest almindelige genealogiske litteratur kan oplyse herom. Derfor har de nok fået en slagside i retning af »kendte« navne og slægter, men netop derved kan de måske fortælle noget om uventede slægtssammenhænge. Begge Poul Engbergs forældre var på fædrene side af slægter der har haft adelige sidegrene, nemlig Andreas v. Engberg, der blev adlet 1679 og Christian Frederik Zeuthen, der blev friherre 1843. I øvrigt nedstammer en linie af greverne Schulin og baronerne Wedell-Wedellsborg fra Zeuthen-slægten.

En af Poul Engbergs forfædre var den velkendte – og velhavende Aarhus-købmand – Rasmus Thestrup, som synes at have haft en fantastisk talrig efterslægt i snart sagt alle sociale grupper af samfundet. Han var stamfar til generalprokurør og statsminister Henrik Stampe, og dermed til baronerne Stampe, slægten de Thestrup og den gren af slægten de Falsen, hvis mest kendte mand Enevold de Falsen »vandt uvisnelig hæder i Norges historie« som landets styrer i begyndelsen af 1800-årene. Af andre Thestrup-ætlinge kan nævnes kunsthistorikeren Christian Elling og nobelpristageren Sigrind Undset.

Gennem de ovenfor nævnte personer af slægterne Rosenvinge og Baden er der familieskab til en lang række af adelige inden for slægter som for eksempel Kolderup-Rosenvinge, Daa, Mormand, Måneskjold og Gyldenstjerne. Forbindelserne til de højeste kredse af samfundet går dog via slægten Moth (der blev adlet) til slægter som Gyldenkrone (baroner), Wedell (grever) og almindelige adelige som Lillieskiold, Mecklenbourgh, Krabbe og Moltke.

Den mest kendte af slægten Moth var nok Poul Engbergs tipoldefars kusine, Sophie Amalie Moth. Hun endte som grevinde af Samsø og blev – ved Christian 5.s hjælp – stammoder for greverne af Danneskiold-Samsøe. I hendes store efterslægt finder vi mange hertuger af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg, en del af det danske kongehus og adskillige fyrsteslægter rundt om i Europa. Hun er for eksempel stammor til den Christian August der var svensk tronfølger, men som døde i 1810 inden han blev konge. Til gengæld nedstammer den nuværende svenske konge fra hende gennem sin mor, og af andre kendte personer i slægten kan nævnes kejserinde Victoria gift med Wilhelm 2. af Tyskland, Christian 8.s dronning Caroline Amalie og de to oprørere fra krigen 1848–50, hertugen af Augustenburg og prinsen af Nør. Når Jens Engberg – for nu at vende tilbage til vores udgangspunkt – i sin tid skrev disputats om »Det slesvigske spørgsmål« så har han, måske uden at være klar over det, behandlet et drama, hvori nogle af hans kødelige slægtninge spillede en væsentlig rolle.

Nu kunne man måske tro at Jens Engberg var meget langt fra at have en slægt hvis herkomst og arbejde er næsten lige som alle andre menneskers, og det skal da gerne indrømmes, at den her skitserede anetavle og konsanguinitetstavle måske rækker over flere rangklasser end de flestes gør. Slægtshistorikere er dog ikke uvant med fænomenet, som i fagsproget går under betegnelsen: social mobilitet. Hvis man studerer slægternes historie både på langs og på tværs gennem samfundet, opdager man at afstanden mellem de forskellige sociale og økonomiske grupper ikke altid er så stor. Det vil virkelig »styrke den sociale bevidsthed« om man husker på sin slægts historie, men det er ikke altid nok at anbringe sig selv i midten. Også kirken og herregården hører med til billedet hvis man – som Engberg skriver – »vil trække hovedlinierne op for det menneskelige samfunds udvikling«. Den viden, som slægtsforskningen har lagt frem, fortjener at blive draget ind i skildringen af danskernes historie.

Anmeldelser

Erik Nørr: Latinskolens religionslærere 1853–1903. Udg. af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie. København, 1981. 93 s. Pris kr. 60,00.

I 1979 udkom Erik Nørrs store teologiske licentiatafhandling *Det højere skolevæsen og kirken. Faget religion i sidste halvdel af det 19. århundrede*, hvis kapitel IV handlede om religionslærerne. Her fremlægdes på basis af omfattende detailundersøgelser en række iagttagelser af disse læreres faglige rekruttering (teologer/ikke-teologer), ansættelsernes varighed m.m.

Eftersom de teologer, der udelukkende gik skolevejen, ikke optræder i præstehistorierne, og selvfølgelig heller ikke i magisterstaterne, og eftersom den religionsundervisning i latinskolerne, der varetoges af præster på timelærerbasis, hyppigt er uomtalt i de pågældende præsters biografier, knyttede der sig betydelig personalhistorisk interesse til Erik Nørrs grundmateriale om religionslærerne, og det er derfor påskønnelsesværdigt, at Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie med støtte fra Alfred Goods personalhistoriske Fond har gjort det muligt for Nørr at fremlægge nærværende stat over denne særlige lærerkategori.

Staten omfatter religionslærere ved 43 skoler, deraf 16 statsskoler og 27 private og kommunale; lærerne er anført skole for skole og fortløbende nummereret 1–542; da en del lærere skiftede skoler – især indenfor de private skoler var ansættelserne hyppigt kortvarige – er det reelle antal personer, som indeholdes i bogen, dog noget under 500. I øvrigt er lærere, som var ansat mindre end et halvt år ved en skole, ikke medtaget, da det må skønnes at have været et for kortvarigt arrangement til at retfærdiggøre optagelse, og da sådanne lærere ikke altid er medtaget i Nørrs vigtigste kildemateriale: Skolernes egne programmer.

Bogens disponering med lærerne anført skole for skole gør den let at konsultere for skolehistorikere og lokalhistorikere; for den, der ønsker oplysninger om et bestemt navn, er bogen forsynet med et fortræffeligt navnerregister, og de enkelte biografier er ydermere forsynet med krydshenvisninger, dersom en lærer figurerer ved mere end én skole.

Den enkelte biografi medtager af personlige data den pågældendes fødsels- og dødsår, men ikke fødested, forældre, ægtefælle og dødssted; det ville nok også have været en uoverkommelig opgave at meddele disse data nogenlunde komplet. Til gengæld er hver enkelt lærers faglige levnedsløb beskrevet, fra studentereksamen og fremefter; og der henvises ofte til uddybende litteratur, hyppigst Nedergaards og Pontoppidan Thyssens Sogne- og præstehistorie 1951ff og C. Koefoeds fortegnelse over statsskolernes lærerpersonale 1818–1906. Herudover anføres bag i bogen en fortegnelse over anvendt biografisk litteratur, hvor man hyppigt selv vil kunne skønne, om en bestemt lærer er omtalt.

P.g.a. datidens uskik med kun at omtale folk ved efternavn er der ganske enkelte lærere ('pastor Larsen', 'cand.theol. Møller', 'lærer Lange') som det ikke har været muligt at identificere og indhente yderligere oplysninger om. Kender man Erik Nørrs ihærdighed og grundighed føler man sig imidlertid overbevist om, at antallet af sådanne personer er nedbragt til et absolut minimum; og i det hele taget har både kirke-, skole- og personalhistorikere grund til at glæde sig over denne lille 'stats' fremkomst.

Jørgen Peder Clausager

J. Dencker: *Nekrologer og biografier over afdøde officerer o.l.* Det kongelig Garnisonsbibliotek. 1981. 61 + 19 sider.

Garnisonsbiblioteket har gennem de seneste år udfoldet en livlig aktivitet m.h.t. udgivelse af militærhistoriske bibliografier. Udgivelsesvirksomheden startede i 1973 og ved udgivelsen af en ny, revideret og ajourført udgave af Dansk krigshistorie i det nittende århundrede (1981) kunne man præsentere følgende oversigt over udgivelserne:

Litteraturfortegnelse til de danske hærafdelinger m.fl. historie. (1973) – (alle eksemplarer er udleverede).

do (1976) – Ny forøget, revideret og ajourført udgave.

De danske frivillige korps og borgervæbnings historie. (1974) – (alle eksemplarer er udleverede).

Dansk krigshistorie i det nittende århundrede, 1800–1899. (1974) – (alle eksemplarer er udleverede).

do (1980) – Ny forøget, revideret og ajourført udgave.

Dansk krigshistorie i det attende århundrede, 1700–1799. (1975).

do (1980) – Ny forøget, revideret og ajourført udgave.

Dansk krigshistorie i det syttende århundrede, 1600–1699. (1977).

Dansk krigshistorie i det sekstende århundrede, 1500–1599. (1979).

Dansk krigshistorie i det tyvende århundrede, 1900–1980. (1980).

Hærens garnisoner, indkvartering, kaserner og arealer samt særlige militære bygninger. (1976).

Københavns Befæstning og Forsvarssagen 1865–1922. (1977).

Hærens mærke- og mindedage. (1976).

Ovennævnte udgivelsesrække er 1981 efterfulgt af publikationen *Vort Forsvar* (1881–1908) indeholdende en emneopdelt bibliografi til bladet *Vort Forsvar*. De militær- og krigshistoriske artikler fylder de fleste af bogens 151 sider, men henvisninger til personalhistoriske artikler og nekrologer fylder dog ikke mindre end 12 sider.

Senest er udgivet *Nekrologer og biografier over afdøde officerer o.l.*, hvori naturligvis også indgår nekrologer og biografier fra *Vort Forsvar*, men derudover henvises til en række andre militære tidsskrifter (23) og til enkelte danske bogværker (5).

Finn Andersen

Godsarkiver: *Krenkerup*. 115 s. Godsarkiver: *Lerchenborg*. 83 s. Registraturer, udgivet af Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm. København, 1981. Pris pr. bind kr. 30,00 + moms.

I Krenkerup godsarkiv kan man vandre fra lensgrevens saloner til fattiggårdens stuer (v.h.a. inventarlist, hhv. nr. 15/12 og 11/2), man kan studere så forskellige emner som krybskytteri (16/16), teglværksdrift (18/528ff) og kinesisk havekunst (21/83); i Lerchenborg godsarkiv finder man pakker med jernbancsager, skibsregnskaber og en (dog aldrig anvendt) sognekommunal snekastningsbog (gruppe XIV); dog udgøres i begge arkiver den kvantitativt største del af arkivalier vedr. landbrugsbedriften og regnskabsmateriale desangående; og i begge arkiver finder man for de ældre perioders vedkommende de af slægtsforskerne så skattede grupper af skifte- og fæsteproto-koller, jordebøger og udskrivningsarkivalier.

De foreliggende to bind er de første godsarkivregistraturer fra det sjællandske landsarkiv, og de har hver deres historie.

En aflevering af de lollandske gods Krenkerups arkiv har jævnligt været på tale siden 1940 – men foregik først i 1979, efter at arkivet i ca. 30 år havde stået opmagasineret i kolde og fugtige rum, hvad der nødvendiggjorde en sprøjtning af arkivet blad for blad med desinficeringsvæske mod skimmelsvamp efter afleveringen til Jagtvejen; da det drejer sig om et af landsarkivets største

godsarkiver, på ca. 60 hylde-meter bind og pakker, en konserveringsopgave af dimensioner! Til gengæld er konserveringen så blevet fulgt energisk op med ordning og registrering, foretaget af arkivar Margit Mogensen og stud.mag.'erne Ole Mørkegaard og Per Malmberg.

Ejeren af det vestsjællandske gods Lerchenborg har ønsket at beholde godsets arkiv, og har ladet det ordne og registrere af stud.mag. Tyge Krogh, som er blevet henvist af landsarkivet og har arbejdet under tilsyn af arkivarerne Jørgen Andersen og Margit Mogensen; registraturen omfatter også de dele af arkivet, der er opstået gennem godsejerens udøvelse af offentlig myndighed – d.v.s. skifte- og udskrivningsarkivalier; disse er afleveringspligtige og befinder sig derfor i modsætning til resten af arkivet i landsarkivet. Som Krenkerups har også Lerchenborgs arkiv tidligere været opbevaret under dårlige forhold, men er nu pakket i æsker og anbragt i lukkede arkivskabe.

I begge registraturs indledning henvises til Lotte Jansens (nu Lotte Dombrowskys) *De fynske godsarkiver. En introduktion* fra 1975 (anmeldt af Knud Prange i 1976 i dette tidsskrifts 16. rk. bd. IV, s. 92–93, og stadig en bibel for alle, som arbejder med godsarkiver fra hele landet, det være sig foran eller bagved arkivets skranke). De to binds systematik er dog ikke helt ens – hvilket nok også ville være urimeligt at forlange i alle detaljer – men det er uklart for nærværende anmelder, hvorfor Lerchenborg-registraturen anvender en inddeling i hovedgrupper I–XVII (med romertal), mens Krenkerup-registraturen – til sin ros – lægger sig tættere op ad sit fynske forbillede med 29 hovedgrupper (med arabertal).

Det sjællandske landsarkiv er nu – efter nørrejysk eksempel – begyndt at nummerere sine arkivalier; men med forbløffelse konstateres det, at det også her er lykkedes de to registraturbind at nå frem til forskellige systemer. For dem begge gælder, at arkivalierne i hver hovedgruppe begynder med nummer 1 – men mens Krenkerup-registraturen gør det naturlige at tildele hver arkivalisk enhed (bind eller pakke) ét løbenummer, så giver Lerchenborg-registraturen løbenumre til *rækker* af bind eller pakker, så at der f.eks. bag nummeret XIV.5 skjuler sig 61 pakker regnskabsbilag fra perioden 1852–1950! Det forekommer forvirrende – og ekstra uheldigt for de benyttede, som på grundlag af registraturen skal indlåne arkivalier fra Lerchenborg til Jagtvejen, og som derfor har et ekstra stort behov for at kunne identificere arkivalierne éntydigt. Som rosinen i pølseenden skal nævnes, at de af Lerchenborgs arkivalier, der som nævnt ovenfor er på landsarkivet – skifte- og udskrivningssager, gruppe VII og VIII – *slet ikke har fået løbenumre*; og mens det ved gruppe VII er anført, at skiftesagerne fysisk befinder sig på Jagtvejen, så mangler denne oplysning ved gruppe VIII – men kan læses i indledningen s. 10. Al begyndelse er svær, og man skal have lov at hæste erfaringer; men landsarkivet bør nok fastlægge en ensartet systematik og nummereringspraksis til de forhåbentlig kommende bind i godsarkivregistraturen.

Som indledningsvis berørt kommer man i disse godsers arkiver vidt omkring rent sagligt – og man kan til tider finde, at grænserne er gjort vel vide, når Årby sogneråds snekastningsbog 1891 har fået lov at blive liggende i Lerchenborg godsarkiv, i stedet for at blive tilbageført til Årby sognerådsarkiv (som landsarkivet har; se dets Guide, 2. udg., s. 164) – og når en række franske kobberstik fra det 18. årh. har fundet plads i Krenkerups arkivs kortafdeling – kobberstukne kort kan vel i grunden ikke kaldes arkivalier? (I øvrigt: Hvorfor er der intet afsnit med kort i Lerchenborg-registraturen; det gods må vel også have nogle sådanne?). Derimod er det formentlig på sin plads, at arkivalier vedr. »fremmede« godser, som proveniensmæssigt hører hjemme i arkiverne, forbliver dér – og interesserede bør derfor notere sig, at der i Krenkerup-arkivet findes sager vedr. godser såvel i Nørre- og Sønderjylland som på Fyn (afsnit 22). Og det er under alle omstændigheder værdifuldt, at Lerchenborg-registraturen i et tillæg opregner de dele af arkivet, som er mikrofilmmede og dermed umiddelbart tilgængelige i København. Afslutningsvis kan den saglige spændvidde i godsarkiverne belyses af, at der i begge arkiver er kirkeregnskabsbøger for flere landsbykirker (fordi godserne var kirkeejere) og brandforsikrings- og taksationssager – i Krenkerup-arkivet endog i ret stort omfang (nr. 27/1–6).

Det er dejligt, at det sjællandske landsarkiv har haft kræfter til at udgive disse godsarkivregistraturer; netop p.g.a. de mange forskelligartede sager, som de indeholder, indbyder de mere end så

mange andre arkivregistraturer til køb og fordybelse; man bør faktisk give sig tid til at gennemlæse dem for at få det fulde udbytte af det store arbejde, der er nedlagt i dem, og for at få overblik over den mangfoldighed af muligheder, ikke mindst for personalhistorikere, der ligger gemt i godsarkiverne. Anmelderen ønsker til lykke og håber på snarlig fortsættelse af denne række registraturer.

Jørgen Peder Clausager

Fynske godsarkiver.

Som nævnt i foranstående anmeldelse udgav Landsarkivet for Fyn i 1975 *De fynske godsarkiver. En introduktion*, anmeldt i PhT 1976. Denne udgivelse er fulgt op ved udgivelse af 10 bind indeholdende registraturer over fynske godsarkiver. Det drejer sig om følgende:

Ahlefeldt-Brahesholm, 1975 (indeholder Ahlefeldt, Billesbølle, Billeshave, Biskopstorp, Bjørnemoose, Boltinggård, Brahesborg og Brahesholm) (20,00 kr.)

Langeland, 1975 (30,00 kr.)

Brahesmide, 1978 (35,00 kr.)

Bramstrup, 1978 (15,00 kr.)

Brahetrolleborg, 1981 (15,00 kr.)

Christiansdal, Eilschous gods, Elvedgård, 1981 (15,00 kr.)

Dallund, 1981 (25,00 kr.)

Erholm-Søndergårde, 1981 (35,00 kr.)

Lundsgård, 1981 (35,00 kr.)

Rugård, 1981 (15,00 kr.)

Skovsgård, 1981 (15,00 kr.)

Vejlevgård, Vejrupgård, Vejstrupgård, Ølundgård, 1981 (15,00 kr.)

F.A.

Juridisk økonomisk stat 1981. Bd. I–II. Kbhvn. 1982. G. E. C. Gads forlag. 1159 sider. Kr. 550,- excl. moms.

Den i lange tider med forventning imødesete ny udgave af »Juridisk stat« foreligger nu.

I 1965 udkom 23. udgave af »Juridisk stat« og i 1966 den første økonomistat, idet jurister og økonomer tidligere havde været behandlet sammen. Dette princip er man nu vendt tilbage til, hvorfor den ny udgave også hedder »Juridisk økonomisk stat«. Værket dækker iøvrigt en bredere kreds end de tidligere udgaver, idet alle kandidatretninger, der er repræsenteret i Danmarks Jurist- og Økonomforbund, altså såvel samfundsvidenskabelige som erhvervsøkonomiske, er medtaget.

I forordet oplyses, at der er sendt spørgeskema ud til ca. 16.500 kandidater, og at der herudover er »ca. 500 kandidater, om hvilke der ikke foreligger tilstrækkelige oplysninger. Disse er derfor ikke optaget i værket«. Det oplyses også, at man havde truffet den principbeslutning (den eneste rigtige), at »ønsker om helt at udelade enkelte biografier ikke kunne imødekommes, da sådanne udeladelser ville forringe værkets værdi«. Denne beslutning harmonerer desværre ikke med det færdige resultat, hvor adskillige kandidater ikke er optaget, til trods for at oplysninger foreligger i den trykte litteratur.

Af de adspurgte har ca. 5000 ikke besvaret spørgeskemaet og ca. 600 protesterede mod udgivelsen af værket eller mod den ovenfor nævnte principbeslutning. Alle disse er alene optaget med angivelse af navn (ikke engang fulde navn), fødselsår, kandidatår, uddannelsesretning samt nuværende ansættelse, såfremt disse oplysninger forelå. For de øvrige biografiers vedkommende er kun medtaget de oplysninger, som er meddelt i besvarelsen.

Det siger sig selv, at med disse indskrænkninger har værket ikke blot mistet værdi, men er yderligere blevet overordentlig uensartet.

Kandidater, der er afgået ved døden i redaktionsperioden er medtaget i værket, hvilket er forklarligt og forsvarligt, men det er en beklagelig fejl, at man ikke har anført dødsdatoen, hvilket nok havde været gennemførligt, i hvert fald kunne man fx. med et kors efter navnet, have angivet at den pågældende var død.

I denne forbindelse kan det også kun beklages, at man ikke har givet plads til en fortegnelse over de kandidater, der er døde i perioden efter at 1965-staten udkom og til redaktionens slutning, således som det altid har været praxis i stater også i de tidligere juridiske.

Foregående stater har også indeholdt en kronologisk fortegnelse over kandidaterne – foruden den alfabetiske. Også dette er nu strøget, og en nyttig oversigt over navneforandring er også opgivet. Dette sidste er dobbelt beklageligt, efter at vi har fået den ny navnelov.

I de tidligere udgaver sondrede man mellem cand. jur'er og exam. jur'er, således at de, der havde bestået dansk-juridisk examen, der afholdtes sidste gang i sommeren 1936, havde sit eget afsnit. Denne adskillelse er ophævet i den ny udgave, hvilket der absolut kan argumenteres for, men det medfører, at det ikke længere umiddelbart er muligt at se, hvor mange der endnu lever af disse exam. jur'er.

Med udgangspunkt i 1965-udgaven har jeg konfereret rækken af exam. jur'er og konstateret, at af de 44 danske jurister, der levede 1. januar 1982 er 16 ikke optaget i 1981-udgaven, hertil kommer 2 der er døde i redaktionsperioden. Ca. 1/3 mangler altså. Nu er denne procentdel måske ikke karakteristisk for kandidaterne, men større tillid til værkets fuldstændighed giver det ikke. Og ovenfor denne grove fejl kan redaktionen ikke undskylde sig med, at man ikke har kunnet finde frem til dem. De findes alle med forholdsvis gode oplysninger i 1965-staten.

Det gælder iøvrigt for mange af kandidaterne, at man ved hjælp af offentligt tilgængelige trykte kilder, eksempelvis Hof- og Statskalenderen, Blå Bog og »personalia«-rubrikkerne i forbundets tidsskrift, hvortil de pågældende ofte selv har leveret oplysningerne, kunne have fremstillet en stat, der i hvert fald i langt større udstrækning havde været fyldestgørende, og at man – også i tilfælde, hvor spørgeskemaerne ikke var blevet besvaret – havde kunnet producere biografier, der i rimelig grad havde tilfredstillet de behov, brugerne har.

Resultatet er desværre blevet en stat, der nærmest ingen nytte er til.

Finn H. Blædel

Palle Lauring: Dronninger og andre kvinder i Danmarkshistorien. Høst og Søn 1981, indb. kr. 188,00.

Bogen er en parallel til »Danmarks Konger« fra 1979 – og den er ikke blevet ringere af tilføjelsen »og andre kvinder«. Der er almindeligvis mere stof i de kvinder der ved egen kraft har skabt sig en plads i Danmarkshistorien end i dem der fik den tildelt som en rolle. Alligevel, Lauring formår at gøre læseren interesseret også i måden disse dronninger spillede og opfyldte rollen. I det hele taget er der vel ingen faghistoriker der som Lauring har kunnet få et læsende publikum til at synes at historie er interessant og vedkommende.

Det hænger jo sammen med, at foruden at han kan sit stof som historiker, at han kan fortælle, og at hans optagethed af emnet forplanter sig til læseren fordi han disponerer og fortæller som en kunstner. Bogen er blevet til på grundlag af en serie radioforedrag, og under læsningen hører man fortællerens stemme og pointeringer.

Der indledes med et klogt essay om »Det korte portræt«. Forfatteren ved af erfaring at vore muligheder for at tegne et sandt portræt er begrænset af andet end kildematerialets art og mængde, at vi for hver gang ændrer tolkningen og dermed billedet en smule, at kortheden i sig selv er en begrænsning. Men han tror på muligheden, og bogen beviser at han har ret heri. Og så tilføjer han noget om historikerens ansvar over for de forsvarsløse afdøde – ikke at man bør slække på sandhedskravet, men at man bør veje sine ord og udvælge eksempler med omhu, fordi vi i virkeligheden kender så lille en del af sandheden og kun har kilderne som korrektiv.

Kildematerialet til portrætterne er flere steder så sparsomt at der kun kan blive til nogle streger eller en silhouet, til gengæld kommer de i ramme. Små rappe rids giver historisk baggrund: »for det var i Kalmarunionens dage« hedder det om Dorothea den Første (Laurings udtryk). Og »Danmarks store problem var Sønderjylland«, fulgt af ti linier der forklarer at Dorothea efter Christoffer af Bayerns død bliver Christian I's dronning. Det er kontant. Det er korrekt. Der er meget mere at sige om den historie. Men her er der tale om det korte portræt. »Hun charmerede ingen, men hun dummede sig aldrig«. Siger Lauring.

Dorothea er bogens første, Thit Jensen dens sidste portræt. At forfatteren har kendt hende giver skildringen en ekstra kolorit. Hun var sær, hun gjorde ikke meget for at blive afholdt. Men hun blev trådt på mere end de fleste, og Lauring yder hende på syv sider en fortjent tribut.

Det er i øvrigt et gennemgående træk at forfatteren fører et forsvar for de portrætterede, der ofte hverken i levende live eller senere er vurderet efter fortjeneste. Læs fx. de fine skildringer af Eleonora Christine Tscherning og Ida Johnsen, Danmarks første sygeplejerske. Få kender Ida Johnsen. »Vi har hyldet mænd, der var af ringere karat«. En velskrevet og læseværdig bog med gode sidebemærkninger om faget.

Sv. Cedergreen Bech

Martin Berg: »Et billede«. Bergs forlag Aps, København 1982, Krohns bogtrykkeri A/S. 176 sider, illustreret.

Forlagsindehaveren Martin Berg har skrevet en usædvanlig biografi om sin far, Andreas Berg, urmagersønnen fra Vejle, der i over 50 år var urmager i Odense og som i sin ungdom, 20 år gammel, bosatte sig i Paris for at perfektionere sig i urmagerkunsten, men samtidig studerede »la vie parisienne«.

Materialet er interessant, fotografier og teksten veksler mellem forfatterens egne ord og citater af breve til og fra Andreas Berg.

Bogen viser store kontraster mellem storstadslivet i Paris og det provinsielle københavnerliv (p. 34 ff) for slet ikke at tale om det landlige liv i Vejle og senerehen i Odense.

Læseren får mange nye biografiske oplysninger om pariserfarere, såvel kendte som ukendte. Mange interessante skæbner – de fleste naturligvis ikke omtalt i Franz v. Jessen's »Danske i Paris gennem Tiderne«. Enkelte bliver genstand for en nærmere analyse: »Zigeunceren«, senerehen kgl. kapelmusikus Peder Møller (p. 48–49), adelsmanden Fritz de Zepelin (p. 49 ff), ven af Herman Bang og Frans B. Anderson, amerikaner af norsk oprindelse (p. 64 ff). Man får indblik i Andreas Bergs udvikling med hensyn til logi-kvarteret: Ved ankomsten lejet værelse i Rue des petits Champs (p. 23 ff), lige ved arbejdspladsen, den verdensberømte urmager Bréguet i Rue de la Paix. Så følger længslen ved at bo i et kvarter med andre unge, studenter og kunstnere, altså venstre Seine-bred, Rue Jacob, altså latinerkvarteret. Derpå atter tilbage til højre Seine-bred, Rue de Provence, et rigtig Second Empire-kvarter. Andreas Berg er efterhånden blevet en erfaren pariser og bosætter sig til slut i Impasse Marie Blanche, altså Montmartre, lige ved den berygtede Rue Lepic (p. 42), en adresse, som må have været noget af et chok for den fine arbejdsgiver.

Verdensudstillingen år 1900 får sin behørig omtale (p. 90 ff), og sidenhen aflægger Andreas Berg besøg i Dronning Victorias London, som dog ikke kan måle sig med Paris (p. 109 ff).

Andreas Berg havde efterhånden opholdt sig 5 år i Paris og hans far får da lejlighed til at købe en af provinsens største urvirksomheder, M. C. Unserud i Odense (p. 124 ff). Fra det interessante ungkarleliv i Paris går Andreas Berg over i det alvorlige rollefag som arbejdsgiver og familiefader i »Etatsrådernes by« og i over et halvt århundrede udøver Andreas Berg med stor dygtighed sit hverv på Fyn.

En søn har sat et særpræget epitafium over sin far. Desværre indeholder bogen intet personregister.

Valdemar Dan-Jensen

Dansk biografisk leksikon, 3. udgave, bind 1–16. Udgivet af Gyldendal 1979–.

Dansk biografisk leksikon, 3. udg., er anmeldt efter udgivelsen af 1. bind i PhT 1979 s. 269 ff. og efter udgivelsen af 5. bind i PhT. 1980 s. 243 ff. Siden er udkommet yderligere 5 bind, nemlig bind 6 (Harald – Høedt), bind 7 (Høeg – Kjærholm), bind 8 (Kjærulf – Lewetzow), bind 9 (Levi-Moltesen) og bind 10 (Moltke – Olrik).

1. udgave af Dansk biografisk leksikon på ialt 19 bind indeholdende 9793 biografier blev udgivet i årene 1887–1905, og 1933–44 udkom 2. udgave med ialt 27 bind indeholdende 10996 biografier. Nærværende 3. udgave på 16 bind er planlagt udgivet i årene 1979–84 og er anslået at indeholde ialt ca. 12000 biografier. Trods et stigende antal biograferede fra udgave til udgave er udgivelsesperioden altså strammet fra 1. udgavens 18 år til 3. udgavens planlagte 5 år. Denne tendens har naturligvis mange forklaringer, men en af de væsentlige forklaringer må nok søges i det forhold, at de senere udgaver i høj grad bygger på tidligere udgaver. I 3. udgave forventes optaget ca. 9500 personer, som tidligere er biograferede i enten 1. eller 2. udgave eller endog i begge udgaver. 3. udgave vil således »kun« indeholde ca. 2500 helt nye biografier. – Og dog – de ca. 9500 tidligere biograferede er alle vurderet ud fra de kriterier og redaktionelle retningslinier, som er lagt til grund for 3. udgave, og det er tydeligt, at et stort antal af tidligere udgavens biografier er helt eller delvis omarbejdede, hvortil kommer a'jourføringen af et større antal biografier fra 2. udgaven.

Brugere af Dansk biografisk leksikon må prise sig lykkelige over den hurtighed, hvormed forlaget Gyldendal synes at gennemføre udgivelsen af 3. udgave. Man får dermed adgang til en forholdsvis a'jourført biografisk og personalhistorisk viden. Der kan næppe være tvivl om, at det indenfor et så forholdsvis kort årcmål er lettere at fastholde en gennemgående biografisk og redaktionel linie, hvilket er af stor betydning for udgivelsen som helhed, og biografiernes standard, som efter 1. bind kunne karakteriseres som gennemgående høj, synes da også fastholdt i de siden udkomne 9 bind.

Redaktionen fortjener ros herfor; den er godt hjulpet af den korte og koncentrerede udgivelsesperiode, idet man har kunnet trække på hovedparten af de udpegede forfattere til såvel 1. som 10. bind og formentlig endnu ved 16. bind, der skal udkomme i 1984. Ser man forfatterregistrene igennem konstateres ganske vist en vis af- og tilgang af forfattere, men for så vidt angår hovedleverandører er der endnu efter 10. bind et stort personsammenfald i forhold til 1. bind (f.eks. Uffe Andreasen, P. H. Bendtsen, Hans Chr. Bjerg, Claus Bjørn, Sv. Cedergreen Bech, Vagn Dybdal, Henrik Fode, Finn Gad, Ib Geil, Erik Helmer Pedersen, Steffen Heiberg, Kaj Hørbye, Bent Irve, Chr. Jansen, Erik Korr Johansen, Helge Larsen, Finn H. Lauridsen, Mads Lidegaard, P. G. Lindhardt, Åge Nicolaisen, P. Chr. Nielsen, Egill Snorrason, Torben Wolff m.fl. og redaktørerne af slægtsartiklerne Nils G. Bartholdy, Thelma Jexlev og Hans H. Worsøe).

Som den korte udgivelsestid giver mulighed for at fastholde værkets gode elementer, herunder især biografiernes standard, så bevirker det også, at mindre gode elementer bliver til gennemgående træk.

F.eks. føles det generelt generende, at det ikke angives, om en person optaget i 3. udgaven findes biograferet i en eller flere af de tidligere udgaver med mindre forfatteren fra den tidligere udgave endnu anføres. Uagtet at en biografi er revideret, helt eller delvis omarbejdet, så mister de tidligere biografier ikke nødvendigvis deres betydning, og man kunne jo let have sparet brugere nogle negative opslag i de tidligere udgaver. Oven i købet havde det været ønskeligt med henvisninger til de biografier i hhv. 1. og 2. udgave, som er udeladte i 3. udgave.

Alfabetiseringsreglerne bliver et stadigt stigende irritationsmoment som udgivelsen skrider frem; bind 6 (Harald til Høedt) indledes med Harald Klak, efterfulgt af Harald Blåtand, Harald, Harald Hen, Harald Harefod, Harald Thorkildsen og sidst Harald Kesja. Forklaringen er den enkle: de fire første er danske konger i kronologisk rækkefølge, den femte er engelsk konge, den sjette er jarl over Danmark og den syvende er dansk kongesøn også i kronologisk rækkefølge uden hensyn til tilnavne. Bevæger man sig blandt »storfamilier« som Jensen, Nielsen m.fl. er det ikke praktisk, at de enkelte personer er ordnet efter det af flere fornavne, som vedkommende synes at have anvendt,

d.v.s. Morten Christian Nielsen anbringes før Christen Nielsen. Begge kendes som Chr. Nielsen, men Christian = Chr. er født 3 år tidligere end Christen = Chr. Foran disse anføres Niels Carl Nielsen, der kendes som Carl Nielsen. Det er altsammen meget udmærket, hvis man i forvejen har et grundigt kendskab til de personer, hvis biografi man søger, men anvendt som f.eks. alment personalhistorisk opslagsværk er systemet besværligt. Bagi i hvert bind er et register over de i det enkelte bind biograferede, men dette register er desværre ordnet efter samme kriterier som leksikonet i øvrigt.

For så vidt angår det biografiske indhold findes det som tidligere nævnt af høj kvalitet. Ser man derimod på det genealogiske må man nok konstatere, at her brydes vandene på kryds og tværs.

Om slægtsoversigterne kun, at det til tider er vanskeligt at få øje på kriteriet for sådanne optagelse/omfang eller udeladelse, men det gør nu ikke noget, for i realiteten er der vel egentlig for mange og til tider synes nogle for omfattende i forhold til andre; i bind 8 s. 319 er en oversigt over slægten Krog (Krog-Meyer) med 10 medlemmer af slægten, hvoraf 1 er optaget i Dbl. og samme optages senere i en oversigtstavle over en slægt Meyer (bd. 9 s. 529), hvor også vedkommendes biografi bringes; d.v.s. ingen af slægten Krog biograferes i tilknytning til slægtsoversigten. Slægten Kårsberg er repræsenteret med 3 personer, men nogen slægtsoversigt er ikke optaget. Fam. Langgaard er repr. med 4 medlemmer, men ingen slægtsoversigt. Formen er imidlertid en klar forbedring i forhold til 2. udgave.

De genealogiske data for de biograferede er for så vidt angår afdøde tilsyneladende godt bearbejdet, men kommer vi til de nulevende er uregelmæssighederne mange. Man mister uvægerligt noget af tilliden, når det f.eks. om Erhard Jakobsen siges at forældrene er: murer Knud Christian Knudsen og Benthine Camilla J., når man så et stykke nede i det biografiske stof konstaterer, at Knud Christian Knudsen er stedfader. Det berører ikke egentlig biografien, men siger at man skal være forsigtig, hvis benyttelsen blot tjener genealogiske konstateringer. Dansk biografisk leksikon har for så vidt angår genealogiske data ikke kunne undgå de svagheder, som stort set alle andre biografiske værker indeholdende oplysninger om nulevende mennesker også er behæftet med. Med hensyn til civilstand opererer man med 1) gift, 2) ugift og 3) intet anført, men det er ikke sjældent, at der kan sættes lighedstegn mellem 1) og 3) for i en række tilfælde kan det i lidt ældre opslagsværker konstateres, at de ikke angivne faktiske har været gift. I det hele taget konstateres megen unøjagtighed i oplysninger om den biograferedes ægteskab eller rettere ægteskaber, for det er hovedsagelig i tilfælde af flere ægteskaber, at oplysningerne er mangelfulde. Man må gå ud fra, at redaktionen har valgt at følge den biograferedes ønske i henseende til optagelse af genealogiske data, for en del kunne som påpeget i tidligere anmeldelser suppleres alene på grundlag af tidligere udgivne biografiske opslagsværker. Dette valg kan naturligvis diskuteres, men det er klart, at fuldstændigheden i henseende til genealogiske data ikke bør gøres til et spørgsmål om optagelse af en biografi eller ikke, hvis en sådan i øvrigt bør optages i leksikonet, og som nævnt er der tale om mangler og ufuldstændigheder som Dansk biografisk leksikon har til fælles med mange andre biografiske opslagsværker.

Af udgivelsen resterer endnu 6 bind, men at dømme efter det hidtidige forløb er der al mulig grund til at tro, at disse som planlagt vil foreligge i løbet af de næste par år. Jeg har ment, at den koncentrerede udgivelse har en række fordele, men det er klart, at den samtidig stiller ganske store krav til såvel forlag som redaktion. Uanset at man kan forholde sig kritisk til visse af de løsninger, som er valgte med hensyn til henvisninger, alfabetisering og genealogiske data, kan der ikke været tvivl om, at såvel forlag som redaktion i det store hele har forstået at leve op til de krav en sådan udgivelse stiller. For så vidt angår henvisninger kan der endnu i sidste bind rådes bod herpå ved at optage et strengt alfabetisk register over de i 1., 2. og 3. udgave biograferede.

Finn Andersen

Gregers Hansen: Bispen og betleren. 94 s. Dansk Historisk Håndbogsforlag 1982, kr. 75,00.

Som omtalt andetsteds i dette hæfte har forfatteren af dette værk, fhv. kommunaldirektør Gregers Hansen, netop fået tildelt medaillen for en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats. Selvom denne udmærkelse ikke blev givet alene på grund af dette originale værk, så var udsendelsen af denne bog dog den ydre anledning til at samfundets bestyrelse på nuværende tidspunkt valgte at hædre Gregers Hansen for hans indsats gennem en årrække.

Allerede i sin opbygning er værket usædvanligt, idet det indledes med tre anetavler: Gregers Hansens afdøde hustru Anna-Sophie Hjorts hans nuværende hustru (og kusine) Gertrud Westergaards og hans egen tilbage til og med tipoldeforældrene, som på grund af anesammenfald består af ialt 20 ægtepar, hvoraf halvdelen boede i København for omtrent 200 år siden. I de følgende afsnit skildres disse ægtepar så indgående, som det nu er lykkedes for den erfarne arkivforsker at fremskaffe kildemateriale til, og det vil ofte, især for de københavnske personers vedkommende, sige ned til overraskende detaljer. Perioden er tiden omfattende både den florissante handelsperiode og de fattige år efter 1807, da krigen med England var ved at ruinere landet. Der er således i de ydre rammer stof til dramatiske omskiftelser, men det er der så sandelig også i persongalleriet, der som angivet i titlen spænder fra biskop i Ribe Viktor Kristian Hjort (1765–1818) til gårdfæster, senere hyrde (og betler) i Elsborg ved Viborg Niels Andersen Vestergaard (ca. 1737–1810). Af de mere markante personligheder fra det københavnske miljø kan nævnes brygger Jens Mathias Lind (1768–1842) og grosserer Mendel Levin Nathanson (1780–1868), begge endte iøvrigt som fallenter! Endelig afsluttes bogen med kapitlet »Tipoldeforældrene og deres samtidige«, hvor de såvel erhvervsmæssigt-økonomisk som med hensyn til levealder og vielsesalder indplaceres i samtidens danske samfund for så vidt det har været statistisk muligt. Det er her især påfaldende, at tipoldeforældrene opnåede en levealder et godt stykke over samtidens gennemsnit. Forfatteren påpeger selv, at det spiller en vis rolle, at de fleste tilhørte den mere velstående del af befolkningen, og at en enkelt ane, der blev 97 år gammel, får en uforholdsmæssig stor vægt i et så lille materiale, men også disse iagttagelser er jo interessante og vejledende for andre slægtsforskere, som kunne tænke sig at gå i gang med lignende undersøgelser for deres egen families vedkommende.

Hermed er vi fremme ved bogens betydning som inspirationskilde. Det er velgørende, at en slægtsforsker tør gå nye veje, og glædeligt at et forlag tør påtage sig at udgive et sådant værk. Hvis vi ser på slægtsforskningens udvikling i Danmark i den sidste menneskealder, er det glædeligt at observere, at slægtsforskerne er blevet mindre traditionsbundne. Både udstyrmæssigt, opstillingsmæssigt og indholdsmæssigt er der blevet vist nye veje, både i det store og det små. Gregers Hansen har tidligere med sin kombination af økonomisk lokalhistorie og slægtsforbindelser vist sådanne, men det har været veje, som det var svært for den almindelige fritidsforsker at følge. Med »Bispen og betleren« er en ny synsvinkel blevet introduceret, en synsvinkel, som de fleste slægtsforskere med udbytte vil kunne anlægge på deres eget materiale: den generationsvise tværgående betragtning af en kombination af anetavler – formentlig inspireret af den generationsvise opstilling af efterslægtstavlen, som forlægst er slået igennem i Danmark. Der er virkelig tale om en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats.

Hans H. Worsøe

Guelfo Guelfi Camajani: Genealogy in Italy. Istituto Genealogico Italiano, Firenze, 1979, 32 s.

Som en udløber af den internationale kongres i København i 1980 har Samsundet fået tilsendt dette lille engelsksprogede skrift om genealogi i Italien, som det kan være nyttigt at stifte bekendtskab med som en første introduktion til beskæftigelsen med emnet. Der er ikke tale om nogen egentlig vejledning, arkivadresser m.v. savnes, men snarere om en redegørelse for den historiske

udvikling af emnerne: navneskik, slægtsforskning og arkivvæsen samt henvisning til den grundlæggende litteratur, hvortil kommer en omtale af Istituto Genealogico Italiano (adr. 50122 Via Torta 14, Firenze, Italia), som man kan henvende sig til for mod betaling at få yderligere oplysninger. Hæftet efterlader det indtryk, at instituttet helst beskæftiger sig med heraldik og adelsgenealogi. Blandt dets publikationer kan nævnes »Bollettino Araldico« og »Albo d'oro delle famiglie nobili e notabili italiane« (seneste udgave 1979).

Hans H. Worsøe

Birthe Børgesen: Carsten Petersen, klokker ved Trinitatis kirke, lærer ved søetatens underofficerskole, 58 s. Eget forlag, Lyngby 1980. Samme: Klokker Carsten Petersen og provst H. F. Petersen, 44 s. Eget forlag, Lyngby 1982.

I de to bøger, som skal læses i forlængelse af hinanden, fortæller fru Birthe Børgesen om sine genealogiske studier koncentreret omkring provst H. F. Petersens far, klokker Carsten Petersen (1766–1846). Da der i slægtens overlevering har været en påfaldende tavshed om de første afsnit af dennes liv, har dette givet plads for alle slags spekulationer mundende ud i, at de opgivne forældre i kirkebogen, kniplingskræmmer Peter Carstensen og hustru Marie Kierstine Carstensen ikke var de biologiske forældre. Bøgerne får en almen interesse derved, at man får kildestoffet fremlagt og kan følge en seriøst arbejdende slægtsforskers forsøg på at trænge ind bag de officielle oplysninger. Som særlig sagkyndig har psykiateren Oluf Martensen-Larsen udtalt sig om sagen i den sidstudkomne af bøgerne. Han karakteriserer generationerne forud som et menneskes varedeklaration, således at forstå, at stemmer et individ ikke ind i den foreliggende sammenhæng, skyldes det formentlig, at den officielle varedeklaration er forfalsket. Eller sagt på anden måde, at de opgivne forældre er forkerte, og som et eksempel henvises til H. C. Andersen, om hvis herkomst der – formentlig med urette – har været fremsat forskellige teorier. Der må advares mod dette synspunkt, som kan lede slægtsforskerne ud på det helt dybe vand. Lad være, at der findes adskillige tilfælde, hvor kirkebogens oplysninger er forfalskede, men det berettiger ikke til at forkaste pater-est reglen uden bevis. Bevisbyrden må stadig tilfalde den, der rejser tvivlen. »En fremtidig antropologisk-morphologisk undersøgelse af slægtsportrætter vil måske kaste lys over problemet« skriver Martensen-Larsen, og det kan være, han får ret, men så længe, der ikke foreligger sikre metoder, må vi tro kirkebogens ord og vente med at revidere vore resultater. Men man må give ret i, at det ikke tjener noget formål at gemme problemerne væk eller fortie dem, og på dette punkt har nutidens slægtsforskere heldigvis lagt tidligere generationers diskretion på hylden og åbnet for en fri diskussion, der kan føre til nye løsninger. Fru Børgesens bøger er således værdifulde brikker i den brogede mosaik, der udgøres af det sidste ti-års danske slægtshistoriske litteratur.

Hans H. Worsøe

Orientering

Generalforsamling 1982

Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie afholdt ordinær generalforsamling på Frederiksberg kommunebiblioteker tirsdag d. 20. april 1982 kl. 19.30. Formanden, landsarkivar Hans H. Worsøe bød velkommen, hvorefter direktør, landsretssagfører Eskild Friebling blev valgt til dirigent. Denne gav ordet til formanden, som aflagde

Bestyrelsens beretning:

»På generalforsamlingen 27. april 1981 behandlede det udkast til nye love, som var fremsat efter at bestyrelsen havde nedsat et udvalg bestående af medlemmer af denne samt Otto Bendixen. Forslaget blev vedtaget med enkelte rettelser og derefter forelagt for en ekstraordinær generalforsamling, som fandt sted 14. januar 1982. Her vedtoges de nye love, som samtidig trådte i kraft. Lovene er aftrykt i Personalhistorisk Tidsskrift 1982 1. hft., og vil fremover blive tilsendt nye medlemmer ved indmeldelsen. I henhold til de nye love er antallet af bestyrelsesmedlemmer fastsat til 9, og på den ekstraordinære generalforsamling indvalgte kgl. ordenshistoriograf dr.phil. Tage Kaarsted. Det har hidtil været sådan, at den samlede bestyrelse afgik hvert 3. år, men dette noget upraktiske forhold er afhjulpet ved de nye love, således at 1/3 af medlemmerne afgår hvert år – de første to år ved lodtrækning. Vi håber hermed at have fremskaffet bestyrelsen roligere arbejdsforhold og sikret Samfundet mod pludselig udskiftning af for mange medlemmer samtidig.

Foredragsaktiviteten har i det forløbne år været begrænset til foredraget om navneloven ved den ordinære generalforsamling og Nils G. Bartholdys lysbilledforedrag om To brillanterede Tragedier ved den ekstraordinære generalforsamling. Bartholdys foredrag kan læses i Carlsberg Fondets årsberetning 1980. Desuden arrangerede vi foredrag og rundvisning for Blekinge genealogiske forening ved dennes besøg i København 30. juli – 2. aug. 1981. I det hele taget må det siges, at det nordiske samarbejde har lagt beslag på en væsentlig del af bestyrelsens arbejdskraft, selvom det endnu ikke har givet sig andet udslag udadtil end indbydelsen til den første nordiske slægtsforskerkonference 10.–12. sept. 1982 på Åsljungagården, som er muligjort af tilskud på 60.000 fra Nordisk Kulturfond og tilsagn om tilskud fra Den Letterstedtske Forening, som jeg gerne vil bringe de arrangerende foreningers bedste tak for. Foruden Samfundet står Genealogiska Samfundet i Finland, Genealogiska Föreningen i Sverige, Norsk Slektshistorisk Forening og SSF for arrangementet, som vi ser frem til med store forventninger som det første skridt på vejen til regelmæssigt afholdte nordiske møder. Takket være de omtalte tilskud kan de samlede udgifter pr. deltager holdes på et acceptabelt niveau, og det er planlagt, at hvert af de arrangerende lande deltager med 20 personer, altså ialt 80 deltagere i konferencen. Vi håber herved ikke blot at få udbygget de officielle kontakter og at få oplyst om forskningsmulighederne i de forskellige lande, men også at få lagt frøet til et rodnet af personlige forbindelser, som kan sætte blomster til gavn og glæde for de enkelte forskere. Fra Samfundets side er det sekretæren, der har taget det store slæb her, desuden har kasserer og formand deltaget i en del af møderne. I forbindelse med det internationale samarbejde skal det også nævnes, at rapporten fra Den internationale kongres i København 1980 nu er på trapperne og vil blive tilsendt alle deltagere gratis, hvorimod Samfundets øvrige medlemmer kan købe den til favørpris. Rapporten fortjener at blive en bestseller, hvad vores betrængte økonomi også kunne trænge til at den blev. Desværre blev nemlig Erik Nørns bog om religionslærere ved latinskolerne 1853–1903 ikke nogen publikums succes, og har derfor trods tilskud fra Goods Fond

givet os et ubehageligt underskud. Vi må nok erkende, at vi har disponeret for optimistisk og tager ad notam, at fremtidige publikationer må have et noget bredere sigte, hvis ikke alle udgifter på forhånd er dækket. Vi havde håbet at få penge til udgivelse af Dorthe Gissels Bibliografi om Slægtshistoriske arbejder 1973–79 som særpublikation, men da alle ansøgninger forblev uimødelkomne, har vi valgt at udgive Bibliografien i tidsskriftet og lade fremstille særtryk til brug for biblioteker og andre særligt interesserede. Prisen for disse er nu fastsat til kr. 50,00. Også overarkivar Finn H. Lauridsens store artikel om hofapoteker Gottfred Becker er – og denne gang takket være tilskud fra Goods Fond – udsendt i særtryk. Med hensyn til tidsskriftet har vi lyttet til kritikken, og det er bestyrelsens indtryk, at det er lykkedes Finn A. at skabe en årgang som både i henseende til indhold og udseende vil svare til medlemmernes krav og forventninger. Samfundet vil gerne takke forskningsrådet for de humanistiske videnskaber for det ydede tilskud til tidsskriftet, uden hvilket tilskud udsendelsen ikke ville kunne fortsætte som hidtil.

Med hensyn til andre aktiviteter kan jeg nævne, at vi har rettet en henvendelse til biblioteksforeningen vedr. udstationering af kirkebogsfilm på centralbibliotekerne, men af dem er blevet henvist til bibliotekstilsynet. Samfundet har senest anmodet dette om at tage kontakt til Rigsarkivaren om sagen, og vi er vidende om, at også SSF har rejst spørgsmålet over for arkivvæsenet. Vi tillægger kopispredningen stor værdi som vej til at skaffe lettere adgang til arkivalierne. Som et led i samme bestræbelser skal det ligeledes ses, at vi har afgivet en anbefalingskrivelse til det humanistiske forskningsråd vedr. et omfattende forskningsprojekt, der går ud på at overføre oplysningerne fra folketællingen 1901, der jo nu er blevet almindelig tilgængelig, til EDB. Hvis dette projekt gennemføres vil det betyde nye muligheder for bl.a. demografiske undersøgelser, og mange blinde spor i efterslægtstavler vil kunne føres videre. Om slægtsforskning og EDB skal jeg desuden henvise til Kaj Albertsens artikel i Persh. T. 1981. Kaj Albertsen er af bestyrelsen blevet anmodet om løbende at orientere om udviklingen indenfor dette felt. Endelig skal jeg nævne, at den vandreudstilling »På spor af vore aner«, som udsprang af arbejdet med den internationale kongres stadig cirkulerer i landet og ledsages af en lille folder, udgivet af Samf., som fortæller om udstillingen og om det slægtshistoriske arbejdsorganisation her i landet. Jeg skal også nævne, at der siden sidste generalforsamling er nedsat et udvalg til at arbejde videre med bomærkesagen. I udvalget sidder læge Kirstein og fra bestyrelsen Knud Prange og Nils G. Bartholdy.

Samarbejdet med de slægtshistoriske foreninger og deres sammenslutning SSF er blevet videreudviklet i det forløbne år og bl.a. resulteret i en aftale om Hvem forsker Hvads fremtidige forhold. Udgivelsen af bladet fortsætter som et fælles foretagende. Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke formanden for SSF, S. E. Sørensen, for et positivt og behageligt samarbejde, som jeg føler mig overbevist om, vil kunne fortsætte. Den ældste lokale slægtshistoriske forening Slf i Århus, fejrede 1. april 1982 sit 25 års jub. og Samf. overrakte ved denne lejlighed et specielt indbundet expl. af Jubilæumsheftet 1979 til formanden gennem de 25 år, politiass. P. Porse.

Trods de økonomisk set dårlige tider kan vi fortsat glæde os over et stigende medlemstal- vi har pr. 1/1 82 1153 medl. Imidlertid stiger omkostningerne ved såvel ekspedition, forsendelse og trykning endnu hurtigere, og bestyrelsen ser sig derfor nødsaget til senere at fremkomme med forslag til en kontingentforhøjelse. Det burde måske overvejes, om man kunne finde en metode til automatisk regulering i lighed med hvad Lykketoft foreslog for olafgifter, så man ikke hvert år skal ulejlige generalforsamlingen med et forslag. Samf. har hidtil modtaget et årligt renteaskast fra Dansk historisk Fællesfond, men da denne fond nu er ophævet, har Samf. fået overført sin procentvise andel i form af obligationer, hvorved det er lykkedes at forbedre de likvide forhold lidt, men desværre kun en stakket tid. Jeg vil gerne takke især kass. FHB for den effektivitet, han har lagt for dagen i denne sag og andre sager i forbindelse med Samf. anliggender, som han har varetaget i det forløbne år. Takket være ham og vor nyvalgte revisorsuppl. Fl. Jørn Nielsen skulle det i år være lykkedes at opstille et regnskab, som tilfredsstiller medlemmernes ønsker om forståelighed og fuldstændighed.

1981 vil af fremtidens slægtshistorikere blive husket som året, hvor den nye navnelov blev

vedtaget. Vi må se i øjnene, at vore saglige indvendinger ikke blev hørt, og vi må fremover leve med dens bestemmelser. Lad os prøve at se det positive – gennemførelsen af ligestilling af faders og moders slægt – og lad os håbe, at den vil inspirere flere til at interessere sig for slægtsforskning, når de leder efter passende navne blandt forfædrene. Den vil under alle omstændigheder betyde et voksende behov for vejledning og oplysning, et arbejde vi vil tage op først og fremmest gennem Pers. T., men også gennem afholdelse af møder og kongresser og udgivelse af publikationer såvidt vore kræfter og økonomiske muligheder overhovedet rækker. Bestyrelsen føler sig overbevist om, at den derved bedst er i overensstemmelse med medlemmernes ønsker og interesser.

For et par måneder siden udsendte fhv. kommunaldirektør Gregers Hansen bogen *Bispen og betleren*. Det er et usædvanligt værk, idet Gregers Hansen så at sige læser 3 anetavler – sin egen, sin afdøde hustru og sin nuværende hustru – på tværs. Gennem biografiske skildringer af de tre probanders tipoldeforældre bliver der givet en levende skildring af en række personer, der levede for små 200 år siden. Tidens historie bliver draget ind til belysning af forfædrenes skæbne, men forfædrenes liv kaster også lys over tidshistorien.

Metoden er usædvanlig, men det var hvad man kunne vente sig af netop Gregers Hansen. Han har et stort og alsidigt forfatterskab bag sig. Gennem anetavler og efterslægtstavler har han demonstreret sin kyndighed som genealog, både hvad teknik og nøjagtighed angår, og hans artikler vidner om solid grundighed og stort kendskab til arkivernes indhold – også til arkivalier, der ikke altid bliver udnyttet af slægtsforskerne. Gregers Hansens flid er stadig usvækket, og tidsskriftets læsere kan glæde sig til endnu en række artikler fra hans hånd: de ligger allerede på lager i redaktionen.

Gregers Hansens mange studier over købmandsslægter i Saksøbing og Maribo indtager en særlig position i den slægtshistoriske litteratur. Gennem inddragelse af et økonomisk-historisk materiale har slægtshistorien fået videre perspektiver, og også her har de slægtshistoriske sammenhænge, som Gregers Hansen har påvist, været med til at give tidens historie nye dimensioner. Slægtshistorien og Danmarkshistorien er blevet bragt i frugtbar sammenhæng i Gregers Hansens forfatterskab, et forfatterskab som derved har været med til at højne slægtsforskningens niveau i Danmark og understrege den betydning set i en historisk videnskabelig sammenhæng.

På baggrund af dette er det mig en stor glæde at kunne meddele, at Samfundets bestyrelse har vedtaget at tildele fhv. kommunaldirektør Gregers Hansen medaillen for en bemærkelsesværdig personalhistorisk indsats, indstiftet ved Samfundets 100 års jubilæum i 1979«.

Formanden overrakte herefter medaillen til fhv. kommunaldirektør Gregers Hansen, der i sin takketale redegjorde for sit forfatterskab og for hvorledes han, da han blev pensioneret, nøje planlagde sit kommende otium, som skulle være helliget beskæftigelsen med hans gamle store interesse, personalhistorien. Han rettede herunder en særlig tak til lektor Knud Prange, der først som redaktør af *Fortid og Nutid* og senere som leder af Lokalhistorisk Afdeling havde opmuntret og inspireret ham til at fortsætte sine da netop påbegyndte studier over de lollandske købmandsfamilier.

Kasserer Finn H. Blædel aflagde herefter regnskabet for 1981, hvilket enstemmigt godkendtes. På bestyrelsens vegne foreslog Finn H. Blædel, at årskontingentet med virkning fra 1983 forhøjedes til 100,00 kr., hvilket godkendes af forsamlingen.

Derefter foretoges valg af 3 bestyrelsesmedlemmer, 2 revisorer og 1 revisorsuppleant. Det resulterede i genvalg af Finn Andersen, Sv. Cedergreen Beck og Lise Lund (bestyrelsesmedlemmer) samt Karen Buchwaldt og Chr. Bjørn Jensen (revisorer) og Fl. Jørn Nielsen (revisorsuppleant).

Efter generalforsamlingen talte universitetslektor, mag.art. Knud Prange om

Våbanenetavlen i Danmark

På gravsten og epitafier, på våbentæpper og sølv – og mange andre steder – kan man finde ejerens anevåbener opstillet efter flere sindrige systemer. Ved hjælp af en række eksempler, der vistest i lysbilleder, påvistest våbanenetavlenes store kildeværdi – ikke mindst for personalhistorikerne.

Nordisk slægtsforskerkonference

I dagene 10.–12. september 1982 afholdtes den første nordiske slægtsforskerkonference med 77 deltagere fra Danmark, Finland, Norge og Sverige på konferencehotellet Åsljungagården i det nordlige Skåne. Konferencen er den første frugt af et intensiveret samarbejde mellem nordiske slægts- og personalhistorikere og de respektive landsforeninger efter initiativ fra svenske og danske slægtshistoriske organisationer.

Konferencens sigte var primært at bane vej for udvikling af et samarbejde mellem nordiske slægtsforskere gennem oplysning om de deltagende landes slægtshistoriske organisationer og om arkiverne og disses indhold af primært slægtshistorisk kildemateriale såsom kirkebøger, folketællinger, skifteretsarkivalier og mikrofilmsamlinger, men i øvrigt berørtes en række andre kildegrupper, dels under de respektive landes indlæg om kildemateriale, dels under efterfølgende diskussioner, men også i høj grad gennem arrangerede udstillinger og deltagernes udveksling af erfaringer og synspunkter baseret på egne slægtshistoriske studier.

Konferencen, der var muliggjort ved tilskud fra Nordisk Kulturfond og Den Letterstedtske forenings danske afdeling samt deltagerafgifter, afvikledes planmæssigt, og om end programmet syntes stramt og anstrengende var der blandt deltagere og ledere enighed om at det samarbejde på nordisk plan, som var indledt med konferencen måtte fortsættes og videreudvikles.

Ved det afsluttende møde fremkom en række forslag til punkter, hvor nordisk samarbejde syntes påkrævet og der blev taget initiativ til dannelse af et fast samarbejdsorgan med repræsentation fra de deltagende landsforeninger, som var *Genealogiska Föreningen* i Sverige, *Norsk Slekthistorisk Forening*, *Genealogiska Samfundet* i Finland, *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie* og *Sammenslutningen af slægtshistoriske foreninger i Danmark*.

Der var bred tilslutning til, at samarbejdet videreføres gennem afholdelse af flere nordiske konferencer og udstillinger, men conferenceforløbet havde understreget behov for samarbejde på en række andre områder, bl.a. om at fremme bestræbelser for i højere grad at tilgængeliggøre arkivernes filmkataloger i de respektive landes arkiver og biblioteker og for etablering af udvidede låncordninger de nordiske landes arkiver og biblioteker imellem.

F.A.

Registre til Personalhistorisk Tidsskrift 1982 ff

Navneregisteret til hver årgang af Personalhistorisk Tidsskrift har i en årrække været indeholdt i hver årgangs 2. hæfte. Fra og med årgang 1982 udsendes registeret som et løst register, der vedlægges den følgende årgangs 1. hæfte.

F.A.

Publikationer

udgivet af Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie

<i>Kr. Erslev: Danmark-Norges Len og Lensmænd 1596-1660.</i> 1885	Udsolgt
<i>Henry Bruun: Danmarks Amtsforvaltere 1660-1848.</i> 1919	Udsolgt
<i>Fritz Jürgensen West. De kongelige Amtmænd i Hertugdømmet Slesvig 1660-1864.</i> 1921	Udsolgt
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrifts første 50 Bind.</i> Ved H. Hjorth-Nielsen. 1930. Fototeknisk optryk	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1930-45.</i> Ved Albert Fabritius. 1946. Fototeknisk optryk	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift 1946-1965, 12.-14. række.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1967	Kr. 10,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift, 15. række, 1966-1972.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1973	Kr. 5,00
<i>Indholdsfortegnelse til Personalhistorisk Tidsskrift, 16. række, 1973-78.</i> Ved Hans H. Worsøe. 1979	Kr. 5,00
<i>Perlestikkerbogen.</i> Ved Hans Knudsen og Albert Fabritius. 1954	Udsolgt
<i>Albert Fabritius: Giertrud Birgitte Bodenhoffs mysterium og gravrøyerierne på Assistens kirkegård.</i> 1955	Udsolgt
<i>Alfred Larsen: Lolland-Falsters degne og skoleholdere.</i> 1960	Udsolgt
<i>Borgmester Niels Jacobsens stambog.</i> Ved Albert Fabritius	Udsolgt
<i>Allan Tønnesen: Helsingørs Bomærker.</i> 1968	Kr. 32,00
<i>Særpris for Samfundets medlemmer: kr. 22,00.</i>	
<i>Albert Fabritius. Nekrolog og bibliografi</i>	Kr. 15,00
<i>Ejvind Slottved: Lærestole og Lærere ved Københavns Universitet 1537-1977.</i> 1978 .	Kr. 132,00
<i>Særpris for Samfundets medlemmer: kr. 85,00.</i>	
<i>Personalhistoriske Studier.</i> Red. af skriftudvalget 1979 ved Hans H. Worsøe .	Kr. 90,00
<i>Særpris for Samfundets medlemmer: kr. 70,00.</i>	
<i>Personalhistorisk Tidsskrift - restoplæg af ældre hæfter sælges samlet pr. sæt .</i>	Kr. 250,00
<i>Dødsfald i Danmark 1968, 1969, 1970, 1971.</i> Ved Niels Friis	à kr. 10,00
<i>Dødsfald i Danmark 1972.</i> Ved Benedikte Friis	Kr. 10,00
<i>Finn H. Blædel: Tilføjelser og rettelser til »Danske sagførere«.</i> 1979	Kr. 45,00
<i>Erik Nørr: Latinskolenes religionslærere 1853-1903</i>	Kr. 60,00
<i>Finn H. Lauridsen: Gottfried Becker. En københavnsk hofapoteker 1767-1845</i>	Kr. 35,00
<i>Dorthe Gissel: Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-79</i>	Kr. 50,00

Henvendelse til ekspeditionen, adr.: Museumstjenesten, Sjørupvej 1, Lysgård, 8800 Viborg, tlf. (06) 66 76 66, eller sekretæren, arkivsekretær Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Hvem forsker Hvad. Ældre årgange kan købes ved henvendelse til:
HVEM FORSKER HVAD, Christian Xs Vej 27, 8260 Viby.

De anførte priser indbefatter ikke forsendelsesomkostninger.

Personalhistorisk Tidsskrift

udgives af *Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie*, hvis formand er landsarkivar, cand.mag. Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34A, 6200 Åbenrå. Tidsskriftet redigeres af Samfundets skriftudvalg ved sekretæren, arkivsekretær Finn Andersen, til hvem manuskripter bedes indsendt.

Abonnement kan kun tegnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren eller kassereren, eksp.sekr. Finn H. Blædel, Duevej 10, 2000 København F.

Medlemmer, der ønsker oplysning eller vejledning i genealogiske og personalhistoriske spørgsmål, kan henvende sig til *oplysningstjenesten*, der efter evne og muligheder under hensyntagen til spørgsmålenes art enten besvarer disse direkte eller henviser dem til Hvem forsker Hvad eller tidsskriftet, når pladsen tillader det. Spørgsmål indsendes til redaktøren.

Redaktionens adresse: Arkivsekretær Finn Andersen, Grysgårdsvej 2, 2400 København NV.

Udgivet med støtte af Statens humanistiske forskningsråd